॥ अथ षष्ठस्कंधः प्रारंभ्यते ॥

भा०ष० ॥श्रीगणेशायनमः पुण्यारण्येनृसिंहैकनामसिंहोविराजते यन्नादत्तः पलायंतेमहाकल्मषकुंजराः १ विसर्ग
टी० संभवान् जीवान्स्वमर्यादासुसंस्थितान् विष्णुः पात्यखिलेहस्येरित्येवंपंचमेस्थितम् २ अध्यायैकोनविंश॰
१ त्याषष्ठेपोषणमुच्यते अनिलंघितमर्यादभक्तरक्षणलक्षणम् ३ अजामिलोमनुष्येषुमहापापोयथाऽवितः वि
श्वरूपादिघातीचयथादेवेषुवासवः ४ अजामिलस्यभक्तत्वंविष्णुदूतैर्निरूपितं संकेतभगवन्नामपुत्रस्नेहा॰
नुषंगजम् ५ इंद्रोपिभगवद्भक्तःसख्येनोपेंद्रसेवकः तदधीनसुरैश्वर्यशत्रुनिर्ज्जयजीवितः ६ तत्रादौत्रिभि
रध्यायैरजामिलकथोच्यते विश्वरूपकथा षड्भिरिंद्रदोषाक्तयेततः ७ इंद्रस्यैवतुदोषो

॥श्रीगणेशायनमः श्रीराजोवाच निवृत्तिमार्गः कथितः

आदौभगवतायथा क्रमयोगोपलब्धेनब्रह्मणायदसंसृतिः १

त्थैयवृत्राख्यानंततोऽष्टभिः द्वाभ्यांचमहदाख्यानमेवंप्रकरणक्रमः ८ तत्रादौप्रथमे
विष्णुदूतैः पातकिमोचने तत्पापख्यापनायोक्तंयाम्यैर्धर्मादिलक्षणम् ९ अथषष्ठस्कंधो
व्याख्यायते पूर्वोक्तानुवादपूर्वकंनिरंतरोक्तनरकपरिहारोपायंपृच्छतिनिवृत्तिमार्गइतिषड्भिः आदौद्वितीय॰
स्कंधेवैश्वानरंयातीत्यादिना भगवतात्वयायथावत्पत्येनमार्गेणक्रमेणयोगोऽर्चिरादिप्राप्तिः तेनोपलब्धोब्रह्मा एमः
तेनसहासंसृतिर्मोक्षोभवति ब्रह्मणासहतेसर्वेसंप्राप्तेप्रतिसंचरे परस्यांतेकृतात्मानः प्रविशंतिपरंपदमिति १
॥वचनात्॥१॥

त्रैगुण्यंस्वर्गादिसुखंतदेवविषयः प्राप्यंयस्य नलीनाप्रकृतिर्यस्यतस्यपुंसःपुनःपुनर्गुणसर्गः भोगार्थदेहारंभहे
योयोमार्गः सचकथितः तृतीयेदक्षिणेनपथाऽर्यम्णः पितृलोकंव्रजंतीत्यादिना २ अनुवर्णिताः निरंतराध्याये
व्याख्यातश्चतुर्थस्यादौयतःयस्मिन् ३ द्वीपादीन् भागतोलक्षणतोमानतश्चधरामंडलस्यसंस्थानंज्योतिषांवि

प्रवृत्तिलक्षणश्चैवत्रैगुण्यविषयोमुने योसावलीनप्रकृतेर्गुणसर्गः पुनःपुनः
२ अधर्मलक्षणानानानरकाश्चानुवर्णिताः मन्वंतरश्चव्याख्यातआद्यःस्वा
यंभुवोयतः ३ प्रियव्रतोत्तानपदोर्वंशास्तच्चरितानिच द्वीपवर्षसमुद्राद्रिनद्युद्या
नवनस्पतीन् ४ धरामंडलसंस्थानंभागलक्षणमानतः ज्योतिषांविवराणांचय
थेदमसृजद्विभुः ५ अधुनेहमहाभागयथैवनरकान्नरः नानोग्रयातनान्नेयात्तं
न्मेव्याख्यातुमर्हसि ६ श्रीशुकउवाच नचेदिहैवापचितिंयथांऽहसःकृतस्यकुर्यान्म
नउक्तिपाणिभिः ध्रुवंसवैप्रेत्यनरकानुपैतियेकीर्तितामेभवतस्तिग्मयातनाः ७ ॥

वराणांचद्वंद्वंसंस्थानंविभुर्यथाऽसृजत्तथाव्याख्यातमित्यर्थः ४।५ नानाउग्रायातनायेषुतान्नरकान्यथा
येनोपायेननइयात् नगच्छेत्तन्मेअधुनाव्याख्यातुमर्हसि ६। तत्रतावन्मन्वाद्युक्तंप्रायश्चित्तंविनानरका
दुर्निवारादृत्याहनचेदितिद्वाभ्यांमनउक्तिपाणिभिर्मनोवाक्कायैः कृतस्यांहसस्तैरेवइहैवापचितिं॥ ८ ॥

१
भा॰ ष॰ प्रायश्चित्तंनकुर्याच्चेत्तर्हिपुरुषः प्रेत्यमृत्वानरकान्ध्रुवमुपैतिमेमयायेभवतः कीर्त्तिताः तिग्मादारुणायातनायेषुता
टी॰ न् ७ यस्मादेवंतस्मात्पापस्यप्रायश्चित्तेयतेतकदामृत्योः पुरैवतत्रापिअविपद्यताअम्रियमाणेनात्मनादेहे
२ नयद्वा अविपत् विपत्तिरहितोयावत् यतात्मनासंयतेनमनसातत्रापिआशुअन्यथाअतीवचीरकालेतुद्विगुणं
व्रतमर्हतीतिद्विगुण्यापत्तेः तत्रचपापस्यमहत्वमल्पत्वंचावेक्ष्यतदनुरूपेप्रायश्चित्तेयतेतरुजांरोगाणांनिदा

तस्मात्पुरैवाश्विहपापनिष्कृतौयतेतमृत्योरविपद्यतात्मना दोषस्यदृष्ट्वागुरुलाघवंयथाभिषक्चिकित्सेतरुजांनिदानवित् ८ राजोवाच दृष्टश्रुताभ्यांयत्पापंजानन्नप्यात्मनोऽहितं करोतिभूयोविवशःप्रायश्चित्तमथोकथम् ९ क्वचिन्निवर्त्ततेऽभद्रात्क्वचिच्चरतितत्पुनः प्रायश्चित्तमतोऽपार्थंमन्ये कुंजरशौचवत् १० ॥ ऽऽनविद्यथावैद्यः तदनुरूपंचिकित्सेततद्वत् ८ अत्रचोदयतिद्वाभ्यांदृष्टं
राजदंडादिश्रुतंनरकपातादि ताभ्यामात्मनःपापमहितंजानन्नपिभूयः प्रायश्चित्तानंतरंकरोति अथोअतः।
कारणात् द्वादशाब्दादिकथंप्रायश्चित्तंतेनसमूलस्यदोषस्याऽनिवृत्तेः निवृत्तौवापुनश्चपापप्ररोहायोगादिति एमः
भावः ९ किंचक्वचित्कदाचिदभद्रात्पापान्निवर्त्ततेक्वचित्तदेवपुनराचरति यथाकुंजरःस्नातोऽपिरजोभिरा २
त्मानंमलिनीकरोतितथापापस्यपुनर्दुर्निवारत्वेननरकपातस्यावश्यंभावित्वात्प्रायश्चित्तंव्यर्थमिति १०॥

परिहरतिकर्मणाकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तेनकर्मणः पापस्यनिर्हारोनाशः आत्यंतिकः समूलोनहीष्यते अविद्वानधि
कारीयस्मिन्तस्यभावस्तत्वंतस्मात् अतोऽविद्यायानाशाभावान्नष्टेऽपितस्मिन् पापेनत्संस्कारेणपापांतरस्य
पुनःपुनः प्ररोहोभवत्येवकिंतर्हिमुख्यंप्रायश्चित्तंतदाह प्रायश्चित्तंतुविमर्शनंज्ञानम् ११ ननुनित्यमप्रम
त्तः शनैर्लभतेनान्यइतिसदृष्टांतमाहनेति पथ्यमेवान्नमश्नतः पुरुषान्यथाव्याधयोनबाधंतेतथानियमा

॥श्रीबादरायणिरुवाच कर्मणाकर्मनिर्हारोनह्यात्यंतिकइष्यते अविद्वदधि-
कारित्वात्प्रायश्चित्तंविमर्शनम् ११ नाश्नतःपथ्यमेवाऽन्नंव्याधयोऽभिभवंतिहि
एवंनियमकृद्राजन्शनैःक्षेमायकल्पते १२ तपसाब्रह्मचर्येणशमेनचदमेन
च ———— त्यागेनसत्यशौचाभ्यांयमेननियमेनच १३ देहवाग्बुद्धिजंधीराः
धर्मज्ञाःश्रद्धयान्विताःक्षिपंत्यघंमहदपिवेणुगुल्ममिवानलः १४ केचित्केवलया
भक्त्यावासुदेवपरायणाः॥

कृत्क्षेमायतत्वज्ञानायसमर्थोभवति १२ एतदेवविशदयति द्वाभ्यां
तपसाऐकाग्र्येणमनसश्चेंद्रियाणांचऐकाग्र्यंपरमंतपइतिस्मृतेःब्रह्मचर्येणाष्टांगेन तदुक्तंस्मरणंकीर्तनंकेलिः
प्रेक्षणंगुह्यभाषणं संकल्पोऽध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्तिरेवच एतन्मैथुनमष्टांगंप्रवदंतिमनीषिणः विपरीतंब्रह्म
चर्यमेतदेवाष्टलक्षणमिति शमोमनसोनियमनंदमोबाह्येंद्रियाणांत्यागोदानंयमोऽहिंसादिःनियमोजपादिः १३

१

भा॰ष॰ऽन्यत्प्रायश्चित्तमाह केचिदित्यनेनैवंभूताभक्तिप्रधानाविरलाइतिदर्शयतिकेवलयातपआदिनिरपेक्षया वासुदे
टी॰ वपरायणाइतिनाधिकारिविशेषणमेतत् किंत्वन्येषामश्रद्धयातत्राप्रवृत्तेर्यातिरेष्वेवपर्यवसानादनुवादमात्र १५
३ एतच्चज्ञानमार्गादपिश्रेष्ठमित्याह नतथापूयेतशुद्ध्येत् तत्पूरुषनिषेवयाकृष्णेऽर्पिताः प्राणायेन १६ तत्रहे
तुः सध्रीचीनः समीचीनः अयंपंथाः भक्तिमार्गः यतः क्षेमः क्षेमत्वेहेतुः नकुतश्चित् विघ्नादेर्भयंयस्मिन्

अघंधुन्वंतिकार्त्स्न्येननीहारमिवभास्करः १५ नतथाह्यघवान्राजन्पूयेततपआ
दिभिः यथाकृष्णार्पितप्राणस्तत्पूरुषनिषेवया १६ सध्रीचीनोह्ययंलोकेपंथाः क्षे
मोऽकुतोभयः सुशीलाःसाधवोयत्रनारायणपरायणाः १७ प्रायश्चित्तानिचीर्णा
निनारायणपराङ्मुखं ननिःपुनंतिराजेंद्रसुराकुंभमिवापगाः १८ सकृन्मनः
कृष्णपदारविंदयोर्निवेशितंतद्गुणरागियैरिह ॥ १९

निष्कामाः यत्रधर्मेनिष्ठाअतोनज्ञानमार्गइवासहायतानिमित्तंभयंनापिकर्ममार्गवन्मत्सरादियुक्तेभ्यो
भयमितिभावः भक्तेरन्यनिरपेक्षत्वमुक्तम् १७ कृच्छ्रादीनितुभक्तिंविनानशोधयंतीत्याह प्रायश्चि
त्तानीति महतामप्यशोधकत्वेदृष्टांतमाह सुराकुंभमिवापगाइति १८ भक्तिःस्वल्पाऽपिपुनात्येवेत्या यमः
ह सकृदितितस्यगुणेषुरागमात्रमस्तिनतुज्ञानंयस्यतन्मनः तावतैव ३

चीर्णनिष्कृतंप्रायश्चित्तंयै १९ इममर्थमितिहासेनोपपादयतिअत्रचेति मेमत्तः २० कान्यकुब्जेपुरेदास्याः
पतिर्नाम्नाअजामिलः २१ बंदीग्रहेण अक्षैश्चद्यूतेनकैतवैर्वंचनादिभिश्चवृत्तिंजीविकांबिभ्रत्पुष्णन् तयामा

नतेयमंपाशभृतश्चतद्भटान्स्वप्नेपिपश्यंतिहिचीर्णनिष्कृताः १९ अत्रचोदाहरंतीममि
तिहासंपुरातनं दूतानांविष्णुयमयोः संवादस्तंनिबोधमे २० कान्यकुब्जेद्विजःक
श्चिद्दासीपतिरजामिलः नाम्नानष्टसदाचारोदास्याःसंसर्गदूषितः २१ बंद्यक्षकैत
वैश्चौर्यैर्गर्हितांवृत्तिमास्थितः बिभ्रत्कुटुंबमशुचिर्यातयामासदेहिनः २२ एवं
निवसतस्तस्यलालयानस्यतत्सुतान् कालोऽत्यगान्महान्राजन्नष्टाशीत्यायुषः
समाः २३ तस्यप्रवयसःपुत्रादशतेषांतुयोऽवमः बालोनारायणोनाम्नापित्रोश्च
दयितोभृशम् २४ सबद्धहृदयस्तस्मिन्नर्भकेकलभाषिणि निरीक्ष्यमाणस्तल्लीं
लांमुमुदेजरठोभृशम् २५ भुंजानःप्रपिबन्खादन्बालकंस्नेहयंत्रितः भोजया
न्पाययन्मूढोनवेदागतमंतकम् २६ ॥११॥ स २२ आयुषःसंबंधीमहान्कालोऽत्यगात् सवि
यानित्यपेक्षायामाह अष्टाशीत्यासंख्ययायुक्ताःसमाःसंवत्सराः २३ प्रवयसोवृद्धस्य २४ बद्धंहृदयंयेनजरठो

भा॰ ष॰ एतच्च तदुपलालनादि श्रीनारायणनामोपचारमाहात्म्येन तद्भक्तिरेवाभूदिति सिद्धांतोपयोगित्वेनापि द्रष्टव्यम्
टी॰ २७ वक्राणि तुंडानि मुखानि येषां ऊर्ध्वाणि रोमाणि येषां तान् २८ प्लावितेन प्लुतत्वं नीतेन २९ हरिकीर्त्तनं।
४ स एवं वर्त्तमानोऽज्ञो मृत्युकाल उपस्थिते मतिं चकार तनये बाले नारायणाह्वये
२७ स पाशहस्तांस्त्रीन्दृष्ट्वा पुरुषानतिदारुणान् वक्रतुंडानूर्ध्वरोम्ण आत्मानं
नेतुमागतान् २८ दूरे क्रीडनकासक्तं पुत्रं नारायणाह्वयं प्लावितेन स्वरेणोच्चैराजु
हावाकुलेंद्रियः २९ निशम्य म्रियमाणस्य ब्रुवतो हरिकीर्त्तनम् भर्त्तुर्नाम महारा
ज पार्षदाः सहसापतन् ३० विकर्षतोंतर्हृदयाद्दासीपतिमजामिलं यमप्रेष्यान्
विष्णुदूता वारयामासुरोजसा ३१ ऊचुर्निषेधितास्तांस्ते वैवस्वतपुरःसराः के यूयं
प्रतिषेद्धारो धर्मराजस्य शासनम् ३२ कस्य वा कुत आयाताः कस्मादस्य निषेधथ
किं देवा उपदेवा वा यूयं किं सिद्धसत्तमाः ३३ सर्वे पद्मपलाशाक्षाः पीतकौशेयवा
ससः किरीटिनः कुंडलिनो लसत्पुष्करमालिनः ३४ ॥ ऽऽ निशम्याऽपतन् यतस्तत् भर्त्तुर्नाम
म ३०। ३१ पुरःसरा भृत्याः ३२ अस्य नयनं निषेधथ ३३ वयं युष्मान्न जानीम इति न कोपः कार्यः यतोऽलौ ४
किकाद्भुतरूपा यूयमित्याहुः सर्व इति सार्द्धाभ्यां लसंत्यः पुष्करमालाः सति येषां ३४॥

नूत्नंनवंवयोयेषांनिषंगइषुधिः धनुर्निषंगादिभिः श्रीशोभायेषांते ३५ विगतंतिमिरंआलोकश्चान्यस्यप्रकाशोया
स्तथाभूतादिशःकुर्वंतःभवतामेतदनुचितमित्याहुः किमर्थमिति ३६ अहोदंड्यादंड्यादिज्ञानशून्याएतेचोए
एवास्मद्भिर्याधर्मराजस्यकिंकराइत्यनृत्तंवदंतीतिविस्मयेनप्रहस्यतान्प्रत्यूचुःमेघस्येवनिर्ह्रादोध्वनिर्यस्याःतया
३७ तत्त्वंस्वरूपंलक्षणंप्रमाणम् ३८ कथंस्वित्केनप्रकारेणस्थानंविषयःकारिणःकर्मिणःनृणामितिनराएवनप

सर्वेचनूत्नवयसः सर्वेचारुचतुर्भुजाः धनुर्निषंगासिगदाशंखचक्रांबुजश्रियः ३५
दिशोवितिमिरालोकाः कुर्वंतःस्वेनरोचिषा किमर्थंधर्मपालस्यकिंकरान्नोनिषेधथ
३६ श्रीशुकउवाच इत्युक्तेयमदूतैस्तेवासुदेवोक्तकारिणः तान्प्रत्यूचुःप्रहस्येदंमेघ-
निर्ह्रादयागिरा ३७ विष्णुदूताऊचुः यूयंवैधर्मराजस्ययदिनिर्देशकारिणः ब्रूतध-
र्मस्यनस्तत्त्वंयच्चधर्मस्यलक्षणम् ३८ कथंस्विद्ध्रियतेदंडः किंवाऽस्यस्थानमीप्सि-
तं दंड्याःकिंकारिणःसर्वेआहोस्वित्कतिचिन्नृणाम् ३९ यमदूताऊचुः वेदप्रणि-
हितोधर्मोह्यधर्मस्तद्विपर्ययः ॥ ॥ स्वादयः तेष्वपिकतिचिदेवेत्यर्थः ३९ वेदेनप्रणिहितोविहितो-
धर्मः वेदप्रमाणकइत्यर्थः अनेनयोवेदप्रमाणकः सधर्मः योधर्मः सवेदप्रमाणकइतिस्वरूपंप्रमाणंचोक्तं य
थाहजैमिनिः चोदनालक्षणोर्थोधर्मइति व्याख्यातंचभट्टैः इयमेकेनसूत्रेणश्रुत्यर्थाभ्यांनिरूप्यतइति अ

भा०षे० पृष्टस्याप्यधर्मस्यलक्षणंस्वरूपंचदंडस्थानकथनायाहुः तद्विपर्ययः योवेदनिषिद्धःसोऽधर्मः निषेधश्चतस्मिन्प्र
टी० १ माणमित्यर्थः वेदस्यप्रामाण्यहेतुः वेदोनारायणादुद्भूतः सएवसाक्षादित्युपचारः स्वयंभूरितिचनिःश्वासमात्रेण
५ स्वयमेवभवतीतितथाचश्रुतिः अस्यमहतोभूतस्यनिःश्वसितमेतद्यदृग्वेदइति ४० कोसौनारायणस्तत्राहुः ये
नस्वधाम्निस्वस्वरूपेऽमीभावाप्राणिनःगुणाः शान्तत्वादयः नामानिब्राह्मणादीनिक्रियाश्चाध्ययनाद्याःरूपाणि
वर्णाश्रमादयः तैर्विभाव्यंतेविविच्यंतेयथातथंयथावत्सनारायणः ४१ तथाप्यधर्मोऽनेनकृतइतिकुतोज्ञाय

वेदोनारायणःसाक्षात्स्वयंभूरितिशुश्रुम ४० येनस्वधाम्न्यमीभावारजःसत्वतमो
मयाः गुणनामक्रियारूपैर्विभाव्यंतेयथातथम् ४१ सूर्योग्निःखंमरुद्देवःसोमः
संध्याहनीदिशःकंकुःकालोधर्मइतिह्येतेदेह्यस्यसाक्षिणः ४२ एतैरधर्मोऽभि
ज्ञातःस्थानंदंडस्ययुज्यते सर्वेकर्मानुरोधेनदंडमर्हंतिकारिणः ४३ संभवं
तिहिभद्राणिविपरीतानिचानघाः कारिणांगुणसंगोऽस्तिदेहवान्नह्यकर्मकृत् ४४

तेतत्राहुः सूर्यइति अहनीअहश्चरात्रिश्चकंउदकंकुःपृथ्वीदेह्यस्यजीवस्ययथाहुः आदित्यचंद्रावनिलोऽनल
श्चद्यौर्भूमिरापोहृदयंयमश्च अहश्चरात्रिश्चउभेचसंध्येधर्मश्चजानातिनरस्यवृत्तमिति ४२ स्थानमाहुः एतैर्नि राम:
मित्तभूतैर्विज्ञातःदंड्यानाहुःसर्वइतिकारिणःकर्मिणः ४३ विपरीतानि अभद्राण्यपिकर्मिणासंभवंतियत ५
स्तेषांगुणसंगोस्तियदिकश्चिदकर्त्तास्यात्तर्हितस्याभद्राणिनस्युः नत्वेतदस्तीत्याहुः नहिदेहवानकर्मकृत्।

स्तीति अतः सर्वे कर्मिणः कर्मिणां च पापस्यावश्यंभावित्वात् ते सर्वे दंडमर्हंतीत्यर्थः ४४ कथं स्वित् ध्रियते दंड इत्य
स्योत्तरं येनेति धर्मो वेति दृष्टांतः अधर्मानुसारेण दंडः धर्मानुसारेण सुखवदित्यर्थः ४५ न केवलं सूर्यादय एव
वज्ञापकाः किंतु अर्थापत्तिरपीत्याहुः यथेति हे देवप्रवराः इह जन्मनि शांत घोर मूढत्वेन वा सुखदुःखमिश्र
त्वेन वा धार्मिकत्वादिना वा त्रैविध्यं भूतेषु यथोपलभ्यते तथाऽन्यत्र जन्मांतरेऽप्यनुमीयते त्रैविध्यान्यथाऽनुपप
त्या कल्प्यते ४६ वर्त्तमानजन्मना पूर्वापरजन्म धर्माधर्मज्ञानं भवतीति सदृष्टांतमाहुः वर्त्तमानो वसंतादिका

येन यावान्यथाऽधर्मो धर्मो वेह समीहितः स एव तत्फलं भुंक्ते तथा तावदमुत्र वै ।
४५ यथेह देवप्रवरास्त्रैविध्यमुपलभ्यते भूतेषु गुणवैचित्र्यात्तथाऽन्यत्राऽनुमी
यते ४६ वर्त्तमानोऽन्ययोः कालो गुणाभिज्ञापको यथा एवं जन्माऽन्ययोरेतद्धर्मा
धर्मनिदर्शनम् ४७ मनसैव पुरे देवः पूर्वरूपं विपश्यति अनुमीमांसतेऽपूर्वं मनसा
भगवानजः ४८ यथाऽज्ञस्तमसा युक्त उपास्ते व्यक्तमेव हि ॥ ऽऽलः अन्ययोर्भूतभविष्यतो
र्वसंतयोर्ये गुणाः पुष्पफलादयः तेषामभिज्ञापको यथा एवमेतज्जन्म अन्ययोर्भूतभाविजन्मनोर्धर्माधर्मौ
निदर्शयतीति तथा ४७ अयं च धर्माधर्मज्ञानप्रकारोऽन्येषां धर्मराजस्तु मनसैव सर्वं पश्यतीत्याहुः पुरे सं
यमिन्यां स्थित एव देवो यमः देवो देहे स्थितोंतर्यामी वा जीवस्य पूर्वरूपं धर्माऽधर्मादियुक्तं विशेषेण पश्यं
ति अनु अनंतरमपूर्वं रूपं मीमांसते यद्यस्याऽनुरूपं तद्विचारयति यतोसौ भगवानजः ४८ जीवस्त्वीदृशेण

भा॰ष॰ टी॰ ६ देहं पश्यति न तु पूर्वमपरं चेत्याहुः यथेति अज्ञः अविद्योपाधिर्जीवस्तु व्यक्तमेव प्राचीनकर्माभिव्यक्तं वर्त्तमानमेव देहाद्युपास्ते अहमिति मन्यते पूर्वमपरं वा न वेद तत्र हेतुः नष्टा जन्मनां स्मृतिर्यस्य अत्र दृष्टांतः तमसा निद्रयायुक्तो यथा स्वप्नेऽभिव्यक्तमेव देहाद्युपास्ते न तु जाग्रद्देहादि पूर्वं स्वप्नादिगतं वा तद्वदित्यर्थः ४९ एवंभूतस्य जीवस्य संसारं प्रपंचयति पंचभिः श्लोकैः पंचभिः कर्मेंद्रियैः स्वार्थानुपादानादीन् पंच शब्दादीन् विषयान् वेद पं

नवेद पूर्वमपरं नष्टजन्मस्मृतिस्तथा ४९ पंचभिः कुरुते स्वार्थान् पंच वेदाथ पंचभिः एकस्तु षोडशेन त्रीन् स्वयं सप्तदशोऽश्नुते ५० तदेतत् षोडशकलं लिंगं शक्तित्रयं महत् धत्तेऽनुसंसृतिं पुंसि हर्षशोकभयार्तिदाम् ५१ देह्यज्ञोऽजितषड्वर्गो नेच्छन् कर्माणि कार्यते कोशकारइवात्मानं कर्मणाच्छाद्य मुह्यति ५२ नहि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् कार्यते ह्यवशः कर्म गुणैः स्वाभाविकैर्बलात् ५३ लब्ध्वा निमित्तमव्यक्तं व्यक्ताव्यक्तं भवत्युत ॥

चभिर्ज्ञानेंद्रियैः षोडशेन मनसा सह सप्तदशः षोडशोपाध्यंतर्गतोपि स्वयं तु एक एव सर्वेंद्रियविषयप्रतिसंधानात् त्रीन् ज्ञानकर्मेंद्रियमनोविषयानाप्नोति ५० तदेतल्लिंगशरीरं शक्तित्रयं गुणत्रयकार्यं महदनादि पुंसि जीवेऽनुसंसृतिं धत्ते ५१ नेच्छन् अनिच्छन्नपि अनेनैव कर्माणि कार्यते कोशकारः कीटविशेषः मुह्यति निर्गमोपायं न जानाति ५२ कार्यते इत्यत्रानुभवं प्रमाणयति नहीति गुणैर्गुणकार्यै रागादिभिः स्वाभाविकैः पूर्वकर्मसंस्कारोद्भूतैः ५३ कर्मवशेन च राम: ६

तदनुरूपोदेहोभवतीत्याह लब्ध्वेति अव्यक्तं अदृष्टंनिमित्तंलब्ध्वाव्यक्ताव्यक्तंतदनुरूपंस्थूलंसूक्ष्मंचशरीरंभवति यथायोनिमातृसदृशंयथावीजंपितृसदृशंस्वभावोवासनाशुक्रशोणितयोरेकत्वेऽपिकर्मवासनयामातृपितृसदृशोदेहोभवतिइत्यर्थः ५४ संसारचक्रमुपसंहरंतोमुक्तिप्रकारमाहुः एषइति ईशसंगात् परमेश्वरभजनात् ५५ तदेवंसामान्यतोधर्मादिनिर्णयमुक्त्वाप्रस्तुतस्याजामिलस्याधर्मप्रपंचयंतोदंड्यत्वमाहुः अयंहीतियावदध्यायसमाप्तितत्रद्वाभ्यां तत्पूर्ववृत्तांतानुवादोऽन्यायातिरेकप्रदर्शनार्थः शीलंस्वभावः वृत्तंसदाचारः गुणाःक्षमादयः तेषामालयः ५६ निरहंकृतोनिरहंकारः ५७ आरतः वनात्पराहृतः ५८ भुजिष्यया भोगस्त्रियादास्या मैरेयंमधुपैष्टींसुरांपीत्वामदेनाऽऽघूर्णितेनेत्रेयस्याः ५९

यथायोनियथावीजंस्वभावेनवलीयसा ५४ एषप्रकृतिसंगेनपुरुषस्यविपर्ययः आसीत्सएवनचिरादीशसंगाद्विलीयते ५५ अयंहिश्रुतसंपन्नः शीलवृत्तगुणालयः धृतव्रतोमृदुर्दांतःसत्यवाङ्मंत्रविच्छुचिः ५६ गुर्वग्न्यतिथिवृद्धानांशुश्रूषुरनहंकृतः सर्वभूतसुहृत्साधुर्मितवागनसूयकः ५७ एकदाऽसौवनंयातःपितृसंदेशकृद्द्विजः आदायततआवृत्तःफलपुष्पसमित्कुशान् ५८ ददर्शकामिनंकंचित्शूद्रंसहभुजिष्यया पीत्वाचमधुमैरेयंमदाघूर्णितनेत्रया ५९ ॥६

भा॰ ष॰ टी॰ ७ विशेषेण श्लथं नीनीवी यस्याः तया सह व्यपेतं स्वाचारञ्जस्य ६० कामेन कामोद्दीपकेन तदंगरागेण हरिद्रादि नालिप्तेन ६१ सत्त्वं धैर्यं श्रुतं ज्ञानं तद्बलेन स्तंभयन्नपि मदनेन कंपितं मनः समाधातुं नियमितुं न शक्तोऽभू

मत्तयाविश्लथन्नीव्याव्यपेतंनिरपत्रपं क्रीडंतमनुगायंतंहसंतमनयांतिके ६०

दृष्ट्वातांकामलिप्तेनवाहुनापरिरंभितां जगाम हृच्छयवशंसहसैवविमोहितः ६१

स्तंभयन्नात्मनात्मानंयावत्सत्त्वंयथाश्रुतं नशशाकसमाधातुंमनोमदनवेपितम्

६२ तन्निमित्तस्मरव्याजग्रहग्रस्तोविचेतनः तामेवमनसाध्यायन्स्वधर्माद्विरराम

ह ६३ तामेवतोषयामासपित्र्येणार्थेनयावता ग्राम्यैर्मनोरमैःकामैःप्रसीदेतयथा

तथा ६४ विप्रांस्वभार्यामप्रौढांकुलेमहतिलंभितां विससर्जाचिरात्पापःस्वैरि

ण्याऽपांगविद्धधीः ६५ यतस्ततःश्चोपनिन्येन्यायतोऽन्यायतोधनंवभारास्याःकु

टुंविन्याःकुटुंबंमंदधीरयं ६६ यदसौशास्त्रमुल्लंघ्यस्वैरचार्यार्यगर्हितः अवर्त्तनचिरंका

लमघायुरशुचिर्मलात् ६७ ॥ ॥त॰ तद्दर्शनमेवनिमित्तं यस्य स्मरव्याजग्रहस्य तेन ग्रस्तविचेतनो

गतस्मृतिः ६३ यावता समग्रेण ६४ लंभितां परिणीतां ६५ ६६ अघरूपमायुर्यस्य मलमेव तदीयमन्नादि

अकृतनिर्वेशं अकृतप्रायश्चित्तं अस्यैव च हितार्थं नेष्याम इत्याहुः यत्रेति ६८ इति श्रीभागवते षष्ठस्कंधे टीका-
यां प्रथमः ॥१॥ द्वितीये वैष्णवैर्याम्यान्नाममाहात्म्यमद्भुतं श्रावयित्वा द्विजो विष्णोर्लोकं नीत ईर्यते १ न-
यकोविदाः न्यायनिपुणाः १ धर्मद्रष्टां सभामधर्मः स्पृशति तदाहुः यत्र सभायां ये धर्मसंरक्षकाः तेषां नाम स-

ततएनं दंडपाणेः सकाशं कृतकिल्बिषं नेष्यामोऽकृतनिर्वेशं यत्र दंडेन शुद्ध्यति
६८ इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे अजामिलोपाख्याने प्रथमोऽध्यायः १
श्रीबादरायणिरुवाच एवं ते भगवद्दूता यमदूताभिभाषितं उपधार्याथतान्राज-
न्प्रत्याहुर्नयकोविदाः १ विष्णुदूता ऊचुः अहो कष्टं धर्मदृशामधर्मः स्पृशते-
सभां यत्रादंड्येष्वपापेषु दंडो यैर्ध्रियते वृथा २ प्रजानां पितरो ये च शास्तारः सा-
धवः समाः यदि स्यात्तेषु वैषम्यं कं यान्ति शरणं प्रजाः ३ यद्यदाचरति श्रेयानितर-
स्तत्तदीहते स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ४ यस्यांके शिर आधाय लोकः स्व-
पिति निर्वृतः स्वयं धर्ममधर्मं वा न हि वेद यथा पशुः ५ ॥ सभां २ पितरः पितृवत्पालकाः शा-
स्तारः अनुशिक्षकाः वैषम्यमदंड्यदंडनम् २ एतत्प्रवर्तितमधर्ममन्योऽपि करिष्यतीति महत्कष्टमभू-
दित्याहुः यद्यदिति श्रेयान् श्रेष्ठः ४ विश्वस्तघातादपीत्याहुः यस्येति द्वाभ्यां निर्वृतो निश्चिंतः ॥ ५ ॥ ६ ॥

भा०प्र० विश्वासेननितरामर्पितआत्मायेन विश्रंभणीयः विश्वसनीयःसघृणश्चेत् ६ नन्वस्यपापिनोनिग्रहेकिमर्थमाद्रो
टी० शः क्रियतेतत्राहुः अयंहीति यद्यस्माद्विवशोपिहरेर्नामव्याजहारउच्चारितवान् नकेवलंप्रायश्चित्तमात्रंहरे
८ र्नाम अपितुस्वस्त्ययनंमोक्षसाधनमपीतिसकृदुच्चरितंयेनहरिरित्यक्षरद्वयं बद्धः परिकरस्तेनमोक्षायगम
नंप्रतीतिस्मृतिः ७ ननुकर्मसाद्गुण्यकरंहरेर्नामेतियुक्तं यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञक्रियादिषुन्यूनंसंपू
र्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतमित्यादिवचनात् स्वातंत्र्येणत्वघनिवर्त्तकंहरेर्नामकथंस्यात्तत्राहुः एतेनैवेतिअ
घोनः अघवतः मघवत्शब्दवद्रूपंयत् आइतिछेदः आईषदाभासमात्रंचतुरक्षरंयन्नामअगादएतेनैवके

सकथंन्यर्पितात्मानंकृतमैत्रमचेतनम् विश्रंभणीयोभूतानांसघृणोद्रोग्धुमर्हति ६
अयंहिकृतनिर्वेशोजन्मकोट्यंऽहसामपि यद्व्याजहारविवशोनामस्वस्त्ययनंह
रेः ७ एतेनैवह्यघोनोऽस्यकृतंस्यादघनिष्कृतं यदानारायणायेतिजगादचतुर
क्षरम् ८ ॥ एवलेनचतुरक्षरमित्यनेनाधिक्यंचदर्शितंकथंजगादनारायणआयआगच्छइत्येवं

विश्लोशरूपेणपुत्राह्वानेन अयंभावः कर्मांगत्वेऽपिहरिनाम्नः खादिरत्वादिवत्संयोगपृथक्त्वेनसर्वप्रायश्चि
त्तार्थत्वंयुक्तमेव तथाहि विवशेनापियन्नाम्निकीर्तितेसर्वपातकैः पुमान्विमुच्यतेसद्यः सिंहत्रस्तैर्मृगैरिवे
त्यादिभिः पुराणेषुतावत्सहस्रशोनाम्नः स्वातंत्र्यमवगम्यते नचैतेऽर्थवादाइतिशंकनीयं विधिशेषत्वाभा राम:
वात् नचविध्यश्रवणादन्यशेषताकल्पनीया यदाग्नेयोऽष्टाकपालोभवतीत्यादिवदप्राप्तार्थत्वेनविधि॥ ८

कल्पनोपपन्ने मंत्रेषुचमर्त्याअमर्त्यस्यतेभूरिनाममनामहेविप्रासोजातवेदसः आस्यजानंतोनामचिद्विवक्तन
महस्तेविष्णोसुमतिंभजामहइत्यादिषुनाम्नस्तपोदानादिसर्वधर्माधिक्यमवगम्यते उपपादितंचमंत्रार्थवा
दानामपिस्वार्थेप्रामाण्यंदेवताधिकरणेतस्मात्श्रीनारायणनामाभासमात्रेणैवसर्वाघनिष्कृतंकृतस्यादिति ८
ननुकामकृतानांबहूनांमहापातकानांसहस्रशआवर्त्तितानांद्वादशाब्दादिकोटिभिरप्यनिवर्त्यानांकथमिद
मेकमेवप्रायश्चित्तंस्यात् तत्राहुःस्तेनइतिद्वाभ्याम् ९ सुनिष्कृतंश्रेष्ठंप्रायश्चित्तमिदमेव तत्रहेतुः यतोनामव्

स्तेनःसुरापोमित्रध्रुग्ब्रह्महागुरुतल्पगः स्त्रीराजपितृगोहंतायेचपातकिनोऽपरे ९
सर्वेषामप्यघवतामिदमेवसुनिष्कृतं नामव्याहरणंविष्णोर्यतस्तद्विषयामतिः
१० ननिष्कृतैरुदितैर्ब्रह्मवादिभिस्तथाविशुध्यत्यघवान्व्रतादिभिः यथाहरे
र्नामपदैरुदाहृतैस्तदुत्तमश्लोकगुणोपलंभकम् ११ ॥ उव्याहरणात् तद्विषयानामो

च्चारकपुरुषविषयामदीयोऽयंमयासर्वतोरक्षणीयइतिविष्णोर्मतिर्भवति १० श्रेष्ठत्वमेवोपपादयंतिनेति
द्वाभ्यां ब्रह्मवादिभिर्मन्वादिभिर्मन्वादिभिरुक्तैर्व्रतादिभिर्निष्कृतैःशुद्ध्यतिपरंनतथानशुद्ध्यति उदाहृतैरुच्चारितैर्यं
थानामपदैरित्यनेननमामीत्यादिक्रियायोगोपिनापेक्षितइतिदर्शितं किंचतन्नामपदोच्चारणंउत्तमश्लोकस्य
गुणानांचोपलंभकंज्ञापकंभवति नतुकृच्छ्रचांद्रायणादिवत्पापनिर्हृतिमात्रोपक्षीणमित्यर्थः ॥ ११ ॥ ९ ॥

२
भा०ष० टी० ९ नैकांतिकंनात्यंतशोधकं तन्निष्कृतंयस्मिन्कृतेपिअसत्पथेपापमार्गेमनोधावतिचेत् कर्मणांपापानांनिर्हारमात्यं तिकंनाशमिच्छतांहरेर्गुणानुवाद एवप्रायश्चित्तं यतोसौखलुसत्वभावनः चित्तशोधकः १२ अथतस्मादेनंमाऽपमार्गेणनयतकृतमशेषाणामघानांनिष्कृतंयेनयद्यस्मात्समग्रहीत् संपूर्णमुच्चारितवान् नामैकदेशेनाप्यलमिति भावः म्रियमाणइत्यनेनपुनःपापांतरासंभवउक्तः ननुतत्कालमेवविवक्षितं तदानींकृच्छ्रादिविधिवन्नामोच्चारणविधेरप्यसंभवात् नचविधिंविनाकाकतालीयनामोच्चारणंपापहरमितिप्रमाणमस्ति १३ नन्वयंपुत्रनामाग्रः

नैकांतिकंतद्धिकृतेपिनिष्कृतंमनःपुनर्धावतिचेदसत्पथे तत्कर्मनिर्हारमभीप्सतांहरेर्गुणानवादःखलुसत्वभावनः १२ अथैनंमाऽपनयतकृताशेषाघनिष्कृतं यदसौभगवन्नाममम्रियमाणःसमग्रहीत् १३ सांकेत्यंपारिहास्यंवास्तोभंहेलनमेववा वैकुंठनामग्रहणमशेषाघहरंविदुः १४ पतितःस्खलितोभग्नःसंदष्टस्तप्तआहतः हरिरित्यवशेनाहपुमान्नार्हतियातनां १५ ॥ ह्रीन्नतुभगवन्नाम

तत्राहुः सांकेत्यंपुत्रादौसंकेतितं पारिहास्यंपरिहासेकृतंस्तोभंगीतालापपूरणार्थेकृतंहेलनंकिंविष्णुनेति सावज्ञमपिचवैकुंठनामोच्चारणं १४ ननुनायंसंकल्पपूर्वकंवैकुंठनामाग्रहीत् किंतुपुत्रस्नेहपरवशःसन्नतत्राहुःपतितइति अवशेनापियोहरिरित्याह सयातनांनार्हतिपुमानित्यनेननात्रवर्णाश्रमादिनियमइत्युक्तम् अवशत्वमेवाह पतितःप्रासादादिभ्यःस्खलितोमार्गेभग्नःभग्नगात्रःसंदष्टःसर्पादिभिःतप्तोज्वरादि रामः
९

ननुमहतः पापस्यमहदेवप्रायश्चित्तंयुक्तंनत्वल्पंनामग्रहणमात्रंपापनाशनमन्येनकृच्छ्रादिनाशमम्भवत् तत्राहुः
द्वाभ्यां गुरूणांपापानांगुरूणिप्रायश्चित्तानिलघूनांचलघूनिचताशतम्यंज्ञात्वामन्वादिभिरुक्तानिअतस्तत्र
तथैवव्यवस्थाहरिनाम्नस्तुनेयंव्यवस्थोक्ताविष्णोः स्मरणमात्रेणमुच्यतेसर्वपातकैरितिवचनात् नचसुराविं
दुपानेमहापातकत्वस्मरणवन्नाम्नस्तत्प्रायश्चित्तत्वस्मरणस्यायमतिभारः १६ किंच तैस्तपोदानादिभिस्ता
न्यघान्येवपूयंतेनश्यंति अधर्मात् जातंमलिनंतुतस्यपापकर्तुर्हृदयं यद्वा तेषामघानांहृदयंसूक्ष्मंरूपंसं

गुरूणांचलघूनांचगुरूणिचलघूनिच प्रायश्चित्तानिपापानांज्ञात्वोक्तानिमहर्षि
भिः १६ तैस्तान्यघानिपूयंतेतपोदानजपादिभिः नाधर्मजंतद्धृदयंतदपीशांघ्रि
सेवया १७ अज्ञानादथवाज्ञानादुत्तमश्लोकनामयत् संकीर्तितमघंपुंसोदहेदे
धोयथानलः १८ यथाऽगदंवीर्यतममुपयुक्तंयदृच्छया ॥१९ स्काराख्यंनशुद्ध्यति तदपी

शांघ्रिसेवयाकीर्तनादिनाशुद्ध्यतीत्यर्थः अयंभावः महांत्यपिपापानिसकृदुच्चारितेनैवनाम्नानश्यंतिसकृत्प्र
वर्तितेनदीपेनचगाढध्वांतानितदाऽऽरभ्यात्तुपापांतरस्यानुत्पत्तिः दीपधारणवन्नाम्नोंतरस्यनतत्त्ववासनाक्ष
यात् हृदयशुद्धिः एतदर्थमेवतत्रतत्रावृत्तिविधानं पापक्षयश्चभवतिस्मरतांतमहर्निशमित्यादिषु तदेवा
नाप्युक्तंगुणानुवादःखलुसत्वभावनः तदपीशांघ्रिसेवयेतिचअतोस्यहरिनाम्नैवसर्वपापक्षयः वासनाक्षय
स्तुमहापुरुषदर्शनादिभिरिति १७ तथापिपापप्रायश्चित्तमिदमितिज्ञात्वानोच्चारितमितिचेत्तत्राहुः अज्ञानादि

भा·ष· श्रद्धाहीनंचकथंप्रायश्चित्तंस्यात् तत्राहुः यथेति अगदमौषधंवीर्यवत्तममितिवक्तव्येवीर्यतममित्युक्तं यदृच्छ
टी० याश्रद्धादिहीनमुपयुक्तंभक्षितंपर्थस्तुरवेननोपदिष्टमपिस्वगुणमारोग्यंकुर्यात् मंत्रोपिनामात्मकः तथा स्वकार्यं
१० कुर्यादेवनहिवस्तुशक्तिः श्रद्धादिकमपेक्षतइत्यर्थः तदुक्तं विष्णुधर्मेषु· हरिर्हरतिपापानिदुष्टचित्तैरपिस्मृतः
अनिच्छयाऽपिसंस्पृष्टोदहत्येवहिपावकइति १९ तंविप्रंअमूमुचन् मोचयामासुः २० प्रत्युदिताः निराकृताः

अजानतोऽप्यात्मगुणंकुर्यान्मंत्रोऽप्युदाहृतः १९ श्रीशुकउवाच तएवंसुविनि
र्णीयधर्मंभागवतंनृप तंयाम्यपाशान्निर्मुच्यविप्रंमृत्योरमूमुचन २० इतिप्रत्युदि
तायाम्यादूतायात्वायमांतिके यमराज्ञेयथासर्वमाचचक्षुररिंदम २१ द्विजःपाशा
द्विनिर्मुक्तोगतभीः प्रकृतिंगतः ववंदेशिरसाविष्णोः किंकरान्दर्शनोत्सवः २२
तंविवक्षुमभिप्रेत्यमहापुरुषकिंकराः सहसापश्यतस्तस्यतत्रांतर्दधिरेऽनघ
२३ अजामिलोप्यथाकर्ण्यदूतानांयमकृष्णयोः धर्मंभागवतंशुद्धंत्रैविद्यंचगु
णाश्रयम् २४ ॥१९ संतः यात्वागत्वायमराजाययथावत्कथयामासुः २१ दर्शनेनोत्सवोयस्य २२
विवक्षुंवक्तुमिच्छंतंज्ञात्वा २३ त्रैविद्यंवेदत्रयस्यप्रतिपाद्यंगुणाश्रयंयमदूतानांधर्मंकृष्णदूतानांचभा रामः
गवतं भगवत्प्रणीतंशुद्धंनिर्गुणंधर्ममाकर्ण्येतियोज्यम् भक्तिमानासीदित्युत्तरस्यानुषंगः २४ ॥ ९ ॥ १०

२५ अनुतापंप्रपंचयति अहोइति चतुर्भिः येनआत्मनामयावृषल्यांपुत्रतयाजायमानेनब्रह्मब्राह्मणजा
तिः विप्लावितंनाशितं २६ दुष्कृतंदोषकर्तारंकुलस्यकज्जलंकलंकं २७ नास्त्यन्योबंधुः पुत्रादिर्ययोः तप
स्विनौसंतप्तौअधुनातत्क्षणमेव २८ २९ इदानींतस्यविमर्शपूर्वकंमोक्षक्रममाह किमिदमित्यष्टभिः सा

भक्तिमान्भगवत्याश्चमाहात्म्यश्रवणाद्धरेः अनुतापोमहानासीत्स्मरतो
ऽशुभमात्मनः २५ अहोमेपरमंकष्टमभूदविजितात्मनः येनविप्लावितंब्रह्मवृ
षल्यांजायतात्मना २६ धिङ्मांविगर्हितंसद्भिर्दुष्कृतंकुलकज्जलं हित्वाबालांस
तींयोहंसुरापामसतीमगां २७ वृद्धावनाथौपितरौनान्यबंधूतपस्विनौ अहोम
याऽधुनात्यक्तावकृतज्ञेननीचवत् २८ सोऽहंव्यक्तंपतिष्यामिनरकेभृशदारुणे॥
धर्मघ्नाःकामिनोयत्रविंदंतियमयातनाः २९ किमिदंस्वप्नआहोस्वित्साक्षाद्दृ
ष्टमिहाद्भुतं क्वयाताअद्यतेयेमांव्यकर्षन्पाशपाणयः ३० अथतेक्वगताःसिद्धा
श्चत्वारश्चारुदर्शनाः व्यमोचयन्नीयमानंबध्वापाशैरधोभुवः ३१ अथापिमेदुर्भ
गस्यविबुधोत्तमदर्शने ॥ साक्षात्स्वप्नमिहजाग्रत्येवदृष्टं ३० नतुस्वप्नेव्यकर्षयन्येचमांव्यमो
चयन्तेचक्वगताः ३१ यद्यप्यहमस्मिन्जन्मनिदुर्भगः पापीयान् अथापिजन्मांतरेनूनंपुण्यवानित्याह

भा० अ० विबुधोत्तमदर्शनइतिनिमित्तसप्तमी तेषांदर्शनार्थंपूर्वेणमंगलेनमहता पुण्येनभवितव्यंयेनदर्शनेन ३२ अन्य॰
टी० स्यापूर्वपुण्यविनाकथंभूतंवैकुंठनामगृह्यतेवशीक्रियतेऽनेनेतिग्रहणं ३३ ब्रह्मघ्नःविप्रत्वनाशकः ३४ ३५ ३६
११

भवितव्यंमंगलेनयेनात्मामेप्रसीदति ३२ अन्यथाम्रियमाणस्यनाशुचेर्वृषलीपतेः
वैकुंठनामग्रहणंजिह्वावक्तुमिहार्हति ३३ क्वचाहंकितवःपापोब्रह्मघ्नोनिरप॰
त्रपः क्वचनारायणेत्येतद्भगवन्नाममंगलम् ३४ सोहंतथायतिष्यामियतचित्तें॰
द्रियानिलः यथानभूयआत्मानमंधेतमसिमज्जये ३५ विमुच्यतमिमंबंधम॰
विद्याकामकर्मजं सर्वभूतसुहृच्छांतोमैत्रःकरुणआत्मवान् ३६ मोचयेग्रस्त॰
मात्मानंयोषिन्मय्यात्ममायया विक्रीडितोययैवाहंक्रीडामृगइवाधमः ३७ म
माहमितिदेहादौहित्वाऽमिथ्यार्थधीर्मतिं धास्येमनोभगवतिशुद्धंतत्कीर्तनादि
भिः ३८ इतिजातसुनिर्वेदःक्षणसंगेनसाधुषु गंगाद्वारमुपेयायमुक्तसर्वानुबं
धनः ३९ श्रीशुकउवाच सतस्मिन्देवसदनआसीनोयोगमाश्रितः प्रत्याहतें स्कं०
द्रियग्रामोयुयोजमनआत्मनि ४० ॥ ॥ ३७ अमिथ्याभूतेऽर्थेधीयस्यतथाभूतःसन् देहादौ ११
ममाहमितिमतिंहित्वाधास्ये ३८ मुक्तंसर्वमनुबंधनंपुत्रादिस्नेहोयेनसः ३९ प्रत्याहृतइंद्रियग्रामोयेन ४०

गुणेभ्योदेहेंद्रियेभ्यः आत्मानंवियुज्यविशोध्यआत्मसमाधिनाचित्तैकाग्र्येणभगवतोधाम्निस्वरूपे ४१ तस्मि
न्भगवद्धाम्निउपरतानिश्चलाधीर्यस्यसः तस्मिन्कालेऽद्राक्षीदितिवापुरः पुरतः ततश्चप्रागुपलब्धानेवता
नुपलभ्यमत्वभिज्ञायववंदे ४२ ४३ ४४ उपसंहरति एवमितिद्वाभ्यां विज्ञाविताःसर्वेधर्मायेन हतंव्रतंस

ततोगुणेभ्यआत्मानंवियुज्यात्मसमाधिना युयुजेभगवद्धाम्निब्रह्मण्यनुभवात्म
नि ४१ यर्ह्युपारतधीस्तस्मिन्नद्राक्षीत्पुरुषान्पुरः उपलभ्योपलब्धान्प्रागव
वंदेशिरसाद्विजः ४२ हित्वाकलेवरंतीर्थेगंगायांदर्शनादनु सद्यःस्वरूपंजगृहे
भगवत्पार्श्ववर्तिनां ४३ साकंविहायसाविप्रोमहापुरुषकिंकरैः हैमंविमानमा
रुह्ययधौयत्रश्रियःपतिः ४४ एवंसविप्लावितसर्वधर्मादास्याःपतिःपतितोगा
र्ह्यकर्मणा निपात्यमानोनिरयेहतव्रतः सद्योविमुक्तोभगवन्नामगृह्णन् ४५ना
तःपरंकर्मनिबंधकृंतनंमुमुक्षतांतीर्थपदानुकीर्त्तनात् नयत्पुनःकर्मसुसज्जते
मनोरजस्तमोभ्यांकलिलंततोन्यथा ४६॥ ॥दारनियमादियस्य ४५ कर्मनिबंधस्यपापमूल
स्यकृंतनंछेदकमतःपरंनास्तिकस्मात्परंतीर्थपदस्यानुकीर्त्तनात् तत्रहेतुःयत्यतोनुकीर्त्तनात् ततोनुकी
र्त्तनादन्यथाप्रायश्चित्तांतरैः रजस्तमोभ्यांकलिलंमलिनमेवतिष्ठतियत् तन्मनःकर्मसुपुनःनसज्जते ४६

४७ नचेक्षितोभवति ४८ म्रियमाणः अवशत्वेनश्रद्धाविहीनोपि ४९ इतिश्रीभागवतेषष्ठेटीकायांद्वितीयः २ तृतीयेतुयमेनापिवैक्लव्यात्कथवर्णनैः सांत्वयित्वास्वदूतांस्तैर्वैक्लव्यंकिंकरीकृताः १ विष्णुदूतैर्निर्णीतं शास्त्रार्थं यममुखेनदृढयितुंतृतीयाध्यायारंभः तत्रयदुक्तंयमराज्ञेतथासर्वंमाचचक्षुरितितत‍ः किंतत्रवृत्तमितिपृच्छ

यएवंपरमंगुह्यमितिहासमघापहं शृणुयात्श्रद्धयायुक्तोयश्चभक्त्यानुकीर्त्तयेत् ४७ नवैसनरकंयातिनेक्षितोयमकिंकरैः यद्यप्यमंगलोमर्त्त्योविष्णुलोकेमहीयते ४८ म्रियमाणोहरेर्नामगृणन्पुत्रोपचारितं अजामिलोप्यगाद्धामकिंपुनःश्रद्धयागृणन् ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेअजामिलोपाख्यानेद्वितीयोध्यायः २ श्रीराजोवाच निशम्यदेवःस्वभटोपवर्णितंप्रत्याहकिंतान्प्रति धर्मराजः एवंहताज्ञोविहतान्मुरारेर्नैर्देशिकैर्यस्यवशेजनोऽयं १ यमस्यदेवस्यनदंडभंगःकुतश्चनर्षेश्रुतपूर्वआसीत् एतन्मुनेवृश्चतिलोकसंशयंनहित्वदन्यइतिमेविनिश्चितं २ तन्निशम्येति मुरारेर्नैर्देशिकैः किंकरैर्विहतान् अतएवहताआज्ञायस्ययस्यवशवर्त्तीअयंजनः सोपितान्प्रतिकिमाह १ अत्याश्चर्यमेतदित्याह यमस्येति हेऋषेयमस्यदंडभंगः कुतश्चनकस्माच्चिदपिश्रुतपूर्वोनासीत् एतत्एतस्मिन्नर्थेयद्वानश्च

तपूर्वः एतत्यमदूतनिराकरणंचासीत् अतः सर्वस्यापिलोकस्यसंशयोवर्त्ततेतंचत्वत्तोन्योनछिनत्तिइ
तिमेनिश्चितंअतः कथयेतिशेषः २ भगवतः पुरुषैप्रतिहतउद्यमोयेषांतेयाम्याः पुरुषाः ३ कतिसंतीत्या
क्षेपोक्तिः त्रैविध्यंत्रिविधंस्वार्थेष्यञ्यद्वात्रैविध्यंयथाभवतितथाकर्मकुर्वतः तदर्थंचकर्मफलस्याभिव्यक्तिहे
तवः कतिसंतीति ४ संतुबहवः कोबाधस्तत्राहुः यदीति मृत्युर्दुःखंअमृतंसुखंतेषांविप्रतिपत्तौतेउभेकस्य

श्रीशुकउवाच भगवत्पुरुषैराजन्याम्याः प्रतिहतोद्यमाः पतिंविज्ञापयामासु
र्यमंसंयमिनीपतिं २ यमदूताऊचुः कतिसंतीहशास्तारोजीवलोकस्यवैप्रभो
त्रैविध्यंकुर्वतः कर्मफलाभिव्यक्तिहेतवः ४ यदिस्युर्बहवोलोकेशास्तारोदंड
धारिणः कस्यस्यातांनवाकस्यमृत्युश्चाऽमृतमेववा ५ किंतुशास्तृबहुत्वेस्या
द्बहूनामिहकर्मिणां शास्तृत्वमुपचारोहियथामंडलवर्त्तिनां ६

स्यातांनकस्यापिप
रस्परविरोधेनोभयोरपिप्रतिबंधात् ऐकमत्येतुकस्यवानस्यातांएकः सुखंकर्तुमिच्छतिदुःखंचान्यः एक
मत्येचतयोः परस्परकार्यानुमोदनेनोभयोरपिप्राप्ते कस्यवातेउभेअपिनस्यातामित्यर्थः ५ ननुबहूनांकर्मिणां
व्यवस्थयाबहवः शास्तारोभवंतु तथासतिनायंदोषः स्यात्तत्राहुः बहूनांकर्मिणांव्यवस्थयाशास्तृबहुत्वेशास्तृत्वं
स्यात् घटेतकिंतुतदायत्तस्वशास्तरिमुख्यंशास्तृत्वंतदेकदेशेउपचारमात्रमेवस्यात् यथाचक्रवर्त्तिनएवमुख्यं
शास्तृत्वंमंडलवर्त्तिनामुपचारमात्रं निरंकुशत्वाभावात् ६

३
भा॰षं॰ यस्मादेवं शास्त्रबहुत्वं न घटते अतस्त्वमेक एव शास्ता शुभाशुभे विविनक्तीति तथा ७ विप्रलंभिता वंचिता लंघि
१२ तेत्यर्थः ८ तदेवाहुः नीयमानमिति ९ ते त्वत्तः यदि नोऽस्माकं सम्महितं मन्यसे अन्यथाज्ञानतस्तदवज्ञानेन वाप्य
नर्थः स्यात् अतः क्वाहि तेषां प्रभावः यतो नारायणायेति केवलमभिहिते माभयं कुर्वितिवदंतः शीघ्रमागताः १०

अतस्त्वमेको भूतानां सेश्वराणामधीश्वरः शास्ता दंडधरो नृणां शुभाशुभविवेच
नः ७ तस्य ते विहितो दंडो न लोके वर्त्ततेऽधुना चतुर्भिरद्भुतैः सिद्धैराज्ञा ते विप्रलंभि
ता ८ नीयमानं तवादेशादस्माभिर्यातनागृहान् व्यमोचयन्पातकिनं छित्वा पाशा
न्प्रसह्य ते ९ तांस्ते वेदितुमिच्छामो यदि नो मन्यसे क्षमं नारायणेत्यभिहिते माभै
रित्याययुर्द्रुतं १० श्रीशुक उवाच इति देवः स आपृष्टः प्रजासंयमनो यमः प्रीतः स्व
दूतान्प्रत्याह स्मरन्पादांबुजं हरेः ११ यम उवाच परो मदन्यो जगतस्तस्थुषश्च ओ
तं प्रोतं पटवद्यत्र विश्वं यदंशतोऽस्य स्थितिजन्मनाशा नस्योतवद्यस्य वशे च लोकः

संयमयतीति तथा ११ मत्तोऽन्यो जगतस्तस्थुषश्च परोऽधीश्वरोऽस्ति अहं तु जंगमानामेव तत्रापि नृणामेव तत्रापि पा राम
पिनामेव तत्किंकरः सन्नीश्वरः स तु सर्वेश्वरः कोऽसौ यत्र यस्मिन् विश्वमोतं प्रोतं च ऊर्ध्वं तिर्यक् तंतुषु पटवत् यस्य १२
अंशेभ्यो विष्णुब्रह्मरुद्रेभ्योऽस्य स्थित्यादयो भवंति यस्य च वशे लोको वर्त्तते नसि नासिकायां प्रोत बलीवर्दवत् १२

एतस्य पंचयतिब्राह्मणादिनामभिर्वाचिनिजायांतंत्यांदामभिर्यथाजनान्योवध्नातिदामभिर्गाः वलीवर्दानिवतद्
मेजीवाः नामकर्मभिर्निबंधैर्बद्धाः यस्मैवलिंवहंति यदधीनाः कर्मकुर्वंतीत्यर्थः १३ यस्यचलीलादुर्विभाव्येत्या
ह अहमितिद्वाभ्यां १४ नस्पृष्टंरजस्तमश्चयैः ईहितंअभिप्रेतंचेष्टितंवानविदुः स्पृष्टमायाः माययास्पृष्टाः ततस्ते

योनामभिर्वाचिजनान्निजायांवध्नातितंत्यामिवदामभिर्गाः यस्मैवलिंतइमे
नामकर्मनिबंधबद्धाश्चकितावहंति १३ अहंमहेंद्रोनिर्ऋतिःप्रचेताःसोमोऽग्निरी
शःपवनोऽर्कोविरिंच्यः आदित्यविश्वेवसवोऽथसाध्यामरुद्गणारुद्रगणाःससिद्धाः
१४ अन्येचयेविश्वसृजोऽमरेशाभृग्वादयोऽस्पृष्टरजस्तमस्काः यस्येहितंनवि
दुःस्पृष्टमायाःसत्वप्रधानाअपिकिंततोऽन्ये १५ यंवैनगोभिर्मनसाऽसुभिर्वा
हृदागिरावाऽसुभृतोविचक्षते आत्मानमंतर्हृदिसंतमात्मनांचक्षुर्यथैवाकृ
तयस्ततःपरं १६

भ्योऽन्येनविदुरितिकिंपुनर्वक्तव्यं १५ तन्मायामोहितत्वान्नजानंतीत्युक्तं अविषय
त्वाच्चतस्येत्याहयमिति गोभिरिंद्रियैर्हृदाचित्तेननविचक्षते नपश्यंति यद्वाचाऽनभ्युदितं यन्मनोनमनुते इत्यादिश्रु
तेः आत्मनांजीवानांआत्मानंद्रष्टारं आकृतयोरूपाणिचक्षुर्यथाकर्मभूतंनजानंतिततः परमाकृतीनांप्रकाशकं
नहिप्रमाताप्रमाणस्यविषयइतिभावःएवंभूतः परमेश्वरोमदन्योऽस्तीतिपूर्वेणैवसंबंधः १६

भवलेवंभूतोऽन्यःपरमेश्वरः येपुनरस्मान्निर्भर्त्स्यपापिनंरक्षितवंतस्तेकेतानाहतस्येतिद्वाभ्यांतस्येवरूपंगुणाः
प्रभावादयःस्वभावःभक्तवात्सल्यादिर्येषांते १७ विष्णोर्भूतानिभृत्याः दुर्दर्शानिद्रष्टुमप्यशक्यानिलिंगानिरूपा
णियेषांतानि तद्भक्तिमतःविष्णुभक्तान्परेभ्यः शत्रुभ्यःसर्वतः अग्न्यादिभ्यश्चरक्षंति १८ ननुविष्णुभक्ताश्चेत्

तस्यात्मतंत्रस्यहरेरधीशितुःपरस्यमायाऽधिपतेर्महात्मनः प्रायेणदूताइहवै
मनोहराश्चरंतितद्रूपगुणस्वभावाः १७ भूतानिविष्णोःसुरपूजितानिदुर्दर्शलिंगा
निमहाऽद्भुतानि रक्षंतितद्भक्तिमतःपरेभ्योमत्तश्चमर्त्यानथसर्वतश्च १८ धर्मं
तुसाक्षाद्भगवत्प्रणीतंनवैविदुर्ऋषयोनापिदेवाः नसिद्धमुख्याअसुरामनुष्याः
कुतश्चविद्याधरचारणादयः १९ स्वयंभूर्नारदःशंभुःकुमारःकपिलोमनुः प्र
ह्लादोजनकोभीष्मो बलिर्वैयासकिर्वयं २० द्वादशैतेविजानीमोधर्मंभाग
वतंभटाः गुह्यंविशुद्धंदुर्बोधंयंज्ञात्वाऽमृतमश्नुते २१

कथमधर्मपक्षपातंकृतवंतः
तत्राह धर्ममितिऋषयोभृग्वादयः १९ ननुकेपिचेन्नजानंतितस्यसत्वेकिंप्रमाणंतत्राह स्वयंभूरितिकुमा
रःसनत्कुमारोवयमित्यात्मानमेवबहुमन्यमानोनिर्दिशति २० हेभटाः ॥२१॥ ॥ ॥ ॥

गुह्यं अतींद्रियंमोक्षप्रकाशकंविशुद्धांतःकरणेजायमानंअतएवदुर्बोधंयज्ज्ञात्वाअमृतंमोक्षंअश्नुतेप्राप्नोति
तमेवधर्ममाह एतावानिति २२ नचात्रप्रमाणंवक्तव्यंदृष्टत्वादित्याह नामोच्चारणेति येनैवकेवलेनसकृदुच्चारि
तेन २३ ननुनामाभासेनकथंसर्वपापक्षयः स्यात् श्रद्धाभक्त्यावृत्त्यादेरपिविधानात् तथाहिसायंप्रातर्गृणन्
भक्त्यादुःखग्रामाद्विमुच्यतइति अनुदिनमिदमादरेणशृण्वन्निति श्रवणंकीर्त्तनंध्यानंहरेरद्भुतकर्मणः ज
न्मकर्मगुणानांचतदर्थेऽखिलचेष्टितमित्याद्यस्मिन्नेवपुराणेतत्रतत्रपठ्यते पुराणांतरेचपापक्षयश्चभवति

एतावानेवलोकेस्मिन्पुंसांधर्मः परः स्मृतः भक्तियोगोभगवतितन्नामग्रहणादि
भिः २२ नामोच्चारणमाहात्म्यंहरेः पश्यतपुत्रकाः अजामिलोपियेनैवमृत्युपाशा
दमुच्यत २३ एतावताऽलमघनिर्हरणायपुंसांसंकीर्त्तनंभगवतोगुणकर्मनाम्नां
विक्रुश्यपुत्रमघवान्यदजामिलोपिनारायणेतिम्रियमाणइयायमुक्तिं ॥ २४ ॥

स्मरतांतमहर्निशमिति अत्रैवचतस्मात्संकीर्त्तनंविष्णोर्जगन्मंगलमंहसांमहतामपिकौरव्यविद्ध्येकांतिकनि
ष्कृतमित्यादिनासम्यक्कीर्त्तनादेवमन्यते किंचतथासतिकिमितिमन्वादयोद्वादशाब्दादीनिस्मरेयुः तस्मादि
दमनुपपन्नमिवतत्राह एतावतेति भगवतोगुणानांकर्मणांचनाम्नांच सम्यक्कीर्त्तनमितियत् एतावतापुं
सामघनिर्हरणायपापक्षयमात्राय अलंउपयोगोनास्ति अलंशब्दोत्रवारणे यथाहामरसिंहः अलंभूषणपर्या
प्तिशक्तिवारणवाचकमिति उपयोगाभावमेवाह अजामिलोमहापातक्यपिनारायणेतिविक्रुश्यनतुसम्यक्कीर्त्तयि

३
भा·षे· ल्लातच्चपुत्रंविक्रुश्यनन्नुहरिं अघवानगुविरपिम्रियमाणोऽस्वस्थचित्तोपिमुक्तिमवापनत्वघनिर्हरणमात्रअतोना
टी· माभासेनापिसर्वपापक्षयइत्येवतत्वं आरत्तिश्रद्धादिविधयस्तुपापवासनाक्षयार्थाइत्युक्तमेवहरेर्गुणानुवादःखलु
१५ सत्वभावनइत्यत्र २४ यत्तूक्तंयर्थंतर्हिद्वादशाब्दादिस्मरणमितितत्राह प्रायेणेतिमहाजनोमन्वादिः अयंभावःयथा
मृतसंजीवनौषधिमजानंतोवैद्यारोगनिर्हरणायत्रिकटुकनिंबादीनिस्मरंति तथास्वयंभूशंभुप्रमुखद्वादशव्यतिरे·
केणायंमहाजनोऽतिगुह्यमिदंअज्ञात्वाद्वादशाब्दादिकंस्मरतीति किंचमाययादेव्याअलंमोहित मतिरयंजनः मधुम

प्रायेणवेदतदिदंनमहाजनोऽयंदेव्याविमोहितमतिर्बतमाययाऽलं त्रय्यांजडी
कृतमतिर्मधुपुष्पितायांवैतानिकेमहतिकर्मणियुज्यमानः २५ एवंविमृश्यसु
धियोभगवत्यनंतेसर्वात्मनाविदधतेखलुभावयोगं तेमेनदंडमर्हंत्यथयद्यमी
षांस्यात्पातकंतदपिहंत्युरुगायवादः २६

धुरंयथाभवत्येवंपुष्पितायांपुष्पस्थानीयैरर्थवा
दैर्मनोहरायांत्रय्यांजडीकृतायाभिनिविष्टमतिर्यस्यअतोमहत्येवकर्मणिश्रद्धयायुज्यमानोनाल्पेप्रवर्त्तते दृश्यतेहि
प्राकृतस्यलोकस्यमहतिमंत्रादौश्रद्धाअल्पेचाश्रद्धा तस्मादस्यग्राहकोनास्तीतितैर्नोक्तं यद्वास्वाधीनःसिंहोऽस्तीत्ये
तावताश्वशृगालादिनिवारणायतंयथानप्रयुज्यते तथाऽतितुच्छत्वात्पापस्यनतन्निरसनाय परमंमंगलंहरेर्नाम
स्मरंति यद्वा नाममाहात्म्यज्ञानेसर्वमुक्तिप्रसंगादित्येषादिक्ग्रंथविस्तरभयात्तुनातिप्रपंच्यते २५ भावयोगंभक्ति
योगंअमीषांपातकंनस्यादेव यदिस्यात्तर्हिउरुगायस्यवादःकीर्तनं २६

तदेवंधर्मतत्वंनिर्णीयभृत्याननुशास्ति तइतियेभगवंतंप्रपन्नास्तेदेवैः सिद्धैश्चपरिगीतपवित्रगाथाः वर्णितपवि
त्रगाथाः वर्णितपवित्रकथाः अतस्तान्नोपसीदततत्समीपमपिनगच्छत वयः कालोपिनप्रभवति २७ केतर्हिदं
डार्थमानेयाइत्यत्राह तानितिद्वाभ्यां असतः दुष्टान्तानेवाह मुकुंदपादारविंदयोर्योमकरंदरूपोरसस्तस्माद्वि

तेदेवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथायेसाधवःसमदृशोभगवत्प्रपन्नाः तान्नोपसी
दतहरेर्गदयाऽभिगुप्तान्नैषांवयंनचवयःप्रभवामदंडे २७ तानानयध्वमसतो
विमुखान्मुकुंदपादारविंदमकरंदरसादजस्रं निष्किंचनैःपरमहंसकुलैरसं
गैर्जुष्टान्गृहेनिरयवर्त्मनिबद्धतृष्णान् २८ जिह्वानवक्तिभगवद्गुणनामधे
यंचेतश्चनस्मरतितच्चरणारविंदं कृष्णायनोनमतियच्छिरएकदापितानाा
नयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् २९ तत्क्षम्यतांसभगवान्पुरुषःपुराणोना
रायणःस्वपुरुषैर्यदसत्कृतंनः

मुखान्कथंभूतान्निष्किंचनैरजस्रंजुष्टान् तेषांज्ञापक
माह निरयवर्त्मनिस्वधर्मशून्येगृहेबद्धातृष्णायैस्तान् २८ किंचजिह्वेत्यादि यद्येषांजिह्वेत्याद्यन्वयः नकृतंविष्णु
कृत्यंभगवद्भक्तंयैः २९ भगवंतंक्षमापयति तदिति अयंभावः नःस्वपुरुषैरस्मदीयत्वेनस्थितैः स्वीयैरेवपुरुषै
र्यद्यस्मादसदन्याय्यंकृतं ॥

३
भा·षे तत्तस्मात्त्वयमेवक्ष्यतां सहतां स्वानां स्वीयानां भक्तानां नः अस्माकं नविदुषां अज्ञानां अहोगरीयसितस्मिन्सां
टी· तिर्गुरौ वमहदृतिपाठे स्वीयानांमाहात्म्यमविदुषां नः क्षमां करोत्वित्यर्थः ३० तस्मादित्यादिशुकोक्तिः जगतोऽपिमं
१६ गलरूपं ३१ एकांतिकत्वमेवाह शृण्वतामितिव्रतादिभिस्तथानशुद्ध्येत् ३२ एतदुपपादयति कृष्णांघ्रिपद्मयोर्म
धुलेढि आस्वादयतीतितथा मधुलिहतीति मधुलिट् अतित्वच्छत्वेनविसृष्टा एमा याऽगुणाः विषयास्तेषुपुनर्नरम

स्वानामहोनविदुषांरचितांजलीनांसांतिर्गरीयसिनमः पुरुषायभूम्ने ३० श्रीशु
कउवाच तस्मात्त्वंकीर्त्तनं विष्णोर्जगन्मंगलमंहसां महतामपिकौरव्यविद्ध्यै
कांतिकनिष्कृतिं ३१ शृण्वतांगृणतांवीर्याण्युद्दामानिहरेर्मुहुः यथासुजातया
भक्त्याशुद्ध्येन्नात्मावृतादिभिः ३२ कृष्णांघ्रिपद्ममधुलिण्नपुनर्विसृष्टमायागु
णेषुरमतेवृजिनावहेषु अन्यस्तुकामहतआत्मरजः प्रमार्ष्टुमीहेतकर्मयतएव
रजः पुनः स्यात् ३३ इत्थंस्वभर्तृगदितंभगवन्महित्वंसंस्मृत्यविस्मितधियोयमकिं

ते अन्यस्तुतन्मध्वास्वादरहितः अतएवकामाभिभूतः सन् आत्मनोरजः पापंप्रमार्ष्टुमपिकर्मैवप्रायश्चित्तरूपमीहेत
यतः कर्मणः पुनरपिरजः पापंस्यादेवकुंजरशौचवत् सत्वशोधकत्वाभावात् ३३ नैवविस्मितधियोवभूवुः किंतुसत्यमु
क्तमित्येवमेनिरे ततः प्रभृतिप्रतिशंकमानाः अस्मानेवैषहन्यादितिशंकावहंतः तंद्रष्टुमपिबिभ्यतिस्म ॥

पाठांतरेतुविस्मितधियोजाताः तेचततःप्रभृतिबिभ्यतिस्मेत्यर्थः ३४ कुंभसंभवोऽगस्त्योमलयेपर्वते आसीनोऽव्यग्रो
हरिमर्चयन्पुनःपुनः विश्वासार्थंहरेः पादौस्पृशन्नित्यर्थः ३५ इतिश्रीभागवतेषष्ठस्कंधेटीकायांतृतीयोध्यायः ३
चतुर्थादित्रिभिर्विश्वरूपजन्मविवक्षया प्रचेतःसुतदक्षस्यवंशस्तावत्प्रतन्यते १ चतुर्थेतुप्रजासृष्ट्यैदक्षेणाराधनं

नैवाच्युताश्रयजनंप्रतिशंकमानाद्रष्टुंचबिभ्यतिततःप्रभृतिस्मराजन् ३४ इति
हासमिमंमह्यंभगवान्कुंभसंभवः कथयामासमलयआसीनोहरिमर्चयन् ३५
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेभगवद्गुणमाहात्म्यंनामतृतीयोध्यायः ३
राजोवाच देवासुरनृणांसर्गोनागानांमृगपक्षिणां सामासिकस्त्वयाप्रोक्तोय।
स्तुस्वायंभुवेंऽतरे १ तस्यैवव्यासमिच्छामिज्ञातुंतेभगवन्यथा अनुसर्गंययाश
क्त्यासस्सर्जभगवान्परः २ सूतउवाच इतिसंप्रश्नमाकर्ण्यराजर्षेर्बादरायणिः
प्रतिनंद्यमहायोगीजगादमुनिसत्तमाः ॥ ३ ॥ हरेः तपसाहंसगुह्याख्यस्तोत्रेणेचस्वरूप
तेर प्रसक्तानुप्रसक्तेनस्वायंभुवसुतान्वये नामप्रभावमाकर्ण्यवंशव्यासंबुभुत्सते २ देवासुरेतिद्वाभ्यां सामासि
कः संक्षिप्तोयः प्रोक्तस्तृतीयस्कंधे १ व्यासंविस्तारंतेत्वत्तः यथायथावत् यथाशक्त्यायथाससर्जतांशक्तिंतत् प्र
कारंचज्ञातुमिच्छामिअनुसर्गमनुवृत्तंसर्गं २ ॥ ३ ॥ ५ ॥

४
भा॰ष दक्षादिरूपेणससर्जेतिवक्तुंदक्षजन्मप्रकारमाह यदेति प्राचीनवर्हिषःपुत्राः यदिसमुद्रमध्यादुन्मग्नानि
टी॰ र्गतास्तदागांपृथिवींद्रुमैर्वृतांददृशुः ४ नारदोपदेशतः प्राचीनवर्हिषोनिवृत्याअराजकेसतिकृष्याद्यभावात्
१७ तपसादीपितोमन्युर्येषांतेद्रुमाणांदग्धुमिच्छया ५ ताभ्यांवाय्वग्निभ्यांदह्यमानांस्तान्द्रुमान्वनस्पतीन्राजा

श्रीशुकउवाच यदाप्रचेतसःपुत्रादशप्राचीनवर्हिषः अंतःसमुद्रादुन्मग्ना ददृशुर्गांद्रुमैर्वृतां ४ द्रुमेभ्यःक्रुध्यमानास्तेतपोदीपितमन्यवः मुखतोवायुमग्निंचससृजुस्तांदिधक्षया ५ ताभ्यांनिर्दह्यमानांस्तानुपलभ्यकुरूद्वह ॥ राजोवाचमहान्सोमोमन्युंप्रशमयन्निव ६ माद्रुमेभ्योमहाभागादीनेभ्योद्रोग्धुमर्हथ विवर्द्धयिषवोयूयंप्रजानांपतयःस्मृताः ७ अहोप्रजापतिपतिर्भगवान्हरिरव्ययः वनस्पतीनोषधींश्चससर्जोर्जमिषंविभुः ८ अन्नंचराणामचराह्यपदःपादचारिणां अहस्ताहस्तयुक्तानांद्विपदांचचतुष्पदः ॥ ९ ॥

६ सोमउवाच ६ माद्रुमेभ्यइतिनवभिः हेमहाभागाविवर्द्धयिषवःविशेषेणवर्धयितुमिच्छवः ७ प्रजापतीनांतद्वृक्षभोज्यदाहोऽनुचितइत्याह अहोइतित्रिभिः ऊर्जंभक्ष्यमिषमन्नं ८ अचराःफलाद्याः अपदःतृणाद्याः अहस्ताःपश्वाद्याः चतुष्पदोमेषाद्याः ॥ ९ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

१० अतः आतिष्ठत आश्रयत सतां मार्गं उपशमं पित्रादिभिर्जुष्टं ११ प्रजानां प्रजापतिरेव बंधुः अतस्तज्जीविका
नाशो न कर्तव्य इति दृष्टांतपंचकेनाह तोकानां बालानां मातापितरौ अज्ञानां ज्ञानदो बुध एव सुहृत् १२ ईश्व
राधिष्ठानत्वाच्च भूतद्रोहो न युक्त इत्याह अन्तर्देहेष्विति वो युष्माभिः १३ आकाशाद्देहे समुत्पतितं आकस्मिकं

यूयं च पित्राऽन्वादिष्टा देवदेवेन चानघाः प्रजासर्गाय हि कथं वृक्षान्निर्दग्धुमर्ह
थ १० आतिष्ठत सतां मार्गं कोपं यच्छत दीपितं पित्रा पितामहेनापि जुष्टं वः प्र
पितामहैः ११ तोकानां पितरौ बंधू दृशः पक्ष्म स्त्रियाः पतिः पतिः प्रजानां भिक्षू
णां गृह्यऽज्ञानां बुधः सुहृत् १२ अंतर्देहेषु भूतानामात्मास्ते हरिरीश्वरः सर्वं
तद्धिष्ण्यमीक्षध्वमेवं वस्तोषितो ह्यसौ १३ यः समुत्पतितं देह आकाशान्म
न्युमुल्बणं आत्मजिज्ञासया यच्छेत्स गुणानतिवर्तते १४ अलं दग्धैर्द्रुमैर्दीनैः
खिलानां शिवमस्तु वः वार्क्षी ह्येषा वरा कन्या पत्नीत्वे प्रतिगृह्यतां १५ इत्यामं
त्र्य वरारोहां कन्यामाप्सरसीं नृप सोमो राजा ययौ दत्वा ते धर्मेणोपयेमिरे १६

दमित्यर्थः आत्मविचारणा नियच्छेत् १४ खिलानां शेषाणां वः युष्माकं च शिवमस्तु रक्षसंरक्षणार्थं तदीयां कन्यां द
दाति वार्क्षी वृक्षैः पालिता १५ आमंत्र्य सांत्वयित्वा आप्सरसीं अप्सरसः प्रम्लोचायाः सुतां ॥१६॥ ६ ॥

१७ दुहितृवत्सलइतितस्यकन्यावंशएवेत्युक्तंममनत्तः १८ प्रजापतिर्दक्षः १९ अंहितंअसंवृद्धंविंध्यस्य पादान्सन्निहितपर्वतान् २० २१ हंसगुह्याख्येनस्तोत्रेणकस्यदक्षस्य २२ परायसर्वोत्तमायनमोद्धेनमनं करोमि परत्वेहेतुः अवितथाअनुभूतिः चिच्छक्तिर्यस्यअतोगुणत्रयाभासोजीवः निमित्तंमायाचतयोर्वं

तेभ्यस्तस्यांसमभवद्दक्षःप्राचेतसःकिल यस्यप्रजाविसर्गेणलोकाआपूरितास्त्रयः १७ यथाससर्जभूतानिदक्षोदुहितृवत्सलः रेतसामनसाचैवतन्ममावहितःशृणु १८ मनसैवासृजत्पूर्वंप्रजापतिरिमाःप्रजाः देवासुरमनुष्यादीन्नभस्थलजलौकसः १९ तमबृंहितमालोक्यप्रजासर्गंप्रजापतिः विंध्यपादानुपव्रज्यसोऽचरद्दुष्करंतपः २० तत्राघमर्षणंनामतीर्थंपापहरंपरं उपस्पृश्यानुसवनंतपसातोषयद्धरिं २१ अस्तौषीद्धंसगुह्येनभगवंतमधोक्षजं तुभ्यंतदभिधास्यामिकस्यातुष्यद्यतोहरिः २२ प्रजापतिरुवाच नमःपरायावितथानुभूतयेगुणत्रयाभासनिमित्तबंधवे अदृष्टधाम्नेगुणतत्त्वबुद्धिभिर्निवृत्तमानायदधेस्वयंभुवे २३

धवेनियंत्रे एवमपिगुणेषुतत्त्वबुद्धिर्येषांतैर्जीवैरदृष्टंधामस्वरूपंयस्य तत्रहेतुःनिवृत्तंमानंयस्मात् पाठांतरेनिरस्तमानमवधिश्चयस्मात् तर्हिकथंतस्यसिद्धिस्तत्राहस्वयंभु

अदृष्टधामत्वंदर्शयन्नाहनेति पुरुषसखाजीवः अस्मिन्पुरेदेहेवसन्नपिअत्रैवसंवसतः सख्युर्यस्यसख्यंक
रणप्रवर्तकत्वादिकंनावेतिनजानातितस्यकुतः व्यक्तदृष्टेःप्रपंचद्रष्टुः नहिद्रष्टादृश्योभवतीति प्रथमांतपा
ठेव्यक्तेप्रपंचएवदृष्टिर्यस्यसः गुणोविषयोगुणिनोविषयिणइंद्रियादेः सख्यप्रकाशकत्वंयथानवेत्तितद्वत्॥
२४ ननुगुणोजडत्वान्नजानातिजीवस्तुचेतनःकिमितिनजानातिअतआहदेह इति देहाश्चासवश्चप्राणाःअक्षाणींं
द्रियाणि मनवश्चअंतःकरणानिभूतानिचमात्राश्चतन्मात्राणिआत्मानंस्वरूपंदृश्यंअन्यंइंद्रियवर्गंतयोःपरंदे

नयस्यसख्यंपुरुषोऽवेतिसख्युःसखावसन्संवसतःपुरेस्मिन् गुणोयथागुणि
नोव्यक्तदृष्टेस्तस्मै.महेशायनमस्करोमि२४ देहोऽसवोऽक्षामनवोभूतमात्रा
नात्मानमन्यंचविदुःपरंयत् सर्वंपुमान्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनंत
मीडे२५ यदोपरामोमनसोनामरूपरूपस्यदृष्टस्मृतिसंप्रमोषात् यईयतेकेव
लयास्वसंस्थयाहंसायतस्मैशुचिसद्मनेनमः २६॥ वतावर्गंचनविदुःपुमान्जीवस्तुस
र्वमेवअयंवेदगुणांश्चतन्मूलभूतान्वेदतज् ज्ञोपिसन्यंसर्वज्ञंनवेदतमनंतंईडेस्तौमि२५ अदृष्टधामत्वमुक्त्वा
स्वप्रकाशत्वमाहयदामनसउपरामःसमाधिःनतुसुषुप्तौविलयःनचजाग्रत् स्वप्नयोरिवविक्षेपःतदाह नाम
रूपेरूप्येतेयेनतत्तथातस्यउपरामेहेतुःदृष्टंदर्शनंस्मृतिश्चतयोःसंप्रमोषान्नाशात्तदायःकेवलेनस्वरूपज्ञा
नेनप्रतीयतेतस्मैहंसायशुद्धायशुचिशुद्धंमनःसद्मप्रतीतिस्थानंयस्यतस्मैनमः ॥२६॥ ॐ॥ ॐ॥

एवंभूतः केषांप्रतीयतइत्यपेक्षायामाह मनीषिणइतिद्वाभ्यांविवेकिनोयंनिष्कर्षंतिविविच्यध्या यंतिसन्नि
वेणसुखानुभूतिर्मम प्रसीदतामितिद्वयोरन्वयः एवंनिष्कर्षतांप्रतीयतइतिभावः किमितिनिर्कर्षतिस्वशक्ति
भिर्गूढमप्रकाशमानंकतिभिर्नवभिः पुनश्चत्रिवृद्भिः त्रिगुणाभिः सप्तविंशत्युपाधिर्गूढमष्टाविंशंनिर्कर्षतीत्य
र्थः यद्वानवभिः प्रकृतिपुरुषमहदहंकारपंचतन्मात्ररूपाभिः त्रिवृद्भिस्त्रिगुणात्मिकाभिः चकारात् षोडशवि
काररूपाभिश्चकथंभूतंनिष्कर्षंति मनीषयांतर्हृदिसन्निवेशितंनिश्चलीकृते पांचदश्यपंचदशसामिधेनीमं
त्रैः प्रकाश्यंअलौकिकंवह्निमिवाहंकारास्पदात्मतोऽन्यंपरमात्मानंनिष्कर्षतीत्यर्थः २७ अशेषाविशेषायस्या

मनीषिणोंतर्हृदिसन्निवेशितंस्वशक्तिभिर्नवभिश्चत्रिवृद्भिः वह्निंयथादारुणि
पांचदश्यंमनीषयानिष्कर्षतिगूढं २७ सवैममाशेषविशेषमायानिषेधनिर्वा
णसुखानुभूतिः ससर्वनामासचविश्वरूपः प्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः
२८ यद्यन्निरुक्तंवचसानिरूपितंधियाऽक्षभिर्वामनसावोतयस्य॥ तस्यामायाया:
निषेधेननिर्वाणसुखे अनुभूतिर्यस्य अप्रसक्तनिषेधासंभवात् प्रसक्तिमाह सएवसर्वनामासएवविश्वमूर्त्ति
रिति तद्रूपत्वेऽपिवास्तवत्वाभावात् निषेधःसंभवतीत्याह अनिरुक्ताआत्मनिशक्तिर्मायायस्यसः २८ ननुय
दिकेवलयास्वसंस्थयाप्रतीयतेतर्हिसर्वनामत्वंविश्वरूपत्वंचानुपपन्नंवागाद्यगोचरत्वादित्याशंक्यसर्वैर्नो
मभिर्वाच्यंप्रत्यक्षादिदृश्यंचतस्यस्वरूपंचवस्तुतोमाभूततथापिमाययाघटतइतिश्लोकत्रयेणोपपादयन्न
मस्करोति यद्यदिति यद्यद्वचसानिरुक्तंअभिहितंधियानिरूपिता॥

व्यवसितं अस्माभिर्वाइंद्रियैर्निरूपितंगृहीतंउतअपिमनसापिनिरूपितंसंकल्पितंयस्यस्वप्रकाशत्वंतस्य तत्स्वरूपमाभूत्स्वरूपत्वाभावेहेतुः हियस्मात्तद्गुणानामेवरूपंपाठांतरेगुणैर्वर्द्धितं सत्वगुणव्यतिरिक्तः यः तोगुणा नामपायविसर्गाभ्यांप्रलयोत्पत्तिभ्यांलक्ष्यतइतितथा चेतनाधिष्ठानंविनातयोरसंभवात् यद्वायस्य स्वरूपंमाभून्नभवतितस्मैनमइतितृतीयेनान्वयः २८ तदेवंवस्तुतोगुणस्वरूपत्वाभावमंगीकृत्यअनिरुक्ता त्मशक्तिरित्यनेनद्योतितंमाययासर्ववाच्यत्वेनविश्वरूपत्वमाह यस्मिन्नाधिकरणेयतोऽपादानात् येनकरणे नयस्यसंबंधिनः यस्मैसंप्रदानायमयदीप्सिततमंयः कर्त्ताकुरुतेस्वतंत्रः कार्यतेचान्येनप्रयोज्यकर्त्तातद्ब्रह्मेति

माभूत्स्वरूपंगुणरूपवृंहितंसर्वैगुणाऽपायविसर्गलक्षणः२८ यस्मिन्यतोये नचयस्ययस्मैयद्योयथाकुरुतेकार्यतेच परावरेषांपरमंप्राक्प्रसिद्धंतद्ब्रह्म तद्धेतुरनन्यदेकं ३० यच्छक्तयोवदतांवादिनांवैविवादसंवादभुवोभवन्ति ॥

प्रत्येकंसंबंधः अत्रचसप्तभिर्यच्छब्दैः सप्तविभक्त्यर्थादर्शिताः यथेतिच क्रियाकारकसंबंधप्रकारवाचिनामव्य यानामर्थाः कुरुतेकार्यतेचेतिस्वार्थपरार्थक्रियाऽन्वयश्चसर्वेषांदर्शितः चशब्देनभावकर्मादिविहितप्रत्ययार्थाः संगृहीताः तद्ब्रह्मैवेतिकुतस्तत्राह तद्धेतुस्तेषांकारणं तत्कुतः सर्वेभ्यः प्राक्प्रसिद्धं ननुसर्वकारणत्वेतस्यकिंना मसहकारिभवेत्तदानीमन्यस्याभावात्सत्यंनिरपेक्षमेवतत्कारणमित्याह अनन्यंविजातीयशून्यंएकंसजातीयशू न्यंचतस्मैनमइत्युत्तरेणान्वयः ३० नन्वेवंब्रह्मचेद्विश्वस्यहेतु तर्हिनकदाचिदनीदृशंजगदितिवदंतोमीमांसकाःकु

भा॰ष दंतेतैश्चान्येस्वभाववादिनः संवदंतेतेचतेचतत्वविद्भिर्बोधिताअपिकुतः पुनःपुनर्मुह्यंतितत्राहयस्यमाया
टी॰ ऽविद्याद्याः शक्तयोविवादस्यकचित्संवादस्यभुवः स्थानानिभवंतितस्मैनमः ३१ ननुकिंतद्ब्रह्मयस्यशक्तयोवि
२० वादादिभुवोभवंति अतआह अस्तीतियोगउपासनाशास्त्रं तत्रहिविराड्रूपेणोपासनायांपातालंपादादिक
मस्तीत्युपास्यत्वेनविधीयते नास्तीतिसांख्यंज्ञानशास्त्रंतत्रह्यपाणिपादः अचक्षुरश्रोत्रमितिचपादादिनास्तीति
निषिध्यते तयोर्योगसांख्ययोर्यत्किंचित्समअनुवर्तमानमवेक्षितंप्रतीतंतदहहब्रह्मविवादेप्यविवादास्पदंब्रह्मे

कुर्वंतिचैषांमुहुरात्ममोहंतस्मैनमोनंतगुणायभूम्ने३१ अस्तीतिनास्तीतिच
वस्तुनिष्ठयोरेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धधर्मयोः अवेक्षितंकिंचनयोगसांख्ययोः
समंपरंह्यनुकूलंबृहत्तत् ३२ योऽनुग्रहार्थंभजतांपादमूलमनामरूपोभग
वाननंतः नामानिरूपाणिचजन्मकर्मभिर्भेजेसमह्यंपरमःप्रसीदतु ॥ ३३॥

त्यर्थः विवादपदंस्फुटयतिभिन्नोअस्तिनास्तीत्येवंभूतौविरुद्धौधर्मौययोः तयोर्भिन्नविषयत्वेपिविरोधोनस्या
दित्येकस्थयोरित्युक्तंएकविषययोः कुतः वस्तुनिष्ठयोः पादादिविधिप्रतिषेधयोरेकवस्तुनिष्ठत्वात् समत्वेहे
तुः परंहियतोविधिनिषेधयोरविषयः तयोः पादादिविषयत्वात् तर्हितथाअविषयस्यसद्भावेकिंप्रमाणंतत्राह राम
अनुकूलंअधिष्ठानंविनापादादिकल्पनाऽयोगात् अवधिंविनातन्निषेधायोगाच्च तयोरूपपादकत्वेनसिद्ध २०
मित्यर्थः तस्मैनमइतिपूर्वस्यानुषंगः ३२ ननूदासीनस्यसमस्यनम ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥

स्कारेको लाभस्तत्राह यद्दति पादमूलं भजतामनुग्रहार्थं प्राकृतनामरूपरहितोऽपि जन्मभिरवतारैर्विशुद्धैर्जितस
त्वानि रूपाणि कर्मभिर्नामानि च योऽभजेत तत्कृतः भगवाननंतैश्वर्यः स मह्यं प्रसीदतु ३३ ननु त्वादृशाः सकामा गणे
शादीन्प्रार्थयंते त्वं तु तान्विहाय कथं भगवंतमेव प्रार्थयसे तत्राह प्राकृतैरर्वाचीनैर्ज्ञानपथैरुपासनामार्गैर्यथाशयं त
त्तद्वासनाऽनुसारेण यो देहगतोंऽतर्यामी तत्तद्देवतारूपेण विविधो भाति यथाऽनिलः पार्थिवं चंपकादिगंधभेदमाश्रि
त्य नानागंधवान्विभाति रेणोर्गुणं धूसरत्वादिकमाश्रित्य नानारूपवान्प्रतीयते तद्वत् तस्यैव तत्तद्देवतारूपेण फ

यः प्राकृतैर्ज्ञानपथैर्जनानां यथाशयं देहगतो विभाति यथानिलः पार्थिवमा
श्रितो गुणं स ईश्वरो मे कुरुतान्मनोरथं ३४ श्रीशुक उवाच इति स्तुतः संस्तुवतः
स तस्मिन्नघमर्षणे आविरासीत्कुरुश्रेष्ठ भगवान्भक्तवत्सलः ३५ कृतपादः सु
पर्णांसे प्रलंबाष्टमहाभुजः चक्रशंखासिचर्मेषुधनुःपाशगदाधरः ३६ पीतवा
सा घनश्यामः प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ लदातृत्वात्स ईश्वर एव मे मम मनोरथं सत्यं करोतु किमंत
र्गतबहुभिर्देवतांतरैरित्यर्थः तदुक्तं गीतासु यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति तस्य तस्याचलां श्रद्धां ता
मेव विदधाम्यहं स तया श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हि तानिति ये यथा मां
प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहमिति ३४ संस्तुवतो दक्षस्य स भगवान्प्रत्यक्षोऽभूत् ३५ तं वर्णयति सार्धैश्चतुर्भिः सुपर्ण
स्यांसे स्कंधे कृतौ पादौ येन प्रलंबा अष्टौ महांतो भुजा यस्य चक्राद्यष्टायुधधरः ३६ प्रसन्नं वदनमीक्षणे च यस्य वक्त्र ॥

मालया निवीतः संकंठादिपादांतं व्याप्तं अंगं यस्य सलसंतौ श्रीवत्सकौस्तुभौ यस्य ३७ महांति किरीटकटकानि यस्य स्फुरंतौ मकरकुंडले यस्य कांच्यादिभिर्विभूषितः वलयमत्र पादभूषणं द्रष्टव्यं कटकस्योक्तत्वात् ३८ त्रैलोक्यमोहनं श्रीपुरुषोत्तमास्यं सुरयूथपैर्लोकपालैः ३९ ४० ४१ आपूरितानि मनोद्वाराणींद्रियाणि तैर्यथा ह्रदिन्यो नद्यो

वनमालानिवीतांगो लसच्छ्रीवत्सकौस्तुभः ३७ महाकिरीटकटकः स्फुरन्मकरकुंडलः कांच्यंगुलीयवलयनूपुरांगदभूषितः ३८ त्रैलोक्यमोहनं रूपं बिभ्रत्त्रिभुवनेश्वरः वृतो नारदनंदाद्यैः पार्षदैः सुरयूथपैः ३९ स्तूयमानोऽनुगायद्भिः सिद्धगंधर्वचारणैः रूपं तन्महदाश्चर्यं विचक्ष्यागतसाध्वसः ४० ननाम दंडवद्भूमौ प्रहृष्टात्मा प्रजापतिः न किंचनोदीरयितुमशकत्तीव्रया मुदा ४१ आपूरितमनोद्वारैर्ह्रदिन्य इव निर्झरैः तं तथाऽवनतं भक्तं प्रजाकामं प्रजापतिं चित्तज्ञः सर्वभूतानामिदमाह जनार्दनः ४२ श्रीभगवानुवाच प्राचेतस महाभाग संसिद्धस्तपसा भवान् यच्छ्रद्धया मत्परया मयि भावं परं गतः

निर्झरैरापूर्यंते तथा महानंदपूर्णत्वेनावृत्तिकत्वाद्वागादीनां न किंचिद्वक्तुं शक्तोऽभूदित्यर्थः यद्यप्यसौ नावोचत्तथापि चित्तज्ञ इदं वक्ष्यमाणमाह ४२ भावं भक्तिं गतः प्राप्तः ॥४३॥

यत् यतः तेतपः अस्यविश्वस्यउद्बृंहणंवृद्धिकरं अतस्तेऽहंप्रीतः मत्तपसोलोकसमृद्ध्यर्थंत्वेत्वत्प्रतीतेः किंकारणं तत्राह ममेतिभूतानांविभूतयः समृद्धयोभूयासुरितियत् एषएवममकामः अतोमत् कामपूरणादेव अहंप्री तोस्मीत्यर्थः ४४ भूतिविस्तारप्रयत्नश्चतवोचितएवेत्याह ब्रह्मेति भवंतः प्रजापत भूतेरुद्भवस्यहेतवः ४५ विश्व वृद्ध्यर्थेनत्वत्तपसाहं प्रीतइत्युक्तं तदेवतपः स्तुवन्प्रसंगादन्यान्यपिलोकवृद्धिकराणिविद्यादीनिस्तौति तपोय मनियमादिसहितंध्यानंमेहृदयंविद्यासांगमंत्रजपः ध्यानंतनोतीतितनुर्देहः क्रियाध्यानादिविषयःपुंव्यापारो

प्रीतोहंतेप्रजानाथयत्तेऽस्योद्बृंहणंतपः ममैषकामोभूतानांयद्भूयासुर्विभूत यः ४४ ब्रह्माभवोभवंतश्चमनवोविबुधेश्वराः विभूतयोममह्येताभूतानांभू तिहेतवः ४५ तपोमेहृदयंब्रह्मन्तनुर्विद्याक्रियाकृतिः अंगानिक्रतवोजाता धर्मआत्माऽसवःसुराः ४६ अहमेवासमेवाग्रेनान्यत्किंचांतरंबहिः संज्ञानमा त्रमव्यक्तंप्रसुप्तमिवविश्वतः ४७ ॥ भावनाशब्दवाच्यः तेनहिध्यानादिकमाक्रियतइत्याकृ तिः जाताः सुनिष्पन्नाः क्रतवोंगानिशिरोवाएतद्यज्ञस्यप्रवर्ग्यः ग्रीवाउपसदश्चस्तुषीआज्यभागावित्यादिश्रुतेः धर्मः कृत्वाद्यपूर्वआत्मामनः हृदयाश्रयत्वात्सुरायज्ञभुजस्तएवअसवः प्राणाः संतर्पणीयत्वात् ४६ तपसः संता नवृद्धिहेतुत्वंदर्शयितुंद्वितीयतृतीयोक्तमितिहासमाहचतुर्भिः अहमेवेतिवस्त्वंतरव्यावृत्तिः आसमेवेतिक्रियां तरव्यावृत्तिः आंतरंग्राहकंबहिर्ग्राह्यंसंज्ञानमात्रंचैतन्यमात्रमव्यक्तंइंद्रियवृत्तिभिरनभिव्यक्तंअतएवप्रसुप्तमिवविश्व

गुणान्दोनायातः गुणमयोविग्रहोब्रह्मांडंततः तदैवअजः अयोनिजः४८ खिलमसमर्थमिव४९मेमयातपतपेत्य
भिहितःसन्येनतपसा५० संततिवृद्ध्युपायमाह एषेति अंगहेदक्षपंचजनाख्यस्यप्रजापतेः५१मिथुनस्ययोव्यवायो

मय्यनंतगुणेऽनंतेगुणतोगुणविग्रहः यदासीत्ततएवाद्यःस्वयंभूःसमभूदजः४८स
वैयदामहादेवोममवीर्योपबृंहितः मेनेखिलमिवात्मानमुद्यतःसर्गकर्मणि४९अथ
मेऽभिहितोदेवस्तपोऽतप्यतदारुणंसचविश्वसृजोयुष्मान्येनादावसृजद्विभुः५०एषा
पंचजनस्यांगदुहितावैप्रजापतेः असिक्नीनामपत्नीत्वेप्रजेशप्रतिगृह्यतां५१मिथुन
व्यवायधर्मस्त्वंप्रजासर्गमिमंपुनः मिथुनव्यवायधर्मिण्यांभूरिशोभावयिष्यसि५२त्व
त्तोऽधस्तात्प्रजाःसर्वामिथुनीभूयमायया मदीययाभविष्यंतिहरिष्यंतिचमेबलिं५३
श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वामिषतस्तस्यभगवान्विश्वभावनः स्वप्नोपलब्धार्थइवतत्रै
वांतर्दधेहरिः५४इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः४श्रीशुकउवा
च तस्यांसपांचजन्यांवैविष्णुमायोपबृंहितः हर्यश्वसंज्ञानयुतंपुत्रानजनयद्विभुः१

रतिःसएवधर्मोयस्यसत्वंतथाभूतायांतस्यां५२माययानिमित्तभूतयास्त्रियासहमिथुनीभूयभविष्यंतिपुत्रादिरूपे
णोत्पत्स्यंते५३ ५४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेटीकायांश्रीधरस्वामिविरचितायांचतुर्थोऽध्यायः४ पंचमेना
रदेनाथवाचः क्रूरैस्तुनाशितान्सुतानाकर्ण्यदक्षोऽमुंशशापेतिनिरूप्यते॥१॥

अपृथग्धर्मशीलाः एकाचारस्वभावाः २ तत्रप्रतीच्यांदिशिसिंधोर्नद्याः समुद्रस्यचयत्रसंगमस्तत्रस्थंनारायणसरो
नामतीर्थंप्रययुरित्यन्वयः सुमहत् अतिविस्तीर्णं ३ विनिर्धूतोमलोरागादिर्यस्मात् सआशयोयेषां ४।४ तान्शुद्धस
त्वानपिपित्रादेशजाड्येनप्रजाविवृद्धयेयत्तान् उद्युक्तान्ददर्श ५ अहोमोक्षमार्गाधिकारिणः संतिएतेप्रवृत्तिनिष्ठाः

अपृथग्धर्मशीलास्तेसर्वेदाक्षायणानृप पित्राप्रोक्ताःप्रजासर्गेप्रतीचींप्रययुर्दिशं
२ तत्रनारायणसरस्तीर्थंसिंधुसमुद्रयोः संगमोयत्रसुमहन्मुनिसिद्धनिषेवितं
३ तदुपस्पर्शनादेवविनिर्धूतमलाशयाः धर्मेपारमहंस्येचप्रोत्पन्नमतयोऽप्यु
त ४ तेपिरेतपएवोग्रंपित्रादेशेनयंत्रिताः प्रजाविवृद्धयेयत्तान् देवर्षिस्तान्द
दर्शह ५ उवाचचाथहर्यश्वाःकथंस्रक्ष्यथवैप्रजाः अदृष्ट्वांऽतंभुवोयूयंबालिशाब
तपालकाः ६ तथैकपुरुषंराष्ट्रंबिलंचाऽदृष्टनिर्गमं बहुरूपांस्त्रियंचापिपुमांसं
पुंश्चलीपतिम् ७

कर्मभिर्नपश्येरन्नितिरूपयातान्निगूढार्थवाक्यरूपंदिशतिस्मतदाहउवाचे
तिचतुर्भिः पालकाः संतोऽपिबालिशाः अज्ञाः यूयंकथंप्रजाः स्रक्ष्यथबतेतिखेदे बालकाइतिपाठेबालिशत्वेहेतुः
६ एकएवपुरुषोयस्मिन् तद्राष्ट्रमदृष्ट्वेत्यनुषंगः बिलेचेत्यादिद्वितीयांतानां अविज्ञायकथंसर्गंकरिष्यथेतितृती
येनान्वयः ॥७॥

५ भा॰ष॰ पंचपंचाशतां पंचविंशतेरद्भुतंगृहं क्षौरपव्यं क्षुरैः पविभिर्वज्रैश्चनिर्मितमिवाऽतितीक्ष्णंदृढंचेत्यर्थः स्वयंस्वतंत्रंभ्रमि
टी॰ भ्रमणस्वभावं ८ विपश्चितः सर्वज्ञस्यस्वपितुरादेशमात्मनोऽनुरूपमविद्वांसोऽजानंतः पूर्वोक्तंचैकस्वरूपंराष्ट्रमि
२३ त्याद्यविज्ञायअहोकथंसर्गंकरिष्यथेत्यन्वयः ९ वाचः कूटंपरोक्षवादेनार्थांतरमिवप्रतीयमानंवचनं औत्पत्तिकी
सहजामनीषाविचारशक्तिर्यस्याः तयाधियास्वयमेवविममृशुः विचारितवंतः १० नारदोक्तदशवाक्यानांतैर्वि

नदीमुभयतोवाहांपंचपंचाद्भुतंगृहं क्वचिद्धंसंचित्रकथंक्षौरपव्यंस्वयंभ्रमि ८
कथंस्वपितुरादेशमविद्वांसोविपश्चितः अनुरूपमविज्ञायअहोसर्गंकरिष्यथ
९ श्रीशुकउवाच तन्निशम्याथहर्यश्वाऔत्पत्तिकमनीषया वाचःकूटंतुदेव
र्षेःस्वयंविममृशुर्धिया १० भूःक्षेत्रंजीवसंज्ञंयदनादिनिजबंधनं अदृष्ट्वातस्यनि
र्वाणंकिमसत्कर्मभिर्भवेत् ११ एकएवेश्वरस्तुर्योभगवान्स्वाश्रयःपरः तमदृष्ट्वाऽ
भवंपुंसःकिमसत्कर्मभिर्भवेत् १२ मृश्यनिर्णीतानर्थानाहदशभिः अदर्शनंभुवइत्यत्रभूश
ब्दार्थमाह भूरिति क्षेत्रंतच्चानादिजीवसंज्ञंलिंगशरीरंयत् निजबंधनं आत्मनोबंधकारणंजन्महेतुः अंतःशब्दा
र्थमाह तस्यलिंगशरीरस्यनिर्वाणंनाशं अदृष्ट्वाअसद्भिर्मोक्षानुपयोगिभिः कर्मभिः किंभवेन्नकिमपि ११ एकपुरु
षमित्यस्यार्थमाह एकएवेति ॥

तुर्यः सर्वसाक्षी स्वाश्रयः स्वाधारः अभवं नित्यमुक्तं असद्भिरीश्वरासमर्पितैः कर्मभिः १२ बिलं चादृष्टनिर्गमसि
त्यस्यार्थमाह पुमान्यद्गत्वा प्राप्य बिलस्वर्गपातालंगतद्भवनैवैति नावर्त्तते तत्प्रत्यग्धामज्योतीरूपं ब्रह्म अविदो
विदुषः असद्भिः नश्वरस्वर्गादिसाधनैः कर्मभिः १३ बहुरूपां स्त्रियमित्यस्यार्थमाह नानारूपेति स्वैरिणी पुंश्चली
वद्विमोहकरजआदिगुणैरन्विता तन्निष्ठां तस्याभवसानं विवेकं अगतस्याप्राप्तस्यासद्भिरशान्तैः १४ पुमांसं पुंश्च
लीपतिमित्यस्यार्थमाह तस्याः संगेन भ्रंशितमैश्वर्यं स्वातंत्र्यं यस्य कुत्सिता भार्या यस्य तद्वत् तस्याः गतीः सुखदुः

पुमान्नैवैति यद्गत्वा बिलस्वर्गगतो यथा प्रत्यग्धामाऽविद इह किमसत्कर्मभिर्भवे
त् १३ नानारूपात्मनो बुद्धिः स्वैरिणीव गुणान्विता तन्निष्ठामगतस्येह किमसत्क
र्मभिर्भवेत् १४ तत्संगभ्रंशितैश्वर्यं संसरंतं कुभार्यवत् तद्गतीरबुधस्येह किमस
त्कर्मभिर्भवेत् १५ सृष्ट्यप्ययकरीं मायां वेलाकूलांतवेगितां मत्तस्य तामविज्ञ
स्य किमसत्कर्मभिर्भवेत् १६ ॥ खादिलक्षणाः संसरंतं गच्छंतं जीवं अबुधस्याजानतः असद्भिः

प्रबुध्याविवेकप्राप्तैः १५ नदीमुभयतोवाहामित्यस्यार्थमाह सृष्ट्यप्ययकरीमिति सृष्ट्यप्ययौ करोतीत्युभयतः
वाहो दर्शितः वेलाकूलं प्रवाहपतितानां निर्गमस्थानं तपोविद्यादि तस्यांते समीपे वेगितां निर्गमप्रतिबंधाय यक्तो
धाहंकारादिभिः कृतवेगां मत्तस्य तद्वेगेन विवशस्यात एव तां तथाभूतामविज्ञस्याविचारयतोऽसद्भिर्मायिकैः पद्य
॥ वेलाकूलं समुद्रस्य व्यवहारस्यामंतस्य समीपे समुद्रं रद्धि हासाभ्यामथो भयतो तवेहिः

कृतवेगानदीभवति एवंसमुद्रतुल्यस्यात्मनोव्यवहारस्थानेदेहेजन्ममरणादिभिः कृतवेगामित्यर्थः वेगिनीमि
तिपाठेवेगवतीं १६ पंचपंचेत्यस्यार्थमाह पंचविंशतितत्त्वानांपुरुषोंन्तर्यामीअद्भुतदर्पणं आश्रयरूपआश्र
यः अध्यात्मंकार्यकारणसंघाताधिष्ठातारंतमवुधस्य असद्भिर्मिथ्यास्वातंत्र्यकृतैः १७ क्वचित्हंसमित्यस्यार्थमा
ह ऐश्वरंईश्वरप्रतिपादकं विविक्तपदंचिज्जडरूपंवस्तुयेनेतिहंसपदव्याख्यातंवंधमोक्षावनुदर्शयतीतितथा॥
अनेनचित्राःकथायस्येतिव्याख्यातं तदुत्सृज्यतच्छास्त्रमनभ्यस्य अज्ञायअविदुषोअसद्भिर्वहिर्मुखैः १८ क्षौरप

पंचविंशतितत्त्वानांपुरुषोद्भुतदर्पणं अध्यात्ममवुधस्येहकिमसत्कर्मभिर्भवेत्
१७ ऐश्वरंशास्त्रमुत्सृज्यवंधमोक्षानुदर्शनं विविक्तपदमज्ञायकिमसत्कर्मभिर्भ
वेत् १८ कालचक्रंभ्रमितीक्ष्णंसर्वंनिष्कर्षयज्जगत् स्वतंत्रमवुधस्येहकिम
सत्कर्मभिर्भवेत् १९ शास्त्रस्यपितुरादेशंयोनवेदनिवर्तकं कथंतदनुरूपाय
गुणविश्रंभ्युपक्रमेत् २० ॥ ऽऽ त्र्यमित्यस्यार्थमाह कालचक्रमिति भ्रमिःभ्रमणात्मकंतीक्ष्णामि
तिनिष्कर्षयदितिचक्षौरपव्यपदंव्याख्यातं तदवुधस्य अतएवफलस्यनित्यत्वबुद्ध्याकाम्यकर्मानुष्ठानेनैववैगु
ण्यवाहुल्यादसद्भिः १९ स्वपितुरादेशमित्यस्यार्थमाह शास्त्रस्यस्वपितुर्द्वितीयजन्महेतोः तदनुरूपायनिवृत्त्यनु
रूपायनिवर्त्तकमादेशंयोनवेदसकथंगुणविश्रंभीगुणमयप्रवृत्तिमार्गविश्वासवान्सन् उपक्रमेत् सृष्ट्यादौ
प्रवर्त्तेतमासे ॥

शब्दब्रह्मबुद्धीनांजीवमायांतरात्मनां शास्त्रकालोपदेशानामज्ञानेकिंसुकर्मभिः इतिवाचःकूटसंग्रहःश्लोकः२०
इतिव्यवसिताएवंनिश्चितवंतःएकचेतसः ऐकमत्ययुक्ताःतंनारदंप्रदक्षिणीकृत्यअपुनरावृत्तिमार्गंप्रययुः
२१ निर्भातःसाक्षात्कृतोयोहृषीकेशःतस्यपादांबुजेअनुचरत् अन्वचरदित्यर्थः २२ नाशमदर्शनंस्वधर्मेभ्रं

इतिव्यवसिताराजन्हर्यश्वाएकचेतसः प्रययुस्तंपरिक्रम्यपंथानमनिवर्त्त
नं२१स्वरब्रह्मणिनिर्भातहृषीकेशपदांबुजे अखंडंचित्तमावेश्यलोकाननुचरन्मु
निः२२नाशंनिशम्यपुत्राणांनारदाच्छीलशालिनां अन्वतप्यतकःशोचन्सुप्रज
स्त्वंशुचांपदं२३सभूयःपांचजन्यायामजेनपरिसांत्वितः पुत्रानजनयद्दक्षःस
वलाश्वान्सहस्रशः२४तेपिपित्रासमादिष्टाःप्रजासर्गेधृतव्रताः नारायणसरो
जग्मुर्यत्रसिद्धाःस्वपूर्वजाः२५तदुपस्पर्शनादेवविनिर्धूतमलाशयाः जपंतो
ब्रह्मपरमंतेपुस्तत्रमहत्तपः२६अब्भक्षाःकतिचिन्मासान्कतिचिद्वायुभोज
नाः आराधयन्मंत्रमिममभ्यसंतइडस्पतिं २७ ॥ ॥शंवाशीलेनशालंतेशोभंतइतित
थातेषांकोदक्षः सुप्रजस्त्वंसत्पुत्रवत्वंशुचांशोकानांस्थानं२३अजेनब्रह्मणासहस्रशःसहस्रसंख्यान्२४।२५परमं
ब्रह्मप्रणवंवक्ष्यमाणमंत्रंवा २६ इडस्पतिंवाचांमंत्राणांपतिंविष्णुंआराधयामासुः ॥२७॥ ६ ॥ ६ ॥

विशुद्धसत्वाश्रयायपरमहंसायनमोधीमहि २८ प्रतिसर्गेधीर्येषांतान् वाचः कूटानिअदृष्टांऽतंभुवद्वृत्यादी
निपूर्वोक्तानिप्राह २९ हेदाक्षायणाः संशृणुतेत्यादिपुनरन्यदपिप्राह निगममुपदेशंअन्विच्छतअवलोकय
त ३० प्रायणंप्रकृष्टमयनंपुण्यमेवबंधुर्यस्यमरुद्भिर्भ्रातृवत्सलैर्दैवैः ३१ अमोघंदर्शनंयस्यहेमारिषआर्य ३२

ॐनमोनारायणायपुरुषायमहात्मने विशुद्धसत्वाधिष्ण्यायमहाहंसायधी
महि २८ इतितानपिराजेंद्रप्रतिसर्गधियोमुनिः उपेत्यनारदः प्राहवाचः कूटा
निपूर्ववत् २९ दाक्षायणाः संशृणुतगदतोनिगमंमम अन्विच्छतानुपदवीं
भ्रातृणांभ्रातृवत्सलाः ३० भ्रातृणांप्रायणंभ्रातायोनुतिष्ठतिधर्मवित् सपुण्य
बंधुः पुरुषोमरुद्भिः सहमोदते ३१ एतावदुक्त्वाप्रययौनारदोऽमोघदर्शनः
तेपिचान्वगमन्मार्गंभ्रातृणामेवमारिष ३२ सध्रीचीनंप्रतीचीनंपरस्यानुपथं
गताः नाद्यापितेनिवर्तंतेपश्चिमायामिनीरिव ३३ एतस्मिन्कालउत्पातान्ब
हून्पश्यन्प्रजापतिः पूर्ववन्नारदकृतंपुत्रनाशमुपाशृणोत् ३४ चुक्रोधनार
दायासौपुत्रशोकविमूर्छितः ॥ सध्रीचीनंसमीचीनंप्रतीचीनंप्रत्यग्वृत्तिलभ्यं अनुपथंअनुग २५
णंपंथानं पश्चिमायामिनीः रात्रयइव ३३ ३४ पुत्राणांपारमहंस्यनिष्ठामुपश्रुत्यदक्षोपिप्रायशोविरक्तः ॥

स्यादितितदनुग्रहार्थंदेवर्षिस्त्वत्पार्श्वमागतः तदातमुपलभ्यदक्षआह ३५ साधोरिवलिंगंवेषोयस्यतेनत्वया
नोऽस्मदीयानामर्भकाणामसाधुअकारिकृतंतदेवाह साधूनांस्वधर्मेप्रवृत्तानांभिक्षोर्योमार्गः सम्प्रदर्शितः ३६
नतुसन्यासिनोमार्गः साधुरेवमोक्षहेतुत्वात् सत्यं ऋणत्रयापाकरणंविनातुमहाननर्थएवेत्याह ऋणैरिति जा
यमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणैर्ऋणवान् जायतेब्रह्मचर्येणऋषिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यः प्रजयापितृभ्यः एषवाअ
नृणोयः पुत्रीयज्वाब्रह्मचारीवासीदितिश्रुतेः ऋणैरमुक्तानांनमीमांसितानिविचारितानिकर्माणियैः तेषांता

देवर्षिमुपलभ्याहरोषाद्विस्फुरिताधरः ३५ दक्षउवाच अहोअसाधोसाधूनांसा
धुलिंगेननस्त्वया असाध्वकार्यर्भकाणांभिक्षोर्मार्गः प्रदर्शितः ३६ ऋणैस्त्रि
भिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणां विघातः श्रेयसः पापलोकयोरुभयोः कृतः ॥
३७ एवंत्वंनिरनुक्रोशोबालानांमतिभिद्धरेः पार्षदमध्येचरसियशोहानिरपत्रपः

वदृणनिर्मोकोनास्तितदुत्तरकालभावित्वात्पुत्रोत्पादनयज्ञानुष्ठानयोरभावेनपितृदेवर्षिऋणादिमुक्ति
र्नास्ति अतः हेपापविषयभोगत्यागात् इहलोकेश्रेयसोविघातः कृतः मोक्षाऽनधिकारित्वाच्चपरलोकेपिश्रे
यसोविघातः कृतइत्यर्थः तथाचमनुः ऋणानित्रीण्यपाकृत्यमनोमोक्षेनिवेशयेत् अनपाकृत्यमोक्षंतुसेव
मानोव्रजत्यधइति ३७ बालानांमतिंपुत्रादिविषयांभिनत्तीतितथा एवंनिरनुक्रोशः निर्घृणः हरेर्यशोनाशकः
सन्तत्पार्षदानांमध्येकथंचरसि ॥ ३८ ॥

निर्लज्जत्वमेवाह ननु इति त्वामृते भागवताः सर्वभूतानुग्रहपरवशाः त्वं तु भूतविप्रियं कुर्वन्कथं न लज्जस इ
तिभावः ३९ ननु वैराग्यादुपशमः उपशमाच्च भूतस्नेहपाशच्छेदनं भवति न च विरक्तस्य ऋणत्रयापाकरणमा
वश्यकं यदहरेव विरजेत्तदहरेव प्रव्रजेत् यदि वेतरथा ब्रह्मचर्यादेव प्रव्रजेदित्यादिश्रुतेः अतो वैराग्योपदेशे
न तेषां मयाऽनुग्रह एव कृत इति चेत्तत्राह नेति यद्यपि त्वमेवं मन्यते तथापि मृषा केवलिना ज्ञानं विनाऽवधूत
वेषेण त्वया इत्थं मतिचालने कृते पुंसां विरागो नैव स्यात् न च विरागं विनोपशमः न च तेन विना स्नेहपाशनिकृ

ननु भागवता नित्यं भूतानुग्रहकातराः ऋते त्वां सौहृदघ्नं वै वैरंकरमवैरिणाम् ३९
नैत्थं पुंसां विरागः स्यात्त्वया केवलिना मृषा मन्यसे यद्युपशमं स्नेहपाशनिकृन्त
नं ४० नानुभूय न जानाति पुमान्विषयतीक्ष्णतां निर्विद्यते स्वयं तस्मान्न तथाभि
न्नधीः परैः ४१ यन्नस्त्वं कर्मसंधानां साधूनां गृहमेधिनां कृतवानसि दुर्मर्षं वि
प्रियं तव मर्षितं ४२ तंतुकृंतन यन्नस्त्वमभद्रमचरः पुनः तस्माल्लोकेषु ते मूढ न
भवेद्भ्रमतः पदम् ४३ ॥ तनमित्यर्थः ४० इत्थं विरागो न स्यादित्यत्र हेतुमाह नानुभूय अननु
भूय विषयाणां तीक्ष्णतां दुःखहेतुत्वं न जानाति तस्माद्विषयानुभवेन तीक्ष्णत्वज्ञानात् ४१ अतस्त्वयास्माक
मप्रियमेव कृतं तथापि वयं न कुर्म इत्याह यदिति कर्मसंधानां कर्ममर्यादानां कर्तुं संधानामिति पाठे विप्रि
यं कर्तुमजानतामित्यर्थः दुःसहं यत्त्वं कृतवानसि तन्मर्षितं सोढं ४२ तथापि तवाभद्रं भविष्यत्येवेत्याह तंतु

कृंतनसंतानछेदकयद्यस्मात् अभद्रंपुत्राणांस्थानभ्रंशंअचरः ततस्मात्तवलोकेषुभ्रमतःपदंस्थानंनभवेदिति मृदुच्छलेनकोमलरीत्याशशाप४२ वाढंतथेतिस्वीकृतवान् ईश्वरोपिप्रतिशप्तुंसमर्थोपितितिक्षेतसहेतेतियत् एतावानेवसाधुवादः४४इतिश्रीभागवतेषष्ठस्कंधेटीकायांपंचमोऽध्यायः५षष्ठेदक्षेणसृष्टायांकन्याषष्ट्यांप्रकीर्ति

श्रीशुकदेवउवाच प्रतिजग्राहतद्बाढंनारदःसाधुसंमतः एतावान्साधुवादोहि तितिक्षेतेश्वरःस्वयं४४इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेदक्षनारदशापः पं चमोध्यायः५श्रीशुकउवाच ततःप्राचेतसोऽसिक्न्यामनुनीतःस्वयंभुवाषष्टिंसं जनयामासदुहितॄःपितृवत्सलाः१दशधर्मायकायेंदोर्द्विषट्त्रिणवदत्तवान् भूतांऽगिरःकृशाश्वेभ्योद्वेद्वेतार्क्ष्यायचापराः२नामधेयान्यमूषांत्वंसापत्यानां चमेशृणु यासांप्रसूतिप्रसवैर्लोकाआपूरितास्त्रयः३भानुर्लंबाककुप्जामिर्वि श्वासाध्यामरुत्वती वसुर्मुहूर्तासंकल्पाधर्मपत्न्यःसुतांशृणु४ ताःश्यस्वशापतो

जातोविश्वरूपोऽदितेःसुतात्१ नारदात्पुत्राणांनाशमाशंकमानःदुहितॄर्जनयामास१कायकश्यपायद्विषट्द्वि गुणाःषट्द्वादशयासुताः त्रयोदशेत्यर्थः इंदोःसोमायत्रिणवसप्तविंशतिं तार्क्ष्यायनामांतरंप्राप्तायकश्यपायैव अपराअवशिष्टाःचतस्रः२सापत्यानामपत्यसहितानांमेमत्तःशृणुप्रसूतिप्रसवैःपुत्रपौत्रादिभिः ३ । ४ ॥

६
भा॰ष
टी॰
२७

ततोदेवऋषभात् ५ यतः कीकटाद्दुर्गाणिदुर्गाभिमानिनोदेवाः जामेयः जाम्याः पुत्रः स्वर्गः ततः स्वर्गात् नंदिः उत्पन्नोऽभवदिति ६ तत्सुतः साध्यानांसुतः ७।८ मौहूर्तिकाइति ९ वसोर्वंशस्यभूयस्त्वादंतेनिर्देशः मे

भानोस्तुदेवऋषभइंद्रसेनस्ततोनृप विद्योतआसील्लंबायास्ततश्चस्तन यित्नवः ५ ककुभः संकटस्तस्यकीकटस्तनयोयतः भुवोदुर्गाणिजामेयः स्वर्गोनंदिस्ततोभवत् ६ विश्वेदेवास्तुविश्वायाअप्रजांस्तान्प्रचक्षते साध्यो गणस्तुसाध्यायाअर्थसिद्धिस्तुतत्सुतः ७ मरुत्वांश्चजयंतश्चमरुत्वत्यांब भूवतुः जयंतोवासुदेवांशउपेंद्रइतियंविदुः ८ मौहूर्तिकादेवगणामुहूर्ता याश्चजज्ञिरे येवैफलंप्रयच्छंतिभूतानांस्वस्वकालजं ९ संकल्पायाश्चसंक ल्पः कामः संकल्पजः स्मृतः वसवोष्टौवसोः पुत्रास्तेषांनामानिमेशृणु १० द्रो णः प्राणोध्रुवोर्कोऽग्निर्दोषोवसुर्विभावसुः द्रोणस्याभिमतेः पत्न्याहर्षशोक भयादयः ११ प्राणस्योर्जस्वतीभार्यासहआयुःपुरोजवः ध्रुवस्यभार्याधरणिर सूतविविधाःपुरः १२

ऽऽ मत्तः १० अभिमतिर्नामतस्यपत्नीतस्याहर्षादयः पुत्राः ११ सहश्चआयुश्च पुरोजवश्चपुत्राः पुरः पुराणि १२

स्कंदश्चकृत्तिकासुतोऽग्नेः पुत्रः षाण्मातुरइतिअग्निभूरितिप्रसिद्धेः ततःस्कंदात् १४ आकृतीपतिःशिल्पाचार्यः
ततोविश्वकर्मणः चाक्षुषोमनुरासीत् १५ विभावसोरुषानामभार्या अथातपात्पंचयामोदिवसोजातः अतएव
रात्रिस्त्रियामाप्रदोषप्रत्यूषयोर्दिवसस्यावयवत्वात् १६ भूतस्यद्वेभार्येतयोर्वंशमाह सरूपेति १७ महानित्येव

अर्कस्यवासनाभार्यापुत्रास्तर्षादयःस्मृताः अग्नेर्भार्यावसोर्धारापुत्राद्रवि
णकादयः १३ स्कंदश्चकृत्तिकापुत्रोयेविशाखादयस्ततः दोषस्यशर्वरीपुत्रः
शिशुमारोहरेःकला १४ वसोरांगिरसीपुत्रोविश्वकर्माकृतीपतिः ततोमनु
श्चाक्षुषोऽभूद्विश्वेसाध्यामनोःसुताः १५ विभावसोरसूतोषाव्युष्टंरोचिषमा
तपं पंचयामोऽथभूतानियेनजाग्रतिकर्मसु १६ सरूपाऽसूतभूतस्यभा
र्यारुद्रांश्चकोटिशः रैवतोऽजोभवोभीमोवामउग्रोवृषाकपिः १७ अजेक
पादहिर्बुध्न्योबहुरूपोमहानिति रुद्रस्यपार्षदाश्चान्येप्रेतभूतविनाय
काः १८ प्रजापतेरंगिरसस्स्वधापत्नीपितॄनथ अथर्वांगिरसंवेदंपुत्रत्वे
चाकरोत्सती १९ मेकादशरूपस्यरुद्रस्यपार्षदाः प्रेतादयःअन्येअन्यस्यांजाताः १८ अंगिरसः
स्वधासतीचेतिद्वेभार्येतयोर्वंशमाह प्रजापतेरिति स्वधानामपत्नीपितॄन्पुत्रत्वेऽकरोत् अथसतीचअथर्वांगि

कृशाश्वस्यार्चिर्धिषणेतिद्वेभार्येतयोर्वंशमाह कृशाश्वइति २०।२१ सुपर्णाविनताअनूरुंअरुणं २२ रोहिण्यामेवप्रेमातिशयेनान्यासामुपेक्षणात् कुपितस्यदक्षशापात् यक्ष्मग्रहार्दितः क्षयरोगपीडितः सन्तास्वनपत्योऽ

कृशाश्वोऽर्चिषिभार्यायांधूम्रकेशमजीजनत् धिषणायांवेदशिरादेवलं वयुनंमनुं २० तार्क्ष्यस्यविनताकद्रूःपतंगीयामिनीइति पतंगयसूतपतगान्यामिनीशलभानथ २१ सुपर्णाःसूतगरुडंसाक्षाद्यज्ञेशवाहनं सूर्यसूतमनूरुंचकद्रूर्नागाननेकशः २२ कृत्तिकादीनिनक्षत्राणींदोःपत्न्यस्तुभारत दक्षशापात्सोनपत्यस्तासुयक्ष्मग्रहार्दितः २३ पुनःप्रसाद्यतंसोमःकलालेभेक्षयेर्दिताः शृणुनामानिलोकानांमातृणांशंकराणिच २४ अथकश्यपपत्नीनांयत्प्रसूतमिदंजगत् अदितिर्दितिर्दनुःकाष्ठाअरिष्टासुरसाइला २५ मुनिःक्रोधवशाताम्रासुरभिःसरमातिमिः तिमेर्यादोगणाआसन्श्वापदाःसरमासुताः सुरभेर्महिषागावोयेचान्येद्विशफानृप २६ ॥

भूत् तंदक्षंप्रसाद्यकेवलंकलाएवलेभेनत्वपत्यानिकथंभूताःक्षयेकृष्णपक्षेर्दिताःखंडिताःसतीःपाठांतरेक्षयेसतिपुनरेधिताःतेनैववर्धिताःसतीः २४।२५ अल्पत्वेनसुगमत्वाद्यथाकथंचित्क्रमेणतासांवंशानाहति

२७ सैरसाः सुरसायाः पुत्राः २८ प्राधानिकान्मुख्यानष्टादश शृणु २९ ३० धूमकेश इति ३१ वैश्वानरो दनोः पु
त्रः तस्य सुताः ३२ कः प्रजापतिः कश्यप उपयेमे ३३ दानवीपरिणयने हेतुः ब्रह्मणा चोदित इति ३४ तयोः ष

ताम्रायाः श्येनगृध्राद्या मुनेरप्सरसां गणाः । दंदशूकादयः सर्पा राजन्क्रो
धवशात्मजाः २७ इलाया भूरुहाः सर्वे यातुधानाश्च सैरसाः । अरिष्टायाश्च
गंधर्वाः काष्ठाया द्विशफेतराः २८ सुता दनोरेकषष्टिस्तेषां प्राधानिकाञ्छृ
णु । द्विमूर्द्धा शंबरोऽरिष्टो हयग्रीवो विभावसुः २९ अयोमुखः शंकुशिराः स्व
र्भानुः कपिलोऽरुणः । पुलोमा वृषपर्वा च एकचक्रोऽनुतापनः ३० धूमकेशो
विरूपाक्षो विप्रचित्तिश्च दुर्जयः । स्वर्भानोः सुप्रभां कन्यामुवाह नमुचिः कि
ल ३१ वृषपर्वणस्तु शर्मिष्ठां ययातिर्नाहुषो बली । वैश्वानरसुतायाश्च चत
स्रश्चारुदर्शनाः ३२ उपदानवी हयशिरा पुलोमा कालका तथा । उपदानवीं
हिरण्याक्षः क्रतुर्हयशिरां नृप । पुलोमां कालकां च द्वे वैश्वानरसुते तु कः ३३
उपयेमेऽथ भगवान्कश्यपो ब्रह्मचोदितः । पौलोमाः कालकेयाश्च दानवा युद्ध
शालिनः ३४ तयोः षष्टिसहस्राणि यज्ञघ्नांस्ते पितुः पिता । जघान स्वर्गतो राजन्ने

राहुर्ज्येष्ठोयस्य ३६ ३७ ३८ असूयत अजनयत् भुविवर्तमाना ३९ ततोविवस्वतः ४० चर्षणयः कृताकृतज्ञान वंतः पश्यतिकर्मत्वेननिघंटावुक्तेः यत्रयेषुआत्मानुध्यानविशेषेणमानुषीजातिश्चोपकल्पिता तथाचश्रुतिःपुरुष

विप्रचित्तिःसिंहिकायांशतंचैकमजीजनत् राहुर्ज्येष्ठंकेतुशतंग्रहत्वंयउ
पागतः ३६ अथातःश्रूयतांवंशोयोऽदितेरनुपूर्वशः यत्रनारायणोदेवःस्वांशे
नावतरद्विभुः ३७ विवस्वानर्यमापूषात्वष्टाऽथसविताभगः धाताविधातावरु
णोमित्रःशक्रउरुक्रमः ३८ विवस्वतःश्राद्धदेवंसंज्ञासूयतवैमनुम् मिथु
नंचमहाभागायमंदेवंयमींतथा सवैभूत्वाऽथवडवानासत्यौसुषुवेभुवि ३९
छायाशनैश्चरंलेभेसावर्णिंचमनुंततः कन्यांचतपतींयावैवव्रेसंवरणंपतिम्
४० अर्यम्णोमातृकापत्नीतयोश्चर्षणयःसुताः यत्रवैमानुषीजातिर्ब्रह्मणाचो
पकल्पिता ४१ पूषाऽनपत्यःपिष्टादोभग्नदंतोऽभवत्पुरा योऽसौदक्षायकुपितं
जहाससविवृतद्विजः ४२ त्वष्टुर्दैत्यात्मजाभार्यारचनानामकन्यका संनिवेश
स्तयोर्जज्ञेविश्वरूपश्चवीर्यवान् ४३ ॥ ऽत्वेचाविस्तरामात्मादइति ४१ कुपितंहरमितिशेषः
विवृतद्विजःप्रकटितदंतःसन् ४२ ४३

यद्यदाविमतेनअवज्ञातेनबृहस्पतिनापरित्यक्ताः तदाद्विषतांशत्रूणांभागिनेयमपिविश्वरूपंपौरोहित्येवृतवंतः
४४ इतिषष्ठेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ सप्तमेविश्वरूपोऽसौपौरोहित्येवृतः सुरैः गुरुणासंपरित्यक्तैः पौरोहित्यम
थाकरोत् ७ कस्यहेतोः कस्माद्धेतोः आत्मनः शिष्याः सुराः परित्यक्ताः अक्रमममपराधम् १ सइंद्रोयदासंप्राप्तंवाच

तंचक्रिरेसुरगणाद्दौहित्रंद्विषतामपि विमतेनपरित्यक्ताःगुरुणांगिरसेनयत्
४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ राजोवाच ॥ कस्यहेतोः
परित्यक्ताआचार्येणात्मनःसुराः एतदाचक्ष्वभगवन्शिष्याणामक्रमंगुरौ १ श्री
शुकउवाच ॥ इंद्रस्त्रिभुवनैश्वर्यमदोल्लंघितसत्पथः मरुद्भिर्वसुभीरुद्रैरादित्यै
रृभुभिर्नृप २ विश्वेदेवैश्चसाध्यैश्चनासत्याभ्यांपरिश्रितः सिद्धचारणगंधर्वैर्मु
निभिर्ब्रह्मवादिभिः ३ विद्याधराप्सरोभिश्चकिन्नरैःपतगोरगैः निषेव्यमाणोम
घवांस्तूयमानश्चभारत ४ उपगीयमानोललितमास्थानाध्यासनाश्रितः पांडु
रेणातपत्रेणचंद्रमंडलचारुणा ५ ऽऽ स्पतिंनाभ्यनंदत नादृतवान् तदास आंगिरसस्ततोनि
र्गत्य तूष्णींस्वगृहमाययाविति स्पष्टानामन्वयः अनादरेहेतुंमदंदर्शयितुंतंविशिनष्टि त्रिभुवनैश्वर्यमदेनोल्लंघितः स
त्पथोयेनसः २ परिश्रितः परिवृतः ३ ४ आस्थानंसभातस्मिन्नध्यासनंसिंहासनंतदाश्रितः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

७
भा०ष० पारमेष्ठ्यैर्महाराजचिह्नैः आसनस्यार्धेस्थितयापौलोम्यासहविराजमानः सन् ६ उत्थानादिनानाभ्यनंदत ७ नचोच्च
टी० चालआसनएवस्थितोऽपिकिंचिन्नचलितवान् ८ श्रीमदेनमाविक्रियातांविद्वान्जानन् ९ प्रतिबुध्यअनुसृत्य१०
२० १० ममकृतंकर्मअहोअसाधुयद्यस्मात् दभ्रबुद्धिनाअल्पमतिनामया कात्कृतः तिरस्कृतः ११ विबुधानांसात्त्विका।

युक्तश्चान्यैः पारमेष्ठ्यैश्चामरव्यजनादिभिः विराजमानःपौलोम्यासहार्धासनया
भृशम् ६ सयदापरमाचार्यदेवानामात्मनश्चह नाभ्यनंदतसंप्राप्तंप्रत्युत्थानासना
दिभिः ७ वाचस्पतिंमुनिवरंसुरासुरनमस्कृतम् नोच्चचालासनादिंद्रःपश्यन्नपि।
सभागतं ८ ततोनिर्गत्यसहसाकविरांगिरसःप्रभुः आययौस्वगृहंतूष्णींविद्वाञ्छ्रीम
दविक्रियाम् ९ तदैवप्रतिबुद्धोंद्रोगुरुहेलनमात्मनः गर्हयामाससदसिस्वयमा।
त्मानमात्मना १० अहोबतममासाधुकृतंवैदभ्रबुद्धिना यन्मयैश्वर्यमत्तेनगुरुःस
दसिकात्कृतः ११ कोगृध्येत्पंडितोलक्ष्मींत्रिविष्टपपतेरपि ययाऽहमासुरंभावंनी
तोद्यविबुधेश्वरः १२ येपारमेष्ठ्यंधिषणमाधितिष्ठन्नकंचन प्रत्युत्तिष्ठेदितिब्रूयुर्ध
र्मंतेनपरंविदुः १३ तेषांकुपथदेष्टॄणांपततांतमसिह्यधः ७ नांदेवानामीश्वरोप्यहम् १२ नन्वसिं
हासनस्थोराजाऽभ्युत्थानंनकुर्यादितिवृद्धावदंति तत्राहयइतिद्वाभ्याम् धिषणमासनं १३ कुपथंदिशंतिउपदिशंतीतिकु
पथदेष्टारस्तेषांवचः अश्ममयः

प्लवो येषां ते यथा मज्जंतं प्लवमनु मज्जंति तद्वत् १४ अगाधा गंभीरा धिषणा यस्य तम् निशठः शाठ्यहीनः सन् १५ अधि
कया आत्ममायया १६ गुरोः संज्ञां ज्ञानोपायं परीक्षमाणोऽपि नाधिगतः अप्राप्तः सन् १७ आततायिनः उद्यतास्त्राः १८ नि

येऽस्मद्धुर्वं च स्ते वै मज्जंत्यश्मप्लवा इव १४ अथाहममराचार्यमगाधधिषणं
द्विजम् प्रसादयिष्ये निशठः शीर्ष्णा तच्चरणं स्पृशन् १५ एवं चिंतयतस्तस्य म
घोनो भगवान्गृहात् बृहस्पतिर्गतोऽदृष्टां गतिमध्यात्ममायया १६ गुरोर्नाधि
गतः संज्ञां परीक्षन्भगवान्स्वराट् ध्यायन्धिया सुरैर्युक्तः शर्म नालभतात्मनः
१७ तच्छ्रुत्वैवासुराः सर्व आश्रित्यौशनसं मतं देवान्प्रत्युद्यमं चक्रुर्दुर्मदा आतता
यिनः १८ तैर्विसृष्टेषुभिस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नांगोरुबाहवः ब्रह्माणं शरणं जग्मुः सहेंद्रा
नतकंधराः १९ तांस्तथाऽभ्यर्दितान्वीक्ष्य भगवानात्मभूरजः कृपया परया देव
उवाच परिसांत्वयन् २० ब्रह्मोवाच ॥ अहो बत सुरश्रेष्ठा ह्यभद्रं वः कृतं महत् ब्र
ह्मिष्ठं ब्राह्मणं दांतमैश्वर्यान्नाभ्यनंदत २१ तस्यायमनयस्यासीत्परेभ्यो वः पराभ

र्भिन्नान्यंगानि उत्तमांगानि शिरांसि उरवो बाहवश्च येषाम् १९ २० वो युष्माकं कृतं करणं महदभद्रं तदाह ब्रह्मिष्ठमिति
नाभ्यनंदत नाभिनंदितवंतः २१ परेभ्यः शत्रुभ्यो वः पराभव इति यत् अयं तस्य अनयस्य अन्यायस्य संबंधी फलरूप आसी

आयांतंवीक्ष्यनोत्तिष्ठेत्सद्भुः स्वैः परिभूयतइतिस्वयमेववैरिणोहंतारोयेषांतेभ्यः २२ गुरुतिरस्कारसत्कारावेवापच।
योपचयकारणमित्यसुरदृष्टांतेनाह मघवन्निति द्विषतः शत्रून्काव्यंभार्गवंगुरुमेवासेव्योपचितान् उपचितत्वमेवा

प्रक्षीणेभ्यःस्ववैरिभ्यःसमृद्धानांचयत्सुराः २२ मघवन्द्विषतःपश्यप्रक्षीणान्गु
र्वतिक्रमात् संप्रत्युपचितान्भूयःकाव्यमाराध्यभक्तितः आददीरन्निलयनंमम।
मापिभृगुदेवताः २३ त्रिविष्टपंकिंगणयंत्यभेद्यमंत्राभृगूणामनुशिक्षितार्थाः न
विप्रगोविंदगवीश्वराणांभवंत्यभद्राणिनरेश्वराणां २४ तद्विश्वरूपंभजताशुविप्रं
तपस्विनंत्वाष्ट्रमथात्मवंतं सभाजितोऽर्थान्सविधास्यतेवोयदिक्षमिष्यध्वमुता।
स्यकर्म २५ श्रीशुकउवाच ॥ तएवमुदिताराजन्ब्रह्मणाविगतज्वराः ऋषिंत्वाष्ट्र
मुपव्रज्यपरिष्वज्येदमब्रुवन् २६ देवाऊचुः वयंतेऽतिथयःप्राप्ताआश्रमंभद्रंम
स्तुते कामःसंपाद्यतांतातपितॄणांसमयोचितः २७ पुत्राणांहिपरोधर्मःपितृशु
श्रूषणंसतां अपिपुत्रवतांब्रह्मन्किमुतब्रह्मचारिणां २८ आचार्योब्रह्मणोमूर्तिःपि
तामूर्तिःप्रजापतेः ६१ह आददीरन्गृह्णीयुः २३ अभेद्योमंत्रोयेषाम् अनुशिक्षितार्थाः शिष्याः यतःविप्रागो
विंदोगावश्चेश्वराः अनुग्राहकायेषांतेषामेवअभद्राणिनभवंतिअन्येषांतुभवंति २४ तत्तस्मात् अथअनंतरमेवभजत अ
स्यकर्मअसुरपक्षपातम् २५ उदिताउक्ताः २६ २७ २८ अतिथीनांपितॄणांचप्रशंसार्थमाहुः॥

आचार्यउपनीयवेदाध्यापकः ब्रह्मणोवेदस्यमूर्तिः २९ धर्मस्यात्मामूर्तिरतिथिः स्वयंसाक्षात् आत्मनः श्रीविष्णोः यद्वा आत्मनःस्वस्य सर्वभूतेषात्मदृष्टिः कर्तव्येत्यर्थः ३० परेभ्यः पराभवएवार्तिस्तां ३१ संदेशमाहुः वृणीमहइति ३२ ननूपाध्यायत्वेकनिष्ठस्यममाभिवंदनंकरिष्यथतच्चगर्हितं तत्राहुः नेतिअर्थेषुप्रयोजननिमित्तंयविष्ठानामभिवादनंन

भ्रातामरुत्पतेर्मूर्तिर्माता साक्षात्क्षितेस्तनुः २९ दयायाभगिनीमूर्तिर्धर्मस्यात्मातिथिःस्वयं अग्नेरभ्यागतोमूर्तिःसर्वभूतानिचात्मनः ३० तस्मात्पितॄणामार्तानामार्तिंपरपराभवं तपसापनयंस्तात संदेशंकर्तुमर्हसि ३१ वृणीमहेत्वोपाध्यायं ब्रह्मिष्ठंब्राह्मणंगुरुम् यथांऽजसाविजेष्यामःसपत्नांस्तवतेजसा ३२ नगर्हयंतिह्यर्थेषुयविष्ठांघ्र्यभिवादनं छंदोभ्योऽन्यत्रनब्रह्मन्वयोज्यैष्ठ्यस्यकारणं ३३ ऋषिरुवाच अभ्यर्थितःसुरगणैःपौरोहित्येमहातपाः सविश्वरूपस्तानाहप्रसन्नःश्लक्ष्णयागिरा ३४ विश्वरूपउवाच ॥ विगर्हितंधर्मशीलैर्ब्रह्मवर्चउपव्ययं कथंनुमद्विधोनाथालोकेशैरभियाचितं

((निंदंति किंच छंदोभ्यः मंत्रेभ्योऽन्यत्रवयोज्यैष्ठ्यस्यकारणंनतुमंत्रेषु अतोऽस्मभ्यंमंत्रदातृत्वेनत्वमेवज्येष्ठोभविष्यसि यद्वा छंदोभ्योऽन्यत्र वेदान्विहायवयएवज्यैष्ठ्यस्यकारणंनभवति किंतुवेदाएवमुख्यंकारणं तस्मान्मेत्तुवयः वेदज्ञत्वाच्चत्वमेवज्येष्ठइत्यर्थः ३३ ३४ निंदितमपीदंयुष्मदाज्ञाभंगभयेनकरिष्यामीत्याहसार्धेन विगर्हितंपौरोहित्यंधर्मशीलैः अधर्महेतुत्वात् किंच ब्रह्मवर्चउपव्ययं पूर्वसिद्धस्य

ब्रह्मवर्चसः व्ययकरं प्रत्याख्यातुंचमादृशोनार्हतीत्याह कथंन्विति तेषांशिष्यः शिक्षणार्हः सएवप्रत्याख्यानाभावए
वहिशिष्यस्यस्वार्थउच्यते ३५ ननुपौरोहित्येनधनलाभाद्धर्मः सिध्येत् अन्यथानिर्धनस्यकुतोधर्मः अतएवतेनलो
कोहृष्यति तत्राह अकिंचनानांशिलोंछनंहिधनं क्षेत्रेस्वाम्युपेक्षितकणिशोपादानंशिलं हट्टादौपतितव्रीह्यादेरुपा

प्रत्याख्यास्यतितच्छिष्यः सएवस्वार्थउच्यते ३५ अकिंचनानांहिधनंशिलोंछनं
तेनेहनिर्वर्तितसाधुसत्क्रियः कथंविगर्ह्यंनुकरोम्यधीश्वराः पौरोधसंहृष्यतिये
नदुर्मतिः ३६ तथापिनप्रतिब्रूयांगुरुभिः प्रार्थितंकियत् भवतांप्रार्थितंसर्वंप्राणै
रर्थैश्चसाधये ३७ श्रीशुकउवाच ॥ तेभ्यएवंप्रतिश्रुत्यविश्वरूपोमहातपाः ॥
पौरोहित्यंवृतश्चक्रेपरमेणसमाधिना ३८ सुरद्विषांश्रियंगुप्तांमौशनस्यापिवि
द्यया आच्छिद्यादान्महेंद्रायवैष्णव्याविद्ययाविभुः ३९ ययागुप्तः सहस्राक्षोजि
ग्येऽसुरचमूर्विभुः तांप्राहसमहेंद्रायविश्वरूपउदारधीः ४० इतिश्रीभागवते
महापुराणेषष्ठस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ छ दानंसुंछनं इहगृहाश्रमे तेनैवनिर्वर्तितासा ७
धूनांसत्क्रियायेन ३६ कियदेतत्प्रार्थितमल्पमेव अभ्यधिकमपिकरिष्यामीत्याह भवतामिति ३७ समाधिनाप
रमोद्यमेन ३८ वैष्णव्याश्रीनारायणकवचात्मिकया ३९ असुरचमूर्दैत्यसेनाः ४० इतिश्रीषष्ठस्कंधेटीकायांसप्तमोऽ

अष्टमे विश्वरूपस्तु वर्म नारायणात्मकम् इंद्राय प्राह येनेंद्रो गुप्तो दैत्यानथाजयत् १ त्रिलोक्याः संबंधिनीं श्रियम्
१ २ ३ मंत्राभ्यामष्टाक्षरद्वादशाक्षराभ्याम् कृतः स्वांगेषु करयोश्च न्यासो येन नारायणमयं वर्म संनह्येत् बध्नीयात्
४ तत्राष्टाक्षरेण पादाद्यष्टांगेषु न्यासमाह पादयोरिति सार्धेन प्रणवसंपुटितमोंकाराद्येकैकमक्षरं विन्यसेत् विपर्यये

राजोवाच यया गुप्तः सहस्राक्षः सवाहान् रिपुसैनिकान् क्रीडन्निव विनिर्जित्य
त्रिलोक्या बुभुजे श्रियम् १ भगवंस्तन्ममाख्याहि वर्म नारायणात्मकं यथाततायि
नः शत्रून्येन गुप्तोऽजयन्मृधे २ श्रीशुक उवाच वृतः पुरोहितस्त्वाष्ट्रो महेन्द्रायानुपृ
च्छते नारायणाख्यं वर्माह तदिहैकमनाः शृणु ३ विश्वरूप उवाच धौताङ्घ्रिपाणि
राचम्य सपवित्र उदङ्मुखः कृतस्वांगकरन्यासो मंत्राभ्यां वाग्यतः शुचिः नाराय
णमयं वर्म सन्नह्येद्भय आगते ४ पादयोर्जानुनोरूर्वोरुदरे हृद्यथोरसि मुखे शिर
स्यानुपूर्व्यादोंकारादीनि विन्यसेत् ओं नमो नारायणायेति विपर्ययमथापि वा ५
करन्यासं ततः कुर्याद्द्वादशाक्षरविद्यया प्रणवादियकारांतमंगुल्यंगुष्ठपर्वसु ६ न्यसे
द्धृदय ओंकारं विकारमनु मूर्धनि यं यथा भवत्येवं शिर आदि पादांतं वा विन्यसेत् उत्पत्तिन्यासं संहारन्यासं
वा कुर्यादित्यर्थः ५ द्वादशाक्षरस्योद्धारः प्रणवादियकारांतमिति प्रणवसंपुटितमेकैकमक्षरं दक्षिणतर्जनीमारभ्य वाम
तर्जनीपर्यंतमंगुलिषु परीशिष्टमक्षरचतुष्टयमंगुष्ठयोराद्यंतपर्वसु न्यसेत् ६ मंत्रांतरन्यासमाह न्यसेदिति षकारण

विश्लेषेण षडक्षराणि हृदयादिषु न्यसेत् ७ मकारमस्त्रमुद्दिश्य ध्यात्वा तन्मकारास्त्रं मः अस्त्राय फडित्येवं दिग्बंधे विनिर्दिशेत् ८ ध्येयमीश्वररूपमात्मानं ध्यायेत् षट्शक्तिभिः ऐश्वर्यादिभिर्भगशब्दवाच्याभिः विद्या च तेजश्च तपश्च मूर्तिर्यस्य तम् इमं वक्ष्यमाणं श्रीमन्नारायणकवचाख्यम् ९ अष्टगुणः अणिमाद्यष्टैश्वर्ययुक्तः १० यादसां गणा

षकारं तु भ्रुवोर्मध्ये णकारं शिखया दिशेत् वेकारं नेत्रयोर्युंज्यान्नकारं सर्वसंधिषु ७ मकारमस्त्रमुद्दिश्य मंत्रमूर्तिर्भवेद्बुधः सविसर्गं फडंतं तत्सर्वदिक्षु विनिर्दिशेत् ॐ विष्णवे नम इति ८ आत्मानं परमं ध्यायेद्ध्येयं षट्शक्तिभिर्युतम् विद्यातेजस्तपोमूर्तिमिमं मंत्रमुदाहरेत् ९ ॐ हरिर्विदध्यान्मम सर्वरक्षां न्यस्तांघ्रिपद्मः पतगेंद्रपृष्ठे दरारिचर्मासिगदेषुचापपाशान्दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः १० जलेषु मां रक्षतु मत्स्यमूर्तिर्यादोगणेभ्यो वरुणस्य पाशात् स्थलेषु मायावटुवामनोऽव्यात्त्रिविक्रमः खेऽवतु विश्वरूपः ११ दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषु प्रभुः पायान्नृसिंहोऽसुरयूथपारिः विमुंचतो यस्य महाट्टहासं दिशो विनेदुर्न्यपतंश्च गर्भाः १२ रक्षत्वसौ माऽध्वनि यज्ञकल्पः स्वदंष्ट्रयोन्नीतधरो वराहः

७ एव वरुणस्य पाशस्तस्मात् ११ अटवी आजिमुखं संग्रामोपग्रहश्च आदिर्येषां तेषु संकटस्थानेषु १२ असौ प्रसिद्धो वराहो माम् अध्वनि रक्षतु यज्ञैरवयवरूपैः कल्पते निरू

अद्रिकूटेषुगिरिशिखरेषु रामोजामदग्न्यः१३ उग्रधर्मादभिचारादिलक्षणात् हासात् गर्वान्नरःअवतु दत्तोदत्तात्रे यः अयोगात् योगभ्रंशात् १४ पथियद्देवहेलनंनमस्कारमकृत्वागमनंतस्मात् पुरुषार्चनस्यांतरात् देवपूजाच्छिद्रा त् द्वात्रिंशदपराधरूपान्नारदः १५ लोकाज्जनापवादाद्यज्ञः जननिमित्तोयोंतउपघातस्तस्माद्बलभद्रअवतात् कृ

रामोऽद्रिकूटेष्वथविप्रवासे सलक्ष्मणोऽव्याद्भरताग्रजोस्मान् १३ मामुग्रधर्मादखि लात्प्रमादान्नारायणःपातुनरश्चहासात् दत्तस्त्वयोगादथयोगनाथःपायाद्गुणेशः कपिलःकर्मबंधात् १४ सनत्कुमारोऽवतुकामदेवाद्धयशीर्षामांपथिदेवहेलनात् देवर्षिवर्यःपुरुषार्चनांतरात्कूर्मोहरिर्मांनिरयादशेषात् १५ धन्वंतरिर्भगवान्पात्व पथ्याद्द्वंद्वाद्भयादृषभोनिर्जितात्मा यज्ञश्चलोकादवताज्जनांताद्बलोगणात्क्रोधव शादहींद्रः १६ द्वैपायनोभगवानप्रबोधाद्बुद्धस्तुपाखंडगणात्प्रमादात् कल्किःक लेःकालमलात्प्रपातुधर्मावनायोरुकृतावतारः १७ मांकेशवोगदयाप्रातरव्याद्गो विंदआसंगवमात्तवेणुः नारायणःप्राह्णउदात्तशक्तिर्मध्यंदिनेविष्णुररींद्रपाणिः १८

तांतादितिपाठेकृतांतात् कालाद्वस्व क्रोधवशात् सर्पाणांगणात् अहींद्रः शेषः १६ कालमलभूतात्कलेः कल्किःधर्माव नायधर्मरक्षणार्थमधिकस्वीकृतावतारः १७ दिनस्यषट्सुभागेषुक्रमेणप्रातरादिसंज्ञेषुरात्रेश्चप्रदोषादिसंज्ञेषुरक्षाप्रार्थी

त्रिधामाब्रह्मादित्रिमूर्तिः श्रीमाधवः दोषेप्रदोषे अर्धरात्रे अर्धरात्रिपर्यंतेकालेनिशीथेचएकएवपद्मनाभोऽव तु १९ अपरात्रेईशः श्रीवत्सधामावतु प्रत्यूषईशः श्रीजनार्दनः श्री दामोदरः प्रभाते श्रीविश्वेश्वरोऽनुसंध्यम् २० यु गांतानलवत् तिग्मातीक्ष्णानेमिर्यस्यतच्चक्रं भगवताप्रयुक्तंसत् अरिसैन्यंदंदग्धिअतिशयेनदहति तस्यायं

देवोऽपराह्णेमधुहोग्रधन्वासायंत्रिधामाऽवतुमाधवोमां दोषेहृषीकेशउतार्धरा त्रेनिशीथएकोऽवतुपद्मनाभः १९ श्रीवत्सधामाऽपररात्रईशः प्रत्यूषईशोऽसिध रोजनार्दनः दामोदरोऽव्यादनुसंध्यंप्रभातेविश्वेश्वरोभगवान्कालमूर्तिः २० च क्रंयुगांतानलतिग्मनेमिभ्रमत्समंताद्भगवत्प्रयुक्तं दंदग्धिदंदग्ध्यरिसैन्यमा शुकक्षंयथावातसखोहुताशः २१ गदेऽशनिस्पर्शनविस्फुलिंगेनिष्पिंढिनिष्पिं ढ्यजितप्रियाऽसि कूष्मांडवैनायकयक्षरक्षोभूतग्रहांश्चूर्णयचूर्णयारीन् २२ त्वंयातु धानप्रमथप्रेतमातृपिशाचविप्रग्रहघोरदृष्टीन् ॥ स्वभावएवनतुतस्मात्प्रार्थनीयमित्यर्थः यद्वादंदग्धीतिलोट्मध्यमपुरुषः अत्रत्वमेवंभूतंचक्रमितिस्वरूपमुक्त्वासंबोध्यप्रार्थ्यतेअतिशयेनदहेति कथंशु ष्कतृणम् २१ अशनिवत्स्पर्शोयेषांतेविस्फुलिंगायस्यास्तस्याः संबोधनंहेगदेत्वमजितस्यप्रियाऽसिअहमच्युतस्यदा स अतः कुष्मांडादीन्निष्पिंढिनिष्पिंढिसंचूर्णयसंचूर्णयअरींश्चचूर्णयचूर्णयसर्वत्रवीप्साअतिशीघ्रतायै २२ हेदरें ३५ द्रपांचजन्यत्वंयातुधानादीन्विद्रावय विप्रग्रहाः ब्रह्मराक्षसाः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

येऽन्येच घोरदृष्टयस्तान् २३ तिग्माधाराय स्य हे तिग्मधार असिवर खड्गश्रेष्ठ त्वंममारिसैन्यंछिंधिछिंधि शतंचंद्राकाराणिमंडलानियस्मिन् हे शतचंद्र चर्मन् अघोनामघवतां द्विषांचक्षूंषिछादय पापचक्षुषांचउग्रदृष्टीनांचक्षूंषिहर २४ यः तएभ्योभयम् अंहोभ्यः पापेभ्यः २५ श्रेयः प्रतीपकाः इष्टव्याघातकाः २६ स्तोत्राणि रथंतरादि सामानि तैः स्तोभ्य

दरेंद्र विद्रावय कृष्णपूरितो भीमस्वनोऽरेर्हृदयानि कंपयन् २३ त्वं तिग्मधारासिवरारिसैन्यमीशप्रयुक्तो मम छिंधि छिंधि चक्षूंषि चर्मन्शतचंद्र छादय द्विषामघोनां हर पापचक्षुषां २४ यन्नो भयं ग्रहेभ्योऽभूत्केतुभ्यो नृभ्य एव च सरीसृपेभ्यो दंष्ट्रिभ्यस्तथा अंहोभ्य एव वा २५ सर्वाण्येतानि भगवन्नामरूपास्त्रकीर्तनात् प्रयांतु संक्षयं सद्यो ये नः श्रेयः प्रतीपकाः २६ गरुडो भगवान्स्तोत्रस्तोभश्छंदोमयः प्रभुः रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्यो विष्वक्सेनः स्वनामभिः २७ सर्वापद्भ्यो हरेर्नामरूपयानायुधानि नः बुद्धींद्रियमनःप्राणान्पांतु पार्षदभूषणाः २८ यथाहि भगवानेव वस्तुतः सदसच्च यत् सत्येनानेन नः सर्वे यांतु नाशमुपद्रवाः २९ तेसंस्तूयतइति

स्तोत्रस्तोभः छंदोमयो वेदमूर्तिः सुपर्णोऽसि गरुत्मानित्यादिश्रुतेः एकपद्यपाठे स्तोभाः गीतिपूरकाक्षराणि स्तोत्रस्तोमेति पाठे सामाधारभूत ऋक् स्तोमः २७ नामानिच रूपाणि यानानिच वाहनानि आयुधानिच नो बुद्ध्यादीन्पांतु पार्षद भूषणाः पार्षदमुख्याश्च पांतु २८ सच्च असच्च मूर्तामूर्तं यत् तत्सर्वं जगत् २९

ऐकात्म्यस्यानुभावोऽनुध्यानंयेषांतेषांविकल्पोभेदस्तद्रहितोऽपि ३० सत्यमानेनसत्यभूतेनप्रमाणेन ३१ पुनरपिश्री नृसिंहएवप्रार्थ्यते विदिक्ष्वितिपात्वित्यनुषंगः यद्वानारसिंहःप्रह्लादःस्वनेनश्रीनृसिंहनामगर्जनेन स्वतेजसास्वप्र भावेणग्रस्तानिसमस्तानि दिग्गजविषशस्त्रजलवाय्वग्न्यादीनांतेजांसिप्रभावायेनसः ३२ दंशितःकवचितः ३३ सोऽ

यथैकात्म्यानुभावानांविकल्परहितःस्वयम् भूषणायुध लिंगाख्याधत्तेशक्तीः स्वमायया३० तेनैवसत्यमानेनसर्वज्ञोभगवान्हरिः पातुसर्वैःस्वरूपैर्नःसदा सर्वत्रसर्वगः३१ विदिक्षुदिक्षूर्ध्वमधःसमंतादंतर्बहिर्भगवान्नारसिंहः प्रहापयँल्लोकभयंस्वनेनस्वतेजसाग्रस्तसमस्ततेजाः३२ मघवन्निदमाख्यातंवर्मनारायणात्मकं विजेष्यस्यंजसायेनदंशितोऽसुरयूथपान्३३ एतद्धारयमाणस्तु यंयंपश्यतिचक्षुषा पदावासंस्पृशेत्सद्यः साध्वसात्सविमुच्यते ३४ नकुतश्चिद्भयंतस्यविद्यांधारयतोभवेत् राजदस्युग्रहादिभ्योव्याघ्रादिभ्यश्चकर्हिचित् ३५ इमांविद्यांपुराकश्चित्कौशिकोधारयन्द्विजः योगधारणयास्वांगंजहौसमरुधन्वनि३६

ऽपिसाध्वसाद्भयात् विमुच्यते ३४ तस्यतुभयंनभवेदेव ३५ एतद्विद्याप्रभावमितिहासेनाह इमामितिसार्धैस्त्रिभिः मरुधन्वनिनिरुदकेदेशे अनेनविद्यायाः सेत्रतीर्थानपेक्षत्वंदर्शितम् ॥ ३६ ॥ ८ ॥

यत्रद्विजस्यस्त्रयोदेहत्यागस्तस्योपरि ३७ सद्यस्तत्क्षणादेवगगनात्न्यपतत् पाठांतरेअंगनाभिःसह वालखिल्यो
पदेशात् तस्यास्थीनिप्रास्यप्रक्षिप्य विस्मितःसन् स्वंधामगंधर्वलोकंजगाम ३८ ३९ अधिगतःप्राप्तःसन् ४० इति
षष्ठेटीकायामष्टमोऽध्यायः॥ ८॥ नवमेविश्वरूपेतुहतेशक्रेणकोपतः त्वष्ट्रोत्पादितेवृत्रेभीतैर्देवैर्हरेस्तुतिः १ सो

तस्योपरिविमानेनगंधर्वपतिरेकदा ययौचित्ररथःस्त्रीभिर्वृतोयत्रद्विजक्षयः
३७ गगनान्न्यपतत्सद्यःसविमानोह्यवाक्शिराः सवालखिल्यवचनादस्थीन्या
दायविस्मितः प्रास्यप्राचीसरस्वत्यांस्नात्वाधामस्वमन्वगात् ३८ श्रीशुकउवाच
यइदंशृणुयात्कालेयोधारयतिचादृतः तंनमस्यंतिभूतानिमुच्यतेसर्वतोभ
यात् ३९ एतांविद्यामधिगतोविश्वरूपाच्छतक्रतुः त्रैलोक्यलक्ष्मींबुभुजेविनि
र्जित्यमृधेऽसुरान् ४० इतिश्रीभा०म०ष०नारायणवर्मनामाष्टमोऽध्यायः ८ श्रीशु
कउवाच॥ तस्यासन्विश्वरूपस्यशिरांसित्रीणिभारत सोमपीथंसुरापीथमन्ना
दमितिशुश्रुम १ सवैवर्हिषिदेवेभ्योभागंप्रत्यक्षमुच्चकैः ७ सोमपीथंपानंयस्मिन् एवं
सुरापीथम् अन्नमत्तीत्यन्नादम् अत्रविश्वरूपोवैत्वाष्ट्रः पुरोहितोदेवानामासीदित्यादिश्रुतिरनुसंधेया १ तस्या
सुरपक्षपातमाह सवाइतिद्वाभ्याम् प्रत्यक्षंप्रकटंयथाभवतितथासविनयंदेवेभ्योहविर्भागंइंद्रायेदमग्नयइद

भा॰ष॰ मित्स्वैरवदत् अत्रहेतुःयस्मापितरोदेवाःसः२असुरेभ्यस्तुपरोक्षंगुप्तंभागंददौ तद्देवाह देवान्यजमानोऽसावसु
टी॰ रान्प्रतिभागमवहत्३ ४ ५ तंवारयितुंसमर्थोऽपिजग्राह संवत्सरंतथैवस्थित्वा संवत्सरांतेभूतानांक्रोशभी
३६ तःसन् भूतानांमध्येविशुद्धयेलोकापवादपरिहाराय सहरिरिंद्रोभूम्यादिभ्यस्तदघंविभज्यददौ ६तुरीयंचतुर्थं

अवदद्यस्यपितरोदेवाःसप्रश्रयंनृप२सएवहिददौभागंपरोक्षमसुरान्प्रति य
जमानोवहद्भागंमातृस्नेहवशानुगः३तदेवहेलनंतस्यधर्मालीकंसुरेश्वरः आल
क्ष्यतरसाभीतस्तच्छीर्षाण्यच्छिनद्रुषा४सोमपीथंतुयत्तस्यशिरआसीत्कपिंजलः
कलविंकःसुरापीथमन्नादंयत्सतित्तिरिः५ब्रह्महत्यामंजलिनाजग्राहयदपी
श्वरः संवत्सरांतेतदघंभूतानांसविशुद्धये भूम्यंबुद्रुमयोषिद्भ्यश्चतुर्धाव्यभजद्धा
रिः६भूमिस्तुरीयंजग्राहखातपूरवरेणवै ईरिणंब्रह्महत्यायारूपंभूमौप्रदृश्य
ते७तुर्यंछेदविरोहेणवरेणजगृहुर्द्रुमाः तेषांनिर्यासरूपेणब्रह्महत्याप्रदृश्यते
८शश्वत्कामवरेणांहस्तुरीयंजगृहुःस्त्रियः ७भागंखातस्यगर्तस्यपूरःपूरणं तेनवरेण यदिखा
तपूरणंस्व तएवभविष्यतितर्हिगृहीष्यामीत्येवंभाषाबंधेनजग्राहेत्यर्थः ईरिणमूषरम् अतएवोषरेऽध्ययनादिनिषि
ध्यते७ छेदेसतिपुनर्निरोहः प्ररोहोभवत्वितिवरेण निर्यासरूपेणब्रह्महत्यायादृष्टत्वात् निर्यासोनभक्ष्यः८शश्वत्का

अतएवरजोदर्शनेतत्संगादिनकार्यम् ९ इत्थभूयोवरेणयस्मिन्द्रव्येक्षीरादावापोमिश्राभवेयुः तस्यभूयस्त्वमाधि
क्यंस्यादितिवरेण यद्वा स्वस्यैवनिर्झरोद्गमादिनाभूयस्त्ववरेण द्रवभूयइतिपाठेऽप्ययमेवार्थः यद्वा द्रवभूयस्त्वं
सांसिद्धिकद्रवत्वंतेनवरेण अस्यविभागस्यविश्वरूपोवैत्वाष्ट्रइत्यस्यांश्रुताबुक्तेः तद्विभागफलमाह तस्यापंहरति
निराकरोति कः क्षिपन् बुद्बुदादिजलाद्बहिः प्रक्षिपन्नित्यर्थः यद्वाक्षिपनजलंपापंहरति आहरतिगृह्णातीत्यर्थः अ

रजोरूपेणतास्वंहोमासिमासिप्रदृश्यते ९ इत्थभूयोवरेणापस्तुरीयंजगृहुर्म
लं तासुबुद्बुदफेनाभ्यांहृष्टंतद्धरतिक्षिपन् १० हतपुत्रस्ततस्त्वष्टाजुहावेंद्राय
शत्रवे इंद्रशत्रोविवर्धस्वमाचिरंजहिविद्विषम् ११ अथान्वाहार्यपचनादुत्थि
तोघोरदर्शनः कृतांतइवलोकानांयुगांतसमयेयथा १२ विघ्नविवर्धमानंत
मिषुमात्रंदिनेदिने ७ यंचतस्मादापोनपरिचक्ष्याइत्यादिश्रुत्यर्थउक्तः पाठांतरे हरिकिल्बिषमिंद्रपा

पम् १० इंद्रायइंद्रंहंतुम् शत्रवेशत्रुत्वस्यै तदाह इंद्रशत्रोविवर्धस्वेति अत्रचेंद्रशत्रुपदस्याद्युदात्तत्वात् बहुव्रीहौ
प्रकृत्यापूर्वपदमितिस्मृतेर्बहुव्रीहिलक्षणापत्याइंद्रएवतस्यशत्रुरभूत् तदुक्तंश्रुत्या यदब्रवीत्स्वाहेंद्रशत्रुर्वर्धस्वे
तितस्मादस्येंद्रः शत्रुरभवदिति तथाचशिक्षायां मंत्रोहीनः स्वरतोवर्णतोवामिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थमाह सवाग्वज्रो
यजमानंहिनस्तियथेंद्रशत्रुः स्वरतोपराधादिति ११ अन्वाहार्यपचनाद्दक्षिणाग्नेः १२ तंवीक्ष्यवित्रस्तालोकादशदि

६
भा॰प॰ विषक्तस्समंततः इषुविक्षेपमात्रंप्रतिदिनंवर्धमानं दग्धशैलप्रतीकाशंकृष्णवर्णम् संध्याऽभ्रानीकवद्
टी॰ र्चोदीप्तिर्यस्यतम् १३ तप्तताम्रवच्छिखाः श्मश्रूणिचयस्य मध्याह्नार्कवदुग्रेलोचनेयस्य १४ रोदसीआरोप्ये
३७ वेत्यर्थः १५ दरीवत्गंभीरेणवक्त्रेणमुहुर्मुहुर्जृंभमाणमित्यन्वयः कथंभूतेननभस्तलंपिबताऋक्षाणिजिह्व

दग्धशैलप्रतीकाशंसंध्याऽभ्रानीकवर्चसं १३ तप्तताम्रशिखाश्मश्रुंमध्याह्ना
र्कोग्रलोचनं १४ देदीप्यमानेत्रिशिखेशूलआरोप्यरोदसी नृत्यंतमुन्नदंतंच
चालयंतंपदामहीम् १५ दरीगंभीरवक्त्रेणपिबताचनभस्तलम् लिहताजिह्व
यर्क्षाणिग्रसताभुवनत्रयम् १६ महतारौद्रदंष्ट्रेणजृंभमाणंमुहुर्मुहुः वित्रस्ता
दुद्रुवुर्लोकावीक्ष्यसर्वेदिशोदश १७ येनावृताइमेलोकास्तमसात्वाष्ट्रमूर्तिना ॥
सवैवृत्रइतिप्रोक्तःपापःपरमदारुणः १८ तंनिजघ्नुरभिद्रुत्यसगणाविबुधर्ष
भाः स्वैःस्वैर्दिव्यास्त्रशस्त्रौघैःसोऽग्रसत्तानिकृत्स्नशः १९ ततस्तेविस्मिताःस
र्वेविषण्णाग्रस्ततेजसः ॥ यालिहताभुवनत्रयंग्रसता १६ महताविस्तीर्णेन रौद्रादंष्ट्रायस्मिन् १७
वृत्रनामनिर्वक्ति येनावृताइति त्वाष्ट्रीमूर्तिर्यस्यतमसस्तेन तथाचश्रुतिः सइमांल्लोकानावृणोत्तद्वृत्रस्यवृत्रत्व
मिति १८ अग्रसद्भक्षितवान् १९ ग्रस्ततेजोयेषाम् प्रत्यंचमंतर्यामिणं त्रिभुवनस्यतेनव्याप्तत्वात् क्वापिगमनासं

तन्नैवस्थितत्वात्तुष्टुवुरित्यर्थः महाभयेपरित्राणमन्यतोनभवेदिति हरिमेवप्रपद्यंतेसुराः शरणमातुराः २० वाय्वा
दीनिपंचमहाभूतानितैर्निर्मितास्त्रयोलोकास्तेषामाधिपतयोब्रह्मादयश्चततोऽर्वाचीनावयंचसर्वे यस्मैअंत
कायकालायउद्विजंतः संतोबलिंहराम असावपियस्माद्बिभेति ततः परमेश्वरादेवनोऽस्माकमरणंशरणंरक्ष
णमस्तु २१ ततएवेत्यवधारणेहेतुमाहुः अविस्मितंनिरहंकारं कुतूहलशून्यंवा कुतः प्रशांतंरागादिशून्यं त

प्रत्यंचमादिपुरुषमुपतस्थुःसमाहिताः २० देवाऊचुः॥ वाय्वंबराग्न्यप्क्षितय
स्त्रिलोकाब्रह्मादयोयेवयमुद्विजंतः हरामयस्मैबलिमंतकोऽसौबिभेतियस्मा
दरणंततोऽस्तुनः २१ अविस्मितंतंपरिपूर्णकामंस्वेनैवलाभेनसमंप्रशांतं वि
नोपसर्पत्यपरंहिबालिशःश्वलांगुलेनातितितर्तिसिंधुम् २२ यस्योरुशृंगेजग
तींस्वनावंमनुर्यथाबद्धाततारदुर्गं सएवनस्त्वाष्ट्रभयाद्दुरंतात्त्राताश्रितान्वा
रिचरोऽपिनूनं २३ ७ च्चकुतः स्वेनैवलाभेनपरिपूर्णकामंतच्चकुतः सममुपाधिपरिच्छेदशून्यं एवंभू
तंपरमेश्वरंविना अपरंयः शरणार्थमुपसर्पति सबालिशोऽज्ञः यतोऽसौशुनोलांगुलेनपुच्छेनसमुद्रमतितितर्ति
अतितर्तुमिच्छतीत्यर्थः यथातेनसमुद्रतरणंनभवतितथानिरीश्वराश्रयणेनव्यसनार्णवतरणंनभवतीतिभावः २२
महाभयेसएवरक्षकइतिदृष्टमित्याहुः यस्येतिद्वाभ्यां यस्यमहाशृंगेजगतींपृथ्वीमेवस्वनावंबध्वा मनुःसत्यव्रतो
यथावत् दुर्गंसंकटंततारसएववारिचरोमत्स्यमूर्तिर्नोऽस्मानप्याश्रितान्सतः नूनंत्राताराक्षिष्यति २३

संयमांभसिप्रलयोदके उदीर्णैरुद्धतैः वातैर्येऊर्मयस्तेषांरवैः करालेभयंकरे अरविंदान्नाभिकमलात् पतितप्रा
यः एकअसहायएव तस्माद्भयाद्येनततार सएवनः पारस्तारकोऽस्तु २४ किंचवयंभगवतैवसृष्टाः पालिताश्चव
हुशः अतस्तमेवशरणंव्रजामेत्याहुः यएकइतित्रिभिः येनानुगृहीताः संतोविश्वंसृजाम ननुयूयमेवस्रष्टारो
नान्योयुष्माकमनुग्राहकोऽस्ति तस्यादर्शनात्तत्राहुः अस्मत्तःपुरः पूर्वमेवांतर्यामितयासमीहमानस्यापियस्य।

पुरास्वयंभूरपिसंयमांभस्युदीर्णवातोर्मिरवैःकराले एकोरविंदात्पतितस्तता
रतस्माद्भयाद्येनसनोऽस्तुपारः २४ यएकईशोनिजमाययानःससर्जयेनानुसृजा
मविश्वं वयंनयस्यापिपुरःसमीहतःपश्यामलिंगंपृथगीशमानिनः २५ योनः
सपत्नैर्भृशमर्द्यमानान्देवर्षितिर्यङ्नृषुनित्यएव कृतावतारस्तनुभिःस्वमा
ययाकृत्वात्मसात्पातियुगेयुगेच २६ तमेवदेवंवयमात्मदैवतंपरंप्रधानंपुरुषं
विश्वमन्यंव्रजामसर्वेशरणंशरण्यंस्वानांसनोधास्यतिशंमहात्मा २७ ॐ लिंगंरूपंन

पश्यामः तत्रहेतुः पृथक्पृथगीशाइत्यभिमानिनः २५ देवादिषु उपेंद्रपरशुराममत्स्यरामादितनुभिः कृतावतारः
सन् आत्मसात्कृत्वापातिच २६ आत्मभूतंदैवतं कुतः विश्वात्मकम् तथाऽपिविकारंवारयंति अन्यं विश्वात्म ३८
त्वेहेतुः परंकारणंनतुप्रधानं पुरुषश्चविश्वस्यकारणंतत्राहुः प्रधानंपुरुषंच तदात्मकोपिसएवेत्यर्थः सएवनः

प्रतीच्यांदिशिह.दिप्रथममाविर्भूत् २८ पुनश्चतंप्रेक्ष्याईक्षणाल्हादेनविवशाअवनौदंडवत्पतिताःसंतः शनैरुत्थायतुष्टुवुरित्यन्वयः कथंभूतंश्रीवत्सकौस्तुभौविना स्वतुल्यैःषोडशभिःसुनंदादिभिः परितःसेवितम् उन्निद्रशरदंबुरुहवदीक्षणेयस्यतम् २९ ३० यज्ञोवीर्यंस्वर्गादिफलजननायसामर्थ्यंयस्य तस्मैनमःवयसेउ

श्रीशुकउवाच॥इतितेषांमहाराजसुराणामुपतिष्ठतां प्रतीच्यांदिश्यभूदाविः
शंखचक्रगदाधरः २८ आत्मतुल्यैःषोडशभिर्विनाश्रीवत्सकौस्तुभौ पर्युपासि
तमुन्निद्रशरदंबुरुहेक्षणं २९ दृष्ट्वातमवनौसर्वेईक्षणाल्हादविक्लवाः दंडव
त्पतिताराजन्शनैरुत्थायतुष्टुवुः ३० देवाऊचुः॥नमस्तेयज्ञवीर्यायवयसेउत
तेनमः नमस्तेह्यस्तचक्रायनमःसुपुरुहूतये ३१ यस्तेगतीनांतिसृणामीशि
तुःपरमंपदं नार्वाचीनोविसर्गस्यधातर्वेदितुमर्हति ३२ ॐनमस्तेऽस्तुभगव
न्नारायणवासुदेवादिपुरुषमहापुरुषमहानुभावपरममंगलपरमकल्याणप

ततत्फलपरिच्छेदककालात्मनेपि तद्विघातकेषुदैत्येषुअस्तंप्रक्षिप्तंचक्रंयेन एवंभूतैःप्रभावैःसुपुरुहूतयेशो भनबहुनाम्ने ३१ नतुममगुणातीतंरूपंविहायगुणोपाधिकंयज्ञवीर्यत्वादिकमितिवर्ण्यते तत्राहुःयस्तवगुणत्र यस्येशितुर्नियंतुस्त्रिगुणात्मकानांतिसृणांगतीनां परमंपदंनिर्गुणस्वरूपं तद्विसर्गस्यार्वाचीनःइदानींतनःहे धातः वेदितुंनार्हति अतःकेवलंतस्मैनमोऽस्तु ३२ मिताक्षराणिपद्यानिनमीयंतेहरेर्गुणाः इतिपद्यैरतुष्टुवंतः॥

९

भा·ष· सद्योगदेनतुष्टुवुः भक्त्युद्रेकेणवहुधासंवोधयंतोदुर्ज्ञेयत्वंप्रपंचयंतिभगवन्नित्यादीनापरमंमंगलंशुद्धोधर्मं

टी· यस्मिन् आत्मयोगेनाष्टांगेनयः समाधिश्चित्तैकाग्र्यंतेनपरिभावितःसुशीलितः परिस्फुटोयः पारमहंस्यधर्मो

३९ भगवद्भजनं तेनउद्घाटितंतमोरूपंकपाटंयस्मिन् तद्द्वारभूतेचित्तेअपावृतेकपाटे आत्मलोकेप्रत्यगूपेस्वय

रमकारुणिककेवलजगदाधारलोकैकनाथसर्वेश्वरलक्ष्मीनाथपरमहंसपरि
व्राजकैःपरमेणात्मयोगसमाधिनापरिभावितपरिस्फुटपारमहंस्यधर्मेणोद्घाटि
ततमःकपाटद्वारेचित्तेऽपावृतआत्मलोकेस्वयमुपलब्धनिजसुखानुभवोभ
वान् ३३ ॥१॥ दुखवोधइवतवायंविहारयोगोयदशरणोऽशरीरइदमनवेक्षि
तास्मत्समवायआत्मनैवाविक्रियमाणेनसगुणमगुणःसृजसिपासिहरसि ॥
३४॥२॥ अथतत्रभवान्किंदेवदत्तवदिहगुणविसर्गपतितःपारतंत्र्येणस्वकृत
कुशलाकुशलंफलमुपाददातिआहोस्विदात्मारामउपशमशीलः ऽ मेवोपलब्धमभि

व्यक्तंयन्निजसुखं तदनुभवरूपोभवान् ३३॥१॥ ननुकेवलानुभवरूपत्वेममसृष्ट्यादिकर्तृत्वंकथंतत्राहुः
दुखवोधइवतवायंविहारयोगः यद्यस्मात् अशरणोनिराश्रयः इदंविश्वं अनवेक्षितोऽस्माकंसमवायोमेलनं २९
साहाय्यंयेनसः ३४॥२॥ दुर्ज्ञेयांतरमाहुः अथतत्रेति यथेहदेवदत्तोगृहादिनिर्मायतत्रस्वकृतशुभाशुभयोःफ

ब्रह्मस्वरूपोजीवरूपेणगुणविसर्गेपतितःसन्नुपाददाति यद्वासमंजसमप्रच्युतंदर्शनंचिच्छक्तिर्यस्यसभवा
नुदास्ते उदासीनःसाक्षितयावर्ततइति ३५॥३॥तदेवंविरोधेनदुर्ज्ञेयत्वमुक्त्वातत्परिहारेणज्ञानप्रकारमाहुः
नहीति विरुध्यतइतिविरोधउभयंनविरुद्धमित्यर्थः नह्यन्यदृष्टंतेनत्वयिविकल्पोयुज्यते अतर्क्यैश्वर्यत्वादि
त्याहुः भगवतीति अपरिमितागुणगणायस्यतस्मिन्नीश्वरेस्वतंत्रेऽनवगाह्यमतर्क्यंमाहात्म्यंयस्यतस्मिन् विक

समंजसदर्शनउदास्तइतिहवावनविदामः ३५॥३॥नहिविरोधउभयंभगवत्य
परिगणितगुणगणईश्वरेअनवगाह्यमाहात्म्येअर्वाचीनविकल्पवितर्कविचा
रप्रमाणाभासकुतर्कशास्त्रकलिलांतःकरणाश्रयदुरवग्रहवादिनांविवादान
वसरेउपरतसमस्तमायामयेकेवलएवात्ममायामंतर्धायकोन्वर्थोदुर्घटइ
वभवतिस्वरूपद्वयाभावात् ३६॥४॥ ॥ स्यादेवंवाएवंवेतिवितर्कः किमत्रयुक्तमितिविचा
रः इत्थमेवेति तत्रप्रमाणाभासास्तदनुग्राहकाः कुतर्काश्चार्वाचीनावस्तुस्वरूपासंस्पर्शिनोयेविकल्पादय
स्तेयेषुशास्त्रेषुतैः कलिलंव्याकुलमंतःकरणमाश्रयोयस्यदुरवग्रहस्यतेनवादिनांविवादस्यानवसरेअगो
चरे ननुश्रद्धामात्रमेतत् युक्तिरुच्यतांतत्राहुः उपरतोमायामयःसंसारोयस्मिन् तस्मिन्केवलेऽप्यात्ममाया
मध्येनिधाय कोन्वर्थःकर्तृत्वादिर्नसंभवति यदिसत्ततःकर्तृत्वादिभवेत्तर्हिविरोधःस्यात् नतुतदस्तीत्याहुःस्व

अनुग्रहनिग्रहादिकंतुतत्तन्मतिभेदेनत्वन्माययात्वयिस्फुरतीत्याहुः समाविषमाचमतिर्येषांतेषांमततमभि।
प्रायं सर्पादिविषयाधीर्येषां यथारज्जुखंडस्तथातथाभाति यद्वातमेवाविरोधंपुरुषमतिभेदेनदर्शयति सम
विषमेति ३७॥५॥ तदेवंविरोधंपरिहृत्यनिश्चितंपरमार्थमाहुः सएवहिनानारूपेणप्रतीतः वस्तुस्वरूपः सद्रूपः

**समविषममतीनांमतमनुसरसियथारज्जुखंडःसर्पादिधियाम् ३७॥५॥स
एवहिपुनःसर्ववस्तुनिवस्तुस्वरूपःसर्वेश्वरःसकलजगत्कारणकारणभूतः
सर्वप्रत्यगात्मत्वात्सर्वगुणाभासोपलक्षितएकएवपर्यवशेषितः ३८॥६॥अ
थहवावतवमहिमामृतरससमुद्रविप्रुषासकृदवलीढयास्वमनसिनिष्यंदमा
नानवरतसुखेनविस्मारितदृष्टश्रुतविषयसुखलेशाभासाःपरमभागवताए
कांतिनोभगवतिसर्वभूतप्रियसुहृदिसर्वात्मनिनितरांनिरंतरंनिर्वृतमनसः
कथमुहवाएतेमधुमथनपुनः** ७ सर्वेषांगुणानांविषयाणामाभासैःप्रकाशैरुपलक्षितः ननुतै
र्जीवएवोपलक्ष्यतेनसर्वप्रत्यगात्मत्वात् सर्वजीवांतर्यामित्वाज्जडतादात्म्याध्यासेनजीवस्यापिजडप्रायत्वा
त् नतेनविनाप्रकाशइतिभावः पर्यवशेषितः नेतिनेतीत्यादिश्रुतिभिः ३८॥६॥अतस्त्वद्भक्तिरेवपरमपुरुषा
र्थइत्याहुः अथहेतिपर्यावर्तइत्यंतेन यस्मादेवंभूतस्त्वंपरमेश्वरः अथहवावअतएवहि हेमधुमथनपरमभा

गवता एते त्वत्पादांभोजानुसेवां कथं सुहृत्सु कुर्विसृजंतीत्यन्वयः हि यस्मात्स्वार्थे पुरुषार्थे कुशलाः निपुणाः अ
त एव आत्मा त्वमेव प्रियः सुहृच्च येषां ते साधवो रागादिशून्याः तत्र हेतुः तव महिमैवामृतरससमुद्रस्तस्य विप्रु
षा बिंदुमात्रेण सकृदपि लीढया आस्वादितया स्वमनसि निष्यंदमानमतिशयेन स्रवद्यन्निरंतरं सुखं तेन विस्मा
रिता दृष्टश्रुतविषयाः सुखलेशाभासा येषां ते अत एव भगवति त्वयि नितरां निरंतरं निर्वृतं च मनो येषां ते यत्र य

स्वार्थकुशलाः स्वात्मप्रियसुहृदः साधवस्त्वच्चरणांबुजानुसेवां विसृजंति न यत्र पु
नरयं संसारपर्यावर्तः ३९।।७।। त्रिभुवनात्मभवन त्रिविक्रम त्रिनयन त्रिलोकम
नोहरानुभाव तवैव विभूतयो दितिजदनुजादयश्चापि तेषामनुपक्रमसमयोऽय
मिति स्वात्ममायया सुरनरमृगमिश्रितजलचराकृतिभिर्यथापराधं दंडं दंडधर
दधर्थ एवमेनमपि भगवन् जहि त्वाष्ट्रमुत यदि मन्यसे ४०।। ८।। अस्माकं तावका
नां तव नतानां ततपितामह तव चरणनलिनयुगलध्यानानुबद्ध ७ स्वामनुसेवायां स।

त्यां ३९।।७।। प्रस्तुतं विज्ञापयंति त्रिभुवनेत्यादिना यावत्समाप्ति त्रिभुवनमात्मा स्वरूपं भवनं च यस्य त्रिभुवन
स्यात्मा भवनं चेति वा त्रयो विक्रमा यस्य त्रीन् लोकान्नयतीति तथा त्रयाणां लोकानां मनोहरोऽनुभावो यस्य
एवं चतुर्धा संबोध्याहुः तेषामनुपक्रमसमयः उद्यमकालो न भवतीति मत्वा हे दंडधर पूर्वं यथा दंडं दधर्थ धृतवान
स्ति एवमेव त्वाष्ट्रमपि जहि यदि मन्यसे हे तं यदीच्छसि ४०।। ८।। प्रथमं तावत् त्वदीयानामस्माकं मतस्तापं शम

यितुमर्हसि स्मितावलोकानामित्यत्र हेतुः हे तत पितः हे पितामह तव चरणनलिनयुगलध्यानेनैवानुबद्धो हृदये निगडः शृंखला येषां स्वलिंगविवरणेन निजमूर्तिप्रकटनेन स्वीकृतानां केन अनुकंपया ऽनुरंजितं सानुरागं च तदनुविशदं रुचिरं शिशिरं च स्मितं तत्सहितेनावलोकेन तथा ऽनुकंपयैव विगलितो मधुरो सुखरसः प्रियवाक् सैवामृतकलातया च ४१॥ टी॥ किंच अस्मदभिप्रायस्त्वया ज्ञायत एव किमत्रास्माभिर्विज्ञापनीयमित्याहुः अथ हे भगवन् तवास्मा

हृदयनिगडानां स्वलिंगविवरणेनात्मसात्कृतानामनुकंपाऽनुरंजितविशदरुचिरशिशिरस्मितावलोकेन विगलितमधुरसुखरसामृतकलया चांतस्तापमनघार्हसि शमयितुं ४१॥ टी॥ अथ हे भगवंस्तवास्माभिरखिलजगदुत्पत्तिस्थितिलयनिमित्तायमानदिव्यमायाविनोदस्य सकलजीवनिकायानामंतर्हृदयेषु बहिरपि च ब्रह्मप्रत्यगात्मस्वरूपेण प्रधानरूपेण च यथादेशकालदेहावस्थानविशेषं तदुपादानोपलंभकतयाऽनुभवतः ऽभिरिह कियान्वाऽर्थविशेषो विज्ञापनीयः स्यादित्यन्वयः यथा हिरण्यरेतसोऽग्नेस्तदंशभूतैर्विस्फुलिंगादिभिः प्रकाशो न क्रियते तथा तवास्माभिः कार्यार्थप्रकाशनं न कार्यमित्यर्थः अत्र हेतुगर्भाणि विशेषणानि अखिलजगतामुत्पत्त्यादिषु निमित्तायमानया दिव्यमायया विनोदो यस्य अत एव सर्वजीवनिकायानामंतर्हृदयेषु ब्रह्मस्वरूपेण प्रत्यगात्मांतर्यामी तद्रूपेण च बहिरपि प्रधानरूपेण देशकालदेहावस्थानविशेषाननुलक्ष्य ध्यानुभवतः कथं तेषामुपादानतया उपलंभकतया च उपादान

स्योपलंभकतयेतिवा अतएवसर्वेषांप्रत्ययानांबुद्ध्यादीनामपिसाक्षिणः साक्षित्वेहेतुः आकाशवत् अ
लिप्तंशरीरंस्वरूपंयस्यअलिप्तत्वेहेतुद्वयं साक्षात्परब्रह्मणोनिरुपाधेः परमात्मनः शुद्धसत्त्वमूर्तेश्च ४२
॥१०॥अतएवसर्वज्ञत्वादेववयंयत्कामेनयस्यकार्यस्यकामेनोपसादिताः प्रापितास्तदस्माकंकार्यंस्वय
मेवोपकल्प्य संपादयेति चरणमेवशतपलाशंकमलं तस्यच्छायांविविधैर्वृजिनैर्यः संसारपरिश्रमस्तस्यो

सर्वप्रत्ययसाक्षिणआकाशशरीरस्यसाक्षात्परब्रह्मणःपरमात्मनःकियानिह
वाअर्थविशेषोविज्ञापनीयःस्यात्विस्फुलिंगादिभिरिवहिरण्यरेतसः ४२॥१०॥
अतएवस्वयंतदुपकल्पयास्माकंभगवतः परमगुरोस्तवचरणशतपलाश
च्छायांविविधवृजिनसंसारपरिश्रमोपशमनीमुपसृतानांवयंयत्कामेनोप
सादिताः ४३॥११॥अथोईशजहित्वाष्ट्रंग्रसंतंभुवनत्रयम् ग्रस्तानियेननःकृ
ष्णतेजांस्यस्त्रायुधानिच ४४ हंसायदह्रनिलयायनिरीक्षकायकृष्णायमृष्टय
शसेनिरुपक्रमाय ॥ पशमकरीमुपसृतानांप्राप्तानां ४३॥११॥ पूर्वभक्तेरुत्कर्षोक्तेस्तत्कामशंका
माभूदितिस्वकामंकथयंति अथोऽनंतरमेव ४४ शीघ्रंतद्वधायपुनःप्रणमंति हंसायशुद्धायहरयेआर्तिह
रायतेनमः शुद्धत्वेहेतवः दह्रनिलयायहृदयाकाशनिकेतायनिरीक्षकायबुद्ध्यादिसाक्षिणे कृष्णायसदा

नंदरूपायकृषिर्भूवाचकः शब्दोणश्चनिर्वृतिवाचकः तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयतेइतिनिरुक्तेः आर्तिहरोलेशोलवः मृष्टंरुचिकरंयशोयस्य निरुपक्रमाय आदि शून्याय सद्भिःसंगृह्यतइतितथातस्मै भवपांथः भवरूपेपथिवर्तमानः तस्यजनस्यानिजाश्रमाप्तौस्वशरणप्राप्तौसत्यांसंसारस्यांतेपरीष्टासर्वतः पूजि

सत्संग्रहायभवपांथनिजाश्रमाप्तावंतेपरीष्टगतयेहरयेनमस्ते ४५ श्रीशुकउवाच॥ अथैवमीडितोराजन्सादरंत्रिदशैर्हरिः स्वमुपस्थानमाकर्ण्यप्राहतानभिनंदितः ४६ श्रीभगवानुवाच॥ प्रीतोहंवःसुरश्रेष्ठामदुपस्थानविद्यया आत्मैश्वर्यस्मृतिःपुंसांभक्तिश्चैवययामयि ४७ किंदुरापंमयिप्रीतेतथाऽपिविबुधर्षभाः मय्येकांतमतिर्नान्यन्मत्तोवांछतितत्त्ववित् ४८ नवेदकृपणःश्रेयआत्मनोगुणवस्तुदृक् तस्यतानिच्छतोयच्छेद्यदिसोऽपितथाविधः ४९॥ ६॥

ता उत्तमगतिः फलंयस्तस्मै ४५ अभिनंदितः संतोषितः ४६ मदीयमुपस्थानंस्तोत्रंतत्सहितयाविद्ययाज्ञानेन आत्मनऐश्वर्यमसंसारित्वं यस्यस्मृतिर्यया नहिविरोधउभयमित्यादिनाकर्तृत्वभोक्तृत्वादेर्मायिकत्वोक्तेः भक्तिश्चययाभवति ४७ अथहभगवन्नित्यादिना भक्तेःसर्वोत्कर्षोक्तेर्भक्तमभिनंदति किमिति ४८ यदुक्तंदेवैः स्वयंतदुपकल्पयास्माकमित्यादि तत्संपादनंकृपालोर्ममानुचितमित्याशयेनाह नवेदेतिद्वाभ्याम् ग्र ४२

कर्मनवक्तिप्रवृत्तिमार्गेनवक्तिहि अपथ्यंयथानरातिनददाति भिषक्तमः संदेह्यः ५० एवंतत्त्वकथनेनानौचि
त्यंपरिहृत्य तदभिप्रायमनुसरन्नाह मघवन्निति विद्याव्रतैस्तपसाचसारं दृढंगात्रंशरीरं याचतयाचध्वम्
५१ तत्रतदीयविद्यातिशयमाह सवाइतिद्वाभ्याम् एवंह्यत्रप्रसिद्धाकथा निशम्याथर्वणंदध्यंचंप्रवर्ग्यंब्रह्मविद्य
योः दध्यंचंसमुपागम्यतमूचतुरथाश्विनौ भगवन्देहिनौविद्यामितिश्रुत्वासचाब्रवीत् कर्मण्यवस्थितोऽद्याहंप
श्चादुस्यामिगच्छतम् तयोनिर्गतयोरेवशक्र आगत्यतंमुनिम् उवाचाभिषजोर्विद्यांमाऽवदीरश्विनोर्मुने यदि

स्वयंनिःश्रेयसंविद्वान्नवक्त्यज्ञायकर्महि नरातिरोगिणोऽपथ्यंवांछतोहिभिषक्त।
मः ५० मघवन्यातभद्रंवोदध्यंचमृषिसत्तमम् विद्याव्रततपःसारंगात्रंयाचतमाचि
रम् ५१ सवाअधिगतोदध्यङश्विभ्यांब्रह्मनिष्कलम् ॥ ६ मद्वाक्यमुल्लंघ्यब्रवीषिसहसैवते शि
रश्छिंद्यांनसंदेह इत्युक्त्वासययौहरिः इंद्रेगतेतथाश्व्येत्यनासत्यावूचतुर्द्विजम् तन्मुखाद्विद्वगदितंश्रुत्वातावू
चतुःपुनः आवांतवशिरश्छित्वापूर्वमश्वस्यमस्तकम् संधास्यावस्ततोब्रूहितेनविद्यांचनौद्विज तस्मिन्निंद्रेण
संछिन्नेपुनःसंधायमस्तकम् निजंतेदक्षिणांदत्वागमिष्यावोयथातथम् एतच्छ्रुत्वातथोवाचदध्यङ्ङाथर्वणस्त
योःप्रवर्ग्यंब्रह्मविद्यांचसत्कृतोसत्यशंकितइति ततश्चायमर्थः दध्यङ् निष्कलंशुद्धंनिर्विकारंब्रह्मअधिगतः
ज्ञातवान्पाठांतरेतु निष्कृतंनितरांकृतंभवतितंप्रवर्ग्यंचाधिगतःज्ञातवान् ततोऽश्विभ्यांप्रादात् इत्युत्तरस्या
नुषंगःउपदिदेशेत्यर्थः कथंभूतंब्रह्म यद्वैअश्वशिरसाप्रोक्तत्वादश्वशिरोनामप्रसिद्धम् ॥ ६ ॥ ६ ॥

तयोरमरतांजीवन्मुक्तत्वंव्यधात् तथाचश्रुतिः अश्वस्यशीर्ष्णाप्रयदीमुवाचेति ५२ मदात्मकंवर्मश्रीनारायण कवचमधिगतइतिपूर्वस्यानुषंगः तत्रहेतुः यद्यस्मात् त्वष्ट्रेप्रादात् किंतत् यत्त्वष्टाविश्वरूपायपुत्रायप्रादा त् कीदृशम् यत्त्वंततोविश्वरूपात् अधाः धृतवानसि तदेवंविद्ययासारंगान्नयाचध्वमित्यर्थः ५३ ननुप्रेष्टंदेहं कथंदास्यतितत्राह युष्मभ्यमंगानिअस्थीनियाचितःसन् दास्यति यतोधर्मज्ञः विशेषतोऽश्विभ्यांशिष्यप्रीत्यादा

यद्वाअश्वशिरोनामतयोरमरतांव्यधात् ५२ दध्यङ्ङाथर्वणस्त्वष्ट्रेवर्माभेद्यंमदात्मक म् विश्वरूपाययत्प्रादात्त्वष्टायत्त्वमधास्ततः ५३ युष्मभ्यंयाचितोऽश्विभ्यांधर्मज्ञोऽं गानिदास्यति ततस्तैरायुधश्रेष्ठोविश्वकर्मविनिर्मितः ५४ येनवृत्रशिरोहर्तामत्तेजउपबृंहितः तस्मिन्विनिहतेयूयंतेजोऽस्त्रायुधसंपदः भूयःप्राप्स्यथभद्रंवोनहिंसंतिचमत्परान् ५५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ स्यति अस्थीनीत्यनेनहेयत्वंदर्शितं तैरस्थिभिर्विश्वकर्मणाविनिर्मितआयुधश्रेष्ठोव ज्रोभविष्यतीतिशेषः ५४ येनभवान् वृत्रशिरोहर्ताहरिष्यति ममतेजसाउपबृंहितःसन् तेजश्चअस्त्राणि चसंपदश्चभूयःप्राप्स्यथमहाकायस्त्रिभुवनग्रासीसएवास्मान्हन्यादितिशंकाकुलचित्तान्प्रत्याह मत्परा श्चकेऽपिनहिंसंति अतोयुष्माकंभद्रमेवेति ५५ इतिश्रीषष्ठस्कंधेटीकायांनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ४४

दशमेकेशवादिष्टदध्यङ्गः स्थिजवज्रधृक् इंद्रोऽयुध्यतवृत्रेणसासुरेणसनिर्जरः १ १ मोदमानएवतन्मुखाद्धर्मं श्रोतुकामः प्रत्याचक्षणइवोवाच २ अपीतिद्वाभ्यां हेवृंदारकाः अपिकिंसंस्थायांमृत्यौयोऽभिद्रोहोदुःखंतंनजानीथ २ आत्मादेहः वयंजानीमएवकिंतुश्रीविष्णोरस्मन्मुखेनयाचतइतिचेत्तत्राह याचतेविष्णवेऽपिदातुंकउत्स

श्रीशुकउवाच॥ इंद्रमेवंसमादिश्यभगवान्विश्वभावनः पश्यतामनिमेषाणांतत्रैवांतर्दधेहरिः १ तथाऽभियाचितोदेवैरृषिराथर्वणोमहान् मोदमानउवाचेदंप्रहसन्निवभारत २ अपिवृंदारकायूयंनजानीथशरीरिणां संस्थायांयस्त्वभिद्रोहोदुःसहश्चेतनापहः ३ जिजीविषूणांजीवानामात्माप्रेष्ठइहेप्सितः कउत्सहेततंदातुंभिक्षमाणायविष्णवे ४ देवाऊचुः॥ किंनुतद्दुस्त्यजंब्रह्मन्पुंसांभूतानुकंपिनां भवद्विधानांमहतांपुण्यश्लोकेड्यकर्मणां ५ ननुस्वार्थपरोलोकोनवेदपरसंकटं यदिवेदनयाचेतनेतिनाहयदीश्वरः ६ ऋषिरुवाच॥ धर्मंवःश्रोतुकामेनयूयंमेप्रत्युदाहृताः एषवःप्रियमात्मानंत्यजंतंसंत्यजाम्यहं ७ ७ हेत ४ पुण्यश्लोकैरीड्यानिकर्माणियेषांयूयाचकोय दिवेदतर्हिनयाचेत यदीश्वरः दानसमर्थश्चेत्तर्हिसोऽपिनेतिनाह अतोयथातवसंकटंस्वार्थपरान्जानीमः एवंप्रत्याचक्षाणस्त्वमस्मत्संकटंनजानासीतिभावः ६ मेमयाप्रत्युदाहृताः प्रत्युक्ताः मांत्यजंतंत्यक्ष्यंतमात्मानंदेहं ७

अध्रुवेणात्मना देहेन हे नाथाः ९ भूतानां शोकेन शोचति हर्षेण हृष्यति य आत्मा स्वयं तस्य यो धर्मः एतावाने
वाव्यय इत्यर्थः ९ पारक्यैः श्वसृगालादिभक्ष्यैः अस्वार्थैः आत्मोपयोगशून्यैः स्वं वित्तं ज्ञातयः पुत्रादयः विग्र

योऽध्रुवेणात्मना नाथा न धर्मं न यशः पुमान् ईहेत भूतदयया स शोच्यः स्थावरैरपि ९ एतावानव्ययो धर्मः पुण्यश्लोकैरुपासितः यो भूतशोकहर्षाभ्यामात्मा शोचति हृष्यति ९ अहो दैन्यमहो कष्टं पारक्यैः क्षणभंगुरैः यन्नोपकुर्यादस्वार्थैर्मर्त्यः स्वज्ञाति विग्रहैः १० श्रीशुक उवाच॥ एवं कृतव्यवसितो दध्यङ्ङाथर्वणस्तनुम् परे भगवति ब्रह्मण्यात्मानं संनयन् जहौ ११ यताक्षासुमनोबुद्धिस्तत्त्वदृग्ध्वस्तबंधनः आस्थितः परमं योगं न देहं बुबुधे गतं १२ अथेंद्रो वज्रमुद्यम्य निर्मितं विश्वकर्मणा मुनेः शुक्तिभिरुत्सिक्तो भगवत्तेजसाऽन्वितः १३ वृतो देवगणैः सर्वैर्गजेंद्रोपर्यशोभत स्तूयमानो मुनिगणैस्त्रैलोक्यं हर्षयन्निव १४ वृत्रमभ्यद्रवच्छत्रुमसुरानीकयूथपैः पर्यस्तमोजसा राजन् क्रुद्धो रुद्र इवांतकं १५

हो देहः तैर्नोपकुर्यादिति यत् १० कृतं व्यवसितं नि श्चयो येन आत्मानं क्षेत्रज्ञं संनयन् लेकीकुर्वन् तनुं जहौ ११ यता अक्षादयो येन तत्त्वं पश्यतीति तथा ध्वस्तानि बंधनानि यस्य १२ अथेंद्रः अशोभतेत्युत्तरेणान्वयः मुनेः शुक्तिभिः अस्थिभिर्निर्मितम् उत्सिक्तः ऊर्जितः मुने: ४४

रणः संग्रामः प्रथमे चतुर्युगे त्रेतायुगस्य मुखे आरंभे १६ १७ नामृष्यन्नासहंत १८ १९ २० २१ २२ शतघ्नीचच
तुर्हस्तालोहकंटकसंचिता भुशुंडी सर्वतोलोहकंटकानुक्रमोन्नतेत्यभिधानं २३ पुंखोमूलदेशः एकस्य मूलदे

ततः सुराणामसुरै रणः परमदारुणः त्रेतामुखे नर्मदायामभवत्प्रथमे युगे १६ रुद्रै
र्वसुभिरादित्यैरश्विभ्यां पितृवह्निभिः मरुद्भिर्ऋभुभिः साध्यैर्विश्वेदेवैर्महत्पतिम् १७
दृष्ट्वा वज्रधरं शक्रं रोचमानं स्वमायया नामृष्यन्नसुरा राजन्मृधे वृत्रपुरःसराः १८ न
मुचिः शंबरोऽनर्वा द्विमूर्धा ऋषभोंऽवरः हयग्रीवः शंकुशिरा विप्रचित्तिरयोमुखः १९
पुलोमा वृषपर्वा च प्रहेतिर्हेतिरुत्कलः दैतेया दानवा यक्षा रक्षांसि च सहस्रशः २०॥
सुमालीमालिप्रमुखाः कार्तस्वरपरिच्छदाः प्रतिषिध्येंद्रसेनाग्रं मृत्योरपि दुरासदं
२१ अभ्यर्दयन्नसंभ्रांताः सिंहनादेन दुर्मदाः गदाभिः परिघैर्बाणैः प्रासमुद्गरतोमरैः २२
शूलैः परश्वधैः खड्गैः शतघ्नीभिर्भुशुंडिभिः सर्वतोऽवाकिरन्शस्त्रैरस्त्रैश्च विबुधर्षभा
न् २३ न तेऽदृश्यंत संछन्नाः शरजालैः समंततः पुंखानुपुंखपतितैर्ज्योतींषीव नभोघ
नैः २४ न ते शस्त्रास्त्रवर्षौघा ह्यासेदुः सुरसैनिकान् ॥ शमन्तत स्संलग्नोऽपरस्य पुंखो यथा भवति
तथा नभस्थैर्घनैर्ज्योतींषीवेत्यनेन तेषां तदप्राप्तिः सूचिता २४ तामेवाह न त इति शस्त्राणामस्त्राणां च यानि वर्षौ

नासेदुः नप्रापुः सिद्धपथेआकाशे २५ क्षीणाअस्त्राणांच ओघायेषां गिरिशृंगैर्द्रुमैरुपलैश्च २६ तानिंद्रसैनिकान् शस्त्राणामस्त्राणांचपूगैः समूहैरक्षतान् क्षतशून्यान्स्वस्तिमत्तः सुखिनः द्रुमादिभिश्चअविक्षतान्निशम्यदृष्ट्वा वृत्रोनाथोयेषांते तत्रसुः भीताः २७ कृताः कृताः पुनःपुनः कृताः कृष्णोऽनुकूलोयेषांतेषुदे

छिन्नाः सिद्धपथेदेवैर्बलिप्रहस्तैः सहस्रधा २५ अथक्षीणास्त्रशस्त्रौघागिरिशृंगद्रुमोपलैः अभ्यवर्षन्सुरबलंचिच्छिदुस्तांश्चपूर्ववत् २६ तानक्षतान्स्वस्तिमतोनिशम्यशस्त्रास्त्रपूगैरथवृत्रनाथाः द्रुमैर्दृषद्भिर्विविधाद्रिशृंगैरविक्षतांस्तत्रसुरिंद्रसैनिकान् २७ सर्वेप्रयासाअभवन्विमोघाः कृताः कृतादेवगणेषुदैत्यैः कृष्णानुकूलेषुयथामहत्सुक्षुद्रैः प्रयुक्तारुशतीरूक्षवाचः २८ तेस्वप्रयासंवितथंनिरीक्ष्यहरावभक्ताहतयुद्धदर्पाः पलायनायाजिमुखेविसृज्यपतिंमनस्तेदधुरात्तसाराः २९ वृत्रोऽसुरांस्ताननुगान्मनस्वीप्रधावतः प्रेक्ष्यबभाषएतत्

वगणेषु रुशतीः रुशत्यः अकल्याण्यः रूक्षाः परुषावाचोयथामहत्सुक्षोभकर्त्र्योनभवंतितद्वत् २८ हतोयुद्धेदर्पोयेषां आत्तः परैर्गृहीतः सारोधैर्यं येषांते अतिप्रसिद्धाअपितेदैत्याएव तेदृत्यस्यापीनरुक्त्वं आजिमुखेयुद्धारंभे पतिंविसृज्यपलायनायमनोदधुः यतोहरावभक्ताः २९ प्रधावतः पलायमानान्प्रेक्ष्य आदावेवतीव्रेणभयेनपलायितंभग्नंचतद्दलंसैन्यं

तच्चप्रेक्ष्यएतदुच्यमाणंवभाषे ३० तदेवविशिनष्टि कालोपपन्नामवसरोचितां मनस्विनांरुचिरां हेमयहेअध्व
नर्वन् मेवाचंशृणुत ३१ ततोमृत्योरिहयशः लोकः स्वर्गश्चयदिस्यात् अथतर्हिअमुंमृत्युंयुक्तंसमीचीनंप्राप्तं
३२ ब्रह्मसंधारणयाकलेवरंजह्यादितियत् सएकोमृत्युः वीरशय्येरणभूमौअनिवृत्तः अपराङ्मुखःसन् ज

पलायितंप्रेक्ष्यबलंचभग्नंभयेनतीव्रेणविहस्यवीरः ३० कालोपपन्नांरुचिरांमन।
स्विनामुवाचवाचंपुरुषप्रवीरः हेविप्रचित्तेनमुचेपुलोमन्मयानर्वन्शृणुतवचोमे।
शृणुध्वं ३१ जातस्यमृत्युर्ध्रुवएषसर्वतःप्रतिक्रियायस्यनचेहक्लृप्ता लोकोयशश्चा
थततोयदिह्यमुंमृत्युंवरंकोनवृणीतयुक्तं ३२ द्वौसंमताविहमृत्यूदुरापौयद्ब्रह्मसं
धारणयाजितासुः कलेवरंयोगरतोविजह्याद्यदग्रणीर्वीरशयेऽनिवृत्तः ३३ इ० भा०
ष० दशमोऽध्यायः १० श्रीशुकउवाच॥ तएवंशंसतोधर्मंवचःपत्युरचेतसः नैवा
गृह्णन्भयत्रस्ताःपलायनपरानृप १ विशीर्यमाणांपृतनामासुरीमसुरर्षभः काला
नुकूलैस्त्रिदशैःकाल्यमानामनाथवत् २ ह्यादितियत् सएवैकः तौद्वाविहशास्त्रेसंमतौमृत्यू
तथाचस्मृतिःद्वाविमौपुरुषौलोके सूर्यमंडलभेदिनौ परिव्राड्योगयुक्तश्चरणेचाभिमुखोहतइति ३३ इतिटी
कायांदशमोऽध्यायः १० एकादशेतुवृत्रस्ययुध्यमानस्यवज्रिणा भक्तिज्ञानबलोद्रेकात्त्रिशवाचोऽनुवर्णिताः १

शंसतः कथयतः पत्युर्वचः १ कालानुकूलैः कालानुवर्ति
भिः काल्यमाना विद्राव्यमाणा २

असर्षितः असहमानः तांस्त्रिदशान्निवार्यनिर्भर्त्स्यचेदंवक्ष्यमाणमुवाच ३ तदेवाह द्वाभ्यां मातुरुच्चरितैः पुरीष
प्राये: प्रथमांतपाठेदेवानांसंबोधनं पृष्ठतोहतैर्दैत्यैः किंनकिंचित् नयशोनापिधर्मः तदेवाहनहीति ४ प्रधने

दृष्ट्वा ऽतप्यत संक्रुद्ध इंद्रः शत्रुरमर्षितः तान्निवार्यौजसा राजन्निर्भर्त्स्येदमुवाच ह ३
किंव उच्चरितैर्मातुर्धावद्भिः पृष्ठतो हतैः नहि भीतवधः श्लाघ्यो न स्वर्ग्यः शूरमानिनां
४ यदि वः प्रधने श्रद्धा सारं वा क्षुल्लका हृदि अग्रे तिष्ठत मात्रं मे न चेद्ग्राम्यसुखे स्पृहा
५ एवं सुरगणान् क्रुद्धो भीषयन्वपुषा रिपून् व्यनदत्सुमहाप्राणो येन लोका विचेतसः
६ तेन देवगणाः सर्वे वृत्रविस्फोटनेन वै निपेतुर्मूर्च्छिता भूमौ यथैवाशनिताहताः ७
ममर्द पद्भ्यां सुरसैन्यमातुरं निमीलिताक्षं रणरंगदुर्मदः गां कंपयन्नुद्यतशूल ओज
सा नालं वनं यूथपतिर्यथोन्मदः ८ विलोक्य तं वज्रधरोऽत्यमर्षितः स्वशत्रवेऽभिद्र
वते महागदां चिक्षेप तामापततीं सुदुःसहां जग्राह वामेन करेण लीलया ९ स इंद्र
शत्रुः कुपितो भृशं तया महेंद्रवाहं गदयोग्रविक्रमः जघान कुंभस्थल उन्नदन्मृ
धे तत्कर्म सर्वे समपूजयन्नृप १० संग्रामे सांरथैर्यदि हृदि चेत्तर्हि हे क्षुल्लकाः क्षुद्राः मात्रं क्षणमा
त्रमग्रेतिष्ठत नचेदिहलोकभोगेस्पृहाऽस्ति ५ सुरगणान्रिपून् सुमहान् प्राणोबलंयस्य येनविचेतसोबभू

वुः ६ वृत्रस्य विस्फोटनेन नादेन ७ उद्यतंशूलंयेन नालवनं
नलानांवनंउद्धतोमदोयस्यसयूथपतिःगजोयथामर्दयति८।१०

सप्रधनुः प्रमाणंदेशम् ११ सन्नोः बसन्नोबाहोयस्यतस्मैनप्राप्तुंक्त अमृतस्यंदोमृतस्रावीयः स्वकरःतेना
भिमर्शः स्पर्शः तेनवीतव्यथोगतद्दुःखः क्षतोबाहोयस्येंद्रस्यसतथाभूतोः बतस्थे १२ सख्त्रः हेनृपेंद्र आयह
काम्यया युद्धेच्छयाः वस्थितं भ्रातृहणंभ्रातरंविश्वरूपंतस्यहंतारं नृशंसंक्रूरंतदेवाहः पापंतस्यकर्मस्मरन्

ऐरावतोवृत्रगदाऽभिमृष्टोविघूर्णितोऽद्रिःकुलिशाहतोयथा अपासरद्भिन्नमुखःस
हेंद्रोवमन्नसृक्सप्तधनुर्भृशार्तः ११ सन्नबाहायविषण्णचेतसे प्रायुंक्तभूयःस्वमा
दांमहात्मा इंद्रोऽमृतस्यंदिकराभिमर्शीवीतव्यथःक्षतबाहोऽवतस्थे १२ सतंनृपेंद्रा
हवकाम्ययारिपुंवज्रायुधंभ्रातृहणंविलोक्य स्मरंश्चतत्कर्मनृशंसमंहःशोकेनमोहे
नहसन्जगाद १३ वृत्रउवाच ॥ दिष्ट्याभवान्मेसमवस्थितोरिपुर्योब्रह्महागुरुहाभ्रा
तृहाच दिष्ट्याऽनृणोऽद्याहमसत्तमत्वयामच्छूलनिर्भिन्नदृषद्धृदाचिरात् १४ योनोऽ
ग्रजस्यात्मविदोद्विजातेर्गुरोरपापस्यचदीक्षितस्य विश्रभ्यखड्गेनशिरांस्यवृश्चत्पशो
रिवाऽकरुणःस्वर्गकामः १५ ॥ १३ योब्रह्महा ब्राह्मणंहतवान् विशेषतः स्वगुरुंममचभ्रातरं सभ
वानग्रतः समवस्थितः एतद्दिष्ट्याभद्रंजातंदिष्टेत्यव्ययं हेअसत्तम ममशूलेननिर्भिन्नदृषत्तुल्यंहृत्तद्दृदयंयस्य
तेनत्वयानिमित्तभूतेन अद्यअचिरादेवभ्रातुरनृणोऽहंस्यांएतच्चदिष्ट्या १४ स्वर्गकामोयोभवान् अरश्चत स्वर्गे।

तंत्वामस्पृष्टवन्हिमदग्धदेहंसमदंति वर्तमानसामीप्येवर्तमानवन्निर्देशः १६ अन्येऽपिअज्ञाइहत्वांत्वांनृशं
समनुमह्यमुद्यतास्त्राः संतोयदिप्रहरंतितैर्भूतनाथान् भैरवादीन्यक्ष्यामि कथंभूतैः निशातंतीक्ष्णीकृतंय
न्ममत्रिशूलंतेननिर्भिन्नागलोयेषांतैः १७ अथोअथवा हरेभोइंद्र यदिभवानेवममशिरोहर्ताहरिष्यति त

ह्रीश्रीदयाकीर्तिभिरुज्झितंत्वांस्वकर्मणापुरुषादैश्चगर्ह्यम् कृच्छ्रेणमच्छूलविभि-
न्नदेहमस्पृष्टवन्हिंसमदंतिगृध्राः १६ अन्येऽनुयेत्वेहनृशंसमज्ञायेह्युद्यतास्त्राःप्रह
रंतिमह्यम् तैर्भूतनाथान्सगणान्निशातत्रिशूलनिर्भिन्नगलैर्यजामि १७ अथोहरेमे
कुलिशेनवीरहर्ताप्रमथ्यैवशिरोयदीह तत्रानृणोभूतबलिंविधायमनस्विनांपा-
दरजःप्रपत्स्ये १८ सुरेशकस्मान्नहिनोषिवज्रंपुरःस्थितेवैरिणिमय्यमोघं मासंश-
यिष्ठानगदेववज्रंस्यान्निष्फलंकृपणार्थेवयाच्ञा १९ नन्वेषवज्रस्तवशक्रतेजसा
हरेर्दधीचेस्तपसाचतेजितः तेनैवशत्रुंजहिविष्णुयंत्रितोयतोहरिर्विजयःश्रीर्गुणा
स्ततः २० ॥ नतथासतिअनृणोविमुक्तकर्मबंधःसन् तेभ्योबलिंदेहेनविधायमनस्विनांपादरजःप्रपत्स्ये
धीराणांपदंप्राप्स्यामि १८ जीवितादपिमृत्युरेवममाभिमतइत्याशयेनाह सुरेशेति नहिनोषिनहिक्षिपसि य
देवविफलोयास्यतीतिसंशयंमाकार्षीः कृपणार्थःप्रयोजनंयस्याः सायाच्ञायथानिष्फलातथानस्यात् १९ अमो

घत्वे हेतुं वदन् तं प्रोत्साहयति नन्विति ते जितस्तोष्णीकृतः शत्रुं मां जहि विष्णुना यंत्रितः प्रेरितः २० हननेन मम पीडा स्यादित्यपि मा संशयिष्ठा इत्याह अहमिति संकर्षणो मस्तातिर्यथाह तथा तदीयचरणारविंदे मनः समाधाय मुनेर्योगिनो गतिमहं यास्यामि तव वज्ररंहसा लुलितः छिन्नो ग्राम्यपाशो विषयभोगलक्षणो यस्य अपविद्धलोकः त्यक्तदेहः २१ तर्हि भगवान् संकर्षणः स्वभृत्याय मह्यमेव स्वर्गादिसंपदो दास्यतीत्यपि मा संशयि

अहं समाधाय मनो यथाह संकर्षणस्तच्चरणारविंदे त्वद्वज्ररंहोलुलितग्राम्यपाशो गतिं मुनेर्याम्यपविद्धलोकः २१ पुंसां किलैकांतधियां स्वकानां याः संपदो दिवि भूमौ रसायां नराति यद्द्वेष उद्वेग आधिर्मदः कलिर्व्यसनं संप्रयासः २२ त्रैवर्गिकायासविघातमस्मत्पतिर्विधत्ते पुरुषस्य शक्र ततोऽनुमेयो भगवत्प्रसादो यो दुर्लभोऽकिंचनगोचरोऽन्यैः २३ अहं हरे तव पादैकमूलदासानुदासो भवितास्मि भूयः इत्याह पुंसामिति स्वर्गे भूमौ रसातले च याः संपदस्ताः किल निश्चितं नराति न ददाति तत्र हेतुः यतस्ताभ्यः द्वेषादयो भवंति २२ तर्हि स्वभक्तस्य किं विधत्ते तत्राह त्रैवर्गिको धर्मार्थकामविषयो य आयासस्तस्य विघातं विधत्ते तत आयासोपरमात् अनुमेयः न त्वैश्वर्यादिना अतः सम्यक् भगवत्प्रसादाभावात् तव संपदो भविष्यंतीति भावः॥ एवमिंद्राय स्वाभिप्रायं निवेद्य भगवंतं प्रार्थयते अहमिति तव पादावेव एकं मूलमाश्रयो येषां तेषां दासानां

११

भा०ष० मनुदासः भूयोभविताऽस्मिभविष्यामिभवेयं असुपतेः प्राणनाथस्यतवगुणान्ममनः स्मरतु वागपितान्ने

टी० वकीर्तयतु कायस्तवैवकर्मकरोतु २४ ननुकिंदास्येनतुभ्यंमहाफलानिदास्यामितत्राह नाकपृष्ठंध्रुवपदं

४५ ब्रह्मलोकादिकंच हेसमंजस निखिलसौभाग्यनिधेत्वात्वांविरह्यपृथक्कृत्य नकांक्षेनेच्छामि २५ तर्हिकिं

मनःस्मरेतासुपतेर्गुणांस्तेगृणीतवाक्कर्मकरोतुकायः २४ ननाकपृष्ठंनचपारमे
ष्ठ्यंनसार्वभौमंनरसाऽधिपत्यं नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवासमंजसत्वाविरह्यकांक्षे २५ अजातपक्षाइवमातरंखगाःस्तन्यंयथावत्सतराःक्षुधार्ताः प्रियंप्रियेववव्यु
षितंविषण्णामनोऽरविंदाक्षदिदृक्षतेत्वां २६ ममोत्तमश्लोकजनेषुसख्यंसंसार
चक्रेभ्रमतःस्वकर्मभिः त्वन्माययात्मात्मजदारगेहेष्वासक्तचित्तस्यननाथभूया
त् २७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ ऋषिरुवाच ॥
एवंजिहासुर्नृपदेहमाजौमृत्युंवरंविजयान्मन्यमानः ७ मिच्छसितदाह अजातपक्षाः ख

गाः घूकादिभिः पीडितायथामातरं यथाचदाम्नाबद्धाः बालवत्साः स्तन्यं यथाचव्युषितंदूरदेशगतंप्रियंकामे
नविषण्णाप्रिया तथामेमनस्तापत्रयपीडितंकर्मभिर्बद्धंचकामादिभिर्विषण्णंचत्वांदिदृक्षते द्रष्टुमिच्छती
त्यर्थः २६ उत्तमश्लोकस्यतवजनेषुभक्तेष्वेवसख्यंभूयात् त्वन्माययादेहादिष्वासक्तचित्तस्यभूयोऽपिते घासक्तिः

द्वादशेः तिविषण्णेनस्वयमुत्साहितेनतु महेंद्रेणमहायुद्धेवृत्रस्यवधईर्यते १ महापुरुषंश्रीविष्णुं अप्युप्र
लयोदके १ युगांताग्निवत् कठोराजिह्वाशिखायस्यतत् आविध्य भ्रामयित्वा २ ततखेआपतत् आगच्छ
त् विचलत् परिभ्रमत् ग्रहश्चउल्काचग्रहोल्कं तद्दृतदुष्प्रेक्ष्यं शतंपर्वाणियस्यतेनउरगराजोवासुकिः त

शूलंप्रगृह्याभ्यपतत्सुरेंद्रंयथामहापुरुषंकैटभोऽप्सु १ ततोयुगांताग्निकठोर ।
जिह्वमाविध्यशूलंतरसासुरेंद्रः क्षिप्त्वामहेंद्रायविनद्यवीरोहतोऽसिपापेतिरु
षाजगाद २ खआपतत्तद्विचलद्ग्रहोल्कवन्निरीक्ष्यदुःप्रेक्ष्यमजातविक्लवः व
ज्रेणवज्रीशतपर्वणाऽच्छिनद्भुजंचतस्योरगराजभोगं ३ छिन्नैकबाहुःपरिघेण
वृत्रः संरब्धआसाद्यगृहीतवज्रं हनौततांडेंद्रमथामरेभंवज्रंचहस्तान्न्यपतन्म
घोनः ४ वृत्रस्यकर्मातिमहाद्भुतंतत्सुरासुराश्चारणसिद्धसंघाः अपूजयंस्तत्पुरु
हूतसंकटंनिरीक्ष्यहाहेतिविचुक्रुशुर्भृशं ५ इंद्रोनवज्रंजगृहेविलज्जितश्च्युतंस्व
हस्तादरिसन्निधौपुनः तमाहवृत्रोहरआत्तवज्रोजहिस्वशत्रुंनविषादकालः ६ यु
युत्सतांकुत्रचिदाततायिनांजयःसदैकत्रनवैपरात्मनां ७ स्वभोगोदेहस्तदाकारं ३ हनौक
पोलप्रांते अमरेभमैरावतंच ४ ५ पुनश्चतमाह वृत्रः हेहरेइंद्र ६ सदाजयोनैवकिंतुकुत्रचिज्जयः एकत्रकुत्रचि

तन्नैव यद्वा क्वचिदपि युयुत्सतां सदा जयो नैव किंतु एकत्रैव कदाचिदेवेत्यर्थः परो देह आत्मा येषां पराधी
नात्मनामिति वा आद्यमनादिं सनातनं नित्यं ७ पराधीनतामेवाह लोका इति सप्तभिः यस्य वशे स्थिताः स्व
यं विवशाः संतः श्वसंति चेष्टंते द्विजाः पक्षिणः शिचाजालेन कालः कलयतीति भगवान् इह जयादौ कारणं ८

विनैकमुत्पत्तिलयस्थितीश्वरं सर्वज्ञमाद्यं पुरुषं सनातनम् ७ लोकाः सपाला यस्ये
मे श्वसंति विवशा वशे द्विजा इव शिचाबद्धाः स काल इह कारणं ८ ओजः सहो बलं प्रा
णममृतं मृत्युमेव च तमज्ञाय जनो हेतुमात्मानं मन्यते जडं ९ यथा दारुमयी नारी
यथा यंत्रमयो मृगः एवं भूतानि मघवन्नीशतंत्राणि विद्धि भोः १० पुरुषः प्रकृतिर्व्य
क्तमात्मा भूतेंद्रियाशयाः शक्नुवंत्यस्य सर्गादौ न विना यदनुग्रहात् ११ अविद्वानेव
मात्मानं मन्यतेऽनीशमीश्वरं भूतैः सृजति भूतानि ग्रसते तानि तैः स्वयं १२ आयुः
श्रीः कीर्तिरैश्वर्यमाशिषः पुरुषस्य याः ७ ओज आदिरूपं कालं तं हेतुमज्ञाय अविज्ञाय जडं संत
मात्मानं देहं हेतुं मन्यते ९ १० ननु स्वारंभक प्रधानपुरुषादितंत्राणीति युक्तं तत्राह पुरुष इति व्यक्तं महत्त
त्वमात्मा अहंकारः ११ ननु स्वकर्मद्वारा जीव एव सृष्ट्यादिहेतुरिति मीमांसका मन्यंते तत्राह एवमविद्वान् अ
नीशमेवात्मानं ईश्वरं स्वतंत्रं मन्यते ननु पित्रादयः स्रष्टारो दृश्यंते व्याघ्रादयस्तु हंतारस्तत्राह भूतैरिति स्वयमीश्व

किमितिर्मांबलाद्युद्धेप्रवर्तयसि तत्राह आद्यरिति तत्कालेजयादिकालेविपर्ययाः अकीर्त्यादयः १३ यस्मादे
वंसर्वमीश्वराधीनंतस्मात्समःस्याद्धर्षविषादहीनोभवेत् १४ समदृष्टावुपायमाह सत्वमिति हर्षादिभिर्नबध्य

भवन्त्येवहितत्कालेयथाऽनिच्छोर्विपर्ययाः १३ तस्मादकीर्तियशसोर्जयापजययो
रपि समःस्यात्सुखदुःखाभ्यांमृत्युजीवितयोस्तथा १४ सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्ना
त्मनोगुणाः तत्रसाक्षिणमात्मानंयोवेदनसबध्यते १५ पश्यमांनिर्जितंशत्रुवृक्णा
युधभुजंमृधे घटमानंयथाशक्तितवप्राणजिहीर्षया १६ प्राणग्लहोऽयंसमरइष्व
क्षोवाहनासनः अत्रनज्ञायतेऽमुष्यजयोऽमुष्यपराजयः १७ श्रीशुकउवाच॥ इन्द्रो
वृत्रवचःश्रुत्वागतालीकमपूजयत् गृहीतवज्रःप्रहसंस्तमाहगतविस्मयः १८
अहोदानवसिद्धोऽसियस्यतेमतिरीदृशी भक्तःसर्वात्मनात्मानंसुहृदंजगदीश्व
रं १९ भवानतार्षीन्मायांवैवैष्णवींजनमोहिनीम् यद्विहायासुरंभावंमहापुरुषतां
गतः २०

ते १५ हर्षविषादनिरस्यैतदाहमेवगुरुरित्याह पश्येति वृक्णमायुधंभुजश्चयस्य १६
अनियतत्वंद्यूतकरूपेणोपसंहरति प्राणएवग्लहःपणोयस्मिन् इषवएवाक्षाः यस्य वाहनान्येवेत
स्ततश्चाल्यमानानिआसनानिफलकानियस्मिन् १७ गतालीकंनिष्कपटं १८ भक्तःसेवितवानसि १९ २०

२१ तस्य तव खातकोदकैः गर्तादिजलोपमैः स्वर्गादिभिः किम् २२ युद्धानां संग्रामाणां पती मुख्यौ २३ हे मारिष
श्रेष्ठ राजन् २४ २५ उत्कृत्तमूलं ययोस्ताभ्यां रक्तं स्रवतीति तथा गोत्रः पर्वतः २६ कृत्वाऽधरामित्यादि जग्रासे

स्खल्विदं महदाश्चर्यं यद्रजःप्रकृतेस्तव वासुदेवे भगवति सत्त्वात्मनि दृढा मतिः॥
२१ यस्य भक्तिर्भगवति हरौ निःश्रेयसेश्वरे विक्रीडतोऽमृताम्भोधौ किं क्षुद्रैः खातको
दकैः २२ श्रीशुक उवाच॥ इति ब्रुवाणावन्योऽन्यं धर्मजिज्ञासया नृप युयुधाते महा
वीर्याविन्द्रवृत्रौ युधांपती २३ आविध्य परिघं वृत्रः कार्ष्णायसमरिंदमः इन्द्राय प्रा
हिणोद्घोरं वामहस्तेन मारिष २४ स तु वृत्रस्य परिघं करं च करभोपमं चिच्छेद युग
पद्देवो वज्रेण शतपर्वणा २५ दोर्भ्यामुत्कृत्तमूलाभ्यां बभौ रक्तस्रवोऽसुरः छिन्नप
क्षो यथा गोत्रः खाद्भ्रष्टो वज्रिणा हतः २६ कृत्वाऽधरां हनुं भूमौ दैत्यो दिव्युत्तरां ह
नुं नभोगंभीरवक्त्रेण लेलिहोल्बणजिह्वया २७ दंष्ट्राभिः कालकल्पाभिर्ग्रसन्निव
जगत्त्रयं अतिमात्रमहाकाय आक्षिपन्तरसा गिरीन् २८ गिरिराट् पादचारीव
पद्भ्यां निर्जरयन्महीम् जग्रास स समासाद्य वज्रिणं सहवाहनं २९ ७ तितत्तीयेनान्वयः न
भोवद्गभीरेण वक्त्रेण लेलिहः सर्पः तद्वत् उल्बणया जिह्वया २७ कालकल्पाभिः ग्रसन् चालयन् २८ निर्जरयन् चू

रामः ५०

महाप्राणोमहाबलः महावीर्योमहाप्रभावः ३० महापुरुषेणकवचरूपेणश्रीनारायणेनसन्नद्धोदंशितः यो
गबलेन मायाबलेनच ३१ बलभित् इंद्रः उच्चकर्त विच्छेद ३२ तस्यकंधरंकंधरां आशुवेगः अतिवेगवान्
ज्योतिषांसूर्यादीनां अयनेदक्षिणोत्तरगतिरूपेसंवत्सरेयोऽहर्गणः षष्ट्युत्तरशतत्रयात्मकः तावताऽह
र्गणेन वार्त्रहत्ये वृत्रहत्यायोग्येकाले न्यपातयत् यद्वा स्वार्थेतद्धितः वृत्रहत्यायांवृत्रहननार्थंपरिवर्त।

महाप्राणोमहावीर्योमहासर्पइवद्विपं वृत्रग्रस्तंतमालक्ष्यसप्रजापतयःसुराः
३०हाकष्टमितिनिर्विण्णाश्चुक्रुशुःसमहर्षयः निगीर्णोऽप्यसुरेंद्रेणनममारोद
रंगतः महापुरुषसन्नद्धोयोगमायाबलेनच ३१ भित्वावज्रेणतत्कुक्षिंनिष्क्रम्य
बलभिद्विभुः उच्चकर्तशिरःशत्रोर्गिरिशृंगमिवौजसा ३२ वज्रस्तुतत्कंधरमाशुवे
गःकृंतन्समंतात्परिवर्तमानः न्यपातयत्तावदहर्गणेनयोज्योतिषामयनेवा
र्त्रहत्ये ३३ तदाचखेदुंदुभयोविनेदुर्गंधर्वसिद्धाःसमहर्षिसंघाः ६१ मानइत्यर्थः ३३ वा

र्त्रघ्नलिंगैः वृत्रहंतुः वीर्यप्रकाशकैः वार्त्रहत्यायशवसेपृतनाषाढायचेत्यादिभिस्तमिंद्रमभिष्टुवानाः अभिष्टुवं
तः वार्त्रहत्यायइंद्रएतत्सर्वमपश्यदितिश्रुतेः प्रथमेगायत्रीत्रिष्टुभौइंद्रोवृत्रहादेवता वार्त्रहत्यायवृत्रोयेन
शवसाबलेनहन्यते तद्वार्त्रहत्यंशवस्तस्मैवार्त्रहत्यायशवसे पृतनाषाढायच पृतनाःसंग्रामाःयेनशवसा

अभिभूयंतेतत्पृतनासहंबलं तस्मैपृतनासहाय सहतिरभिभवार्थः हेइंद्रत्वामावर्तयामः सदा ३४ अलोकं लोकातीतंभगवंतं ३५ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२ ॥ त्रयोदशेतुवृत्रस्यब्रह्महत्यामहाभयात्

वान्नेघ्रलिंगैस्तमभिष्टुवानामंत्रैर्मुदाकुसुमैरभ्यवर्षन् ३४ वृत्रस्यदेहान्निष्क्रांत मात्मज्योतिररिंदम पश्यतांसर्वलोकानामलोकंसमपद्यत ३५ इतिश्रीभागवते महापुराणेषष्ठस्कंधेवृत्रवधोनामद्वादशोऽध्यायः १२ श्रीशुकउवाच ॥ वृत्रेहतेत्र योलोकाविनाशक्रेणभूरिद सपालाह्यभवन्सद्योविज्वरानिर्वृतेंद्रियाः १ देवर्षि पितृभूतानिदैत्यादेवानुगाःस्वयं प्रतिजग्मुःस्वधिष्ण्यानिब्रह्मेशेंद्रादयस्ततः २ राजोवाच इंद्रस्यानिर्वृतेर्हेतुंश्रोतुमिच्छामिभोमुने येनासन्सुखिनोदेवाहरे र्दुःखंकुतोऽभवत् ३ श्रीशुकउवाच वृत्रविक्रमसंविग्नाःसर्वेदेवाःसहर्षिभिः ॥ तद्वधायार्थयन्निंद्रंनैच्छद्भीतोबृहद्वधात् ४ इंद्रउवाच स्त्रीभूजलद्रुमैरेनोविश्व रूपवधोद्भवम् विभक्तमनुगृह्णद्भिर्वृत्रहत्यांक्वमार्ज्म्यहम् ५ ६ चिरंनष्टोऽवितःशक्रो विष्णुनेतिनिरूप्यते १ १ अनिर्वृतंशक्रमदृष्ट्वास्वयमेवप्रतिजग्मुः २ ३ अशांतस्यहरेरिंद्रस्यदुःखहेतुंवक्तुं प्रस्तावकथामाह वृत्रविक्रमेत्यादिना आर्थयन् प्रार्थयन् बृहद्वधात् ब्राह्मणवधाद्भीतःसन् ४ एनःपापंविभ

६ ७ ८ ९ वृषाकपिमिंद्रम् १० तयादेवादिभिः कारितयास्मेत्यवधारणे इंद्र एव तापमसहत् नान्यः अमु मिंद्रं निर्वृतिर्नाविशत् ननु धैर्यादिगुणयुक्तस्य कुतोऽनिर्वृतिस्तत्राह ह्रीमंतं लज्जावंतम् वाच्यतां निंद्यता

श्रीशुकउवाच॥ ऋषयस्तदुपाकर्ण्यमहेंद्रमिदमब्रुवन् याजयिष्यामभद्रंते
हयमेधेनमास्मभैः ६ हयमेधेनपुरुषंपरमात्मानमीश्वरम् इष्ट्वानारायणं
देवंमोक्ष्यसेऽपिजगद्वधात् ७ ब्रह्महापितृहागोघ्नोमातृहाचार्यहाऽघवान् ॥
श्वादःपुल्कसकोवाऽपिशुद्ध्येरन्यस्यकीर्तनात् ८ तमश्वमेधेनमहामखेन
श्रद्धाऽन्वितोऽस्माभिरनुष्ठितेन हत्वाऽपिसब्रह्मचराचरंत्वंनलिप्यसेकिंखलनि
ग्रहेण ९ श्रीशुकउवाच॥ एवंसंचोदितोविप्रैर्मरुत्वानहनद्रिपुम् ब्रह्महत्या
हतेतस्मिन्नाससादवृषाकपिम् १० तयेंद्रः स्मासहत्तापंनिर्वृतिर्नामुमाविश
त् ह्रीमंतंवाच्यतांप्राप्तंसुखयंत्यपिनोगुणाः ११ तांददर्शानुधावंतींचांडाली
मिवरूपिणीम् जरयावेपमानांगींयक्ष्मग्रस्तामसृक्पटां १२ विकीर्यपलि
तान्केशान्तिष्ठतितिष्ठेतिभाषिणीं मीनगंध्यसुगंधेनकुर्वतींमार्गदूषणं १३

म् ११ यक्ष्मग्रस्तां क्षयरोगव्याप्ताम् १२ मीनस्येवगंधोयस्य सः मीनगंधिः स चासावसुः श्वासवायुस्तस्यगंधेन

प्रागुदीचींदिशंगतः सन्तूर्णं मानसंसरः १४ सइंद्रः सहस्रवर्षाणिपुष्करनालस्यतंतूनावसत् कथंभूतः
नलब्धोभोगोयेनसः कुतः यत् यस्मात् इहजलेवसतः अग्निदूतश्चस्वयमग्नेश्चस्वदूतस्यहविर्भागान्ले
तुंजलेप्रवेशासंभवाद्लब्धभोगइत्यर्थः अलब्धभागइतिपाठांतरेनलब्धोयज्ञभागोयेनसः १५ त्रिणाकं न
अकंदुःखंयस्मिन्नितिनाकःपुण्यलोकः तृतीयंनाकंस्वर्गं ननुमनुष्यस्यकुतःस्वर्गराज्यंतत्राह विद्यादिभिः
अनुभावः स्वर्गपालनसामर्थ्यंयस्यसः तर्हितस्मिन्सतिकथमिंद्रस्यपुनः स्वर्गप्राप्तिस्तत्राह सनहुषःसंपदै

नभोगतोदिशःसर्वाःसहस्रांसोविशांपते प्रागुदीचींदिशंतूर्णंप्रविष्टोनृपमान
सं१४ सआवसत्पुष्करनालतंतूनलब्धभोगोयदिहाग्निदूतः वर्षाणिसाहस्रम
लक्षितोंऽतःसचिंतयन्ब्रह्मवधाद्विमोक्षं १५ तावत्त्रिणाकंनहुषःशशासविद्या
तपोयोगबलानुभावः ससंपदैश्वर्यमदांधबुद्धिर्नीतस्तिरश्चांगतिमिंद्रपत्न्या १६

श्वर्याभ्यांयोमदस्तेनांधाबुद्धिर्यस्यसः इंद्रपत्न्याशच्या तिरश्चां गतिंसर्पयोनिंनीतः एवंह्याख्यायते नहु
षः किलकदाचिदिंद्राणीमुवाच इंद्रस्तावदहमतस्त्वंमांभजेतितया चावेदितवृत्तांताबृहस्पतिस्तामुवा
च ब्राह्मणनाह्यशिबिकायामारुह्यागतंत्वांभजिष्यामीतिब्रूहि ततोऽसौब्रह्मशापात्सतिष्यतीतितयाचत एम:
थोक्तोनहुषोऽगस्त्यादीनृषिन्शिबिकांवाहयामास तदाशीघ्रंसर्पसर्पेत्यगस्त्यंपदापस्पर्श तेनकुपितेनस ५२
र्पोभवेतिशप्तोमहासर्पः अजगरःअभूदिति ॥१६॥

ततः इंद्रः स्वर्गगतः प्राप्तः कथंभूतः ब्रह्मगिरा ब्राह्मणवाक्येनोपहूतः सन् ऋतंभरः सत्यपालको हरिः त
स्य ध्यानेन निवारितमघं येन प्राक् अपि तु पापो ब्रह्मवधस्तमिंद्रं नाभ्यभूत् तस्याभिभवं नाकरोत् कुतः दि
ग्देवतया प्रागुदीच्यां दिशि स्थितया श्रीरुद्रेण अवितं रक्षितं संतम् १७ पुरुषस्य हरेराराधनं यस्मिंस्तेन १८

ततो गतो ब्रह्मगिरोपहूत ऋतंभरध्याननिवारिताघः पापस्तु दिग्देवतया हतौ
जास्तं नाभ्यभूदवितं विष्णुपत्न्या १७ तं च ब्रह्मर्षयोऽश्वमेधेन भारत यथा
वद्दीक्षयां चक्रुः पुरुषाराधनेन ह १८ अथेज्यमाने पुरुषे सर्वदेवमयात्मनि अ
श्वमेधे महेंद्रेण वितते ब्रह्मवादिभिः १९ स वै त्वाष्ट्रवधो भूयानपि पापचयो नृप
नीतस्तेनैव शून्याय नीहार इव भानुना २० स वाजिमेधेन यथोदितेन वितायमा
नेन मरीचिमिश्रैः इष्ट्वाधियज्ञं पुरुषं पुराणमिंद्रो महानास विधूतपापः २१ इदं
महाख्यानमशेषपाप्मनां प्रक्षालनं तीर्थपदानुकीर्तनं भक्त्युच्छ्रयं भक्तजनानु
वर्णनं महेंद्रमोक्षं विजयं मरुत्वतः २२ ७ सर्ववेदमयात्मनीति पाठः ब्रह्मादिभिर्वितते अनुष्ठि
ते अश्वमेधे महेंद्रेणेज्यमाने पुरुषे सति १९ तेनैव पुरुषेणैव शून्याय नीतः नाशित इत्यर्थः २० अधिकृताय
ज्ञायेन तम् २१ पाठादिविधातुमाख्यानं स्तौति इदमिति प्रक्षाल्यतेऽनेनेति प्रक्षालनम् तीर्थपदस्यानुकीर्त

१२ भा·ष· टी· ५३

णजयोयस्मिन् २२ इंद्रियंतस्मादवकरं इंद्रसंबंधीतिवा आत्रुषमास्तुष्यं २३ इ॰ भा॰ म॰ षष्ठस्कंधेटीकायां
त्रयोदशोऽध्यायः १३ चतुर्दशेतुसहसाकृच्छ्रलब्धेसुतेसृते चित्रकेतोरतिस्नेहादतिशोकोनिरूप्यते १२

पठेयुराख्यानमिदंसदाबुधाःशृण्वंत्यथोपर्वणिपर्वणींद्रियं धन्यंयशस्यंनिखिलाघ
मोचनंरिपुंजयंस्वस्त्ययनंतथाऽऽयुषं २३ इ॰ भा॰ म॰ षष्ठस्कंधेइंद्रविजयोनाम ।
त्रयोदशोऽध्यायः १३ परीक्षिदुवाच रजस्तमःस्वभावस्यब्रह्मन्वृत्रस्यपाप्मनः
नारायणेभगवतिकथमासीद्दृढामतिः १ देवानांशुद्धसत्त्वानामृषीणांचामला ।
त्मनां भक्तिर्मुकुंदचरणेनप्रायेणोपजायते २ रजोभिःसमसंख्याताःपार्थिवैरि ।
हजंतवः तेषांयेकेचनेहंतेश्रेयोवैमनुजादयः ३ प्रायोमुमुक्षवस्तेषांकेचनैवद्वि
जोत्तमाः मुमुक्षूणांसहस्रेषुकश्चिन्मुच्येतसिद्ध्यति ४ मुक्तानामपिसिद्धानांना
रायणपरायणः सुदुर्लभःप्रशांतात्माकोटिष्वपिमहामुने ५ वृत्रस्तुसकथंपापः
सर्वलोकोपतापनः इत्थंदृढमतिःकृष्णआसीत्संग्राममउल्बणे ६ वृत्रस्यज्ञानभक्त्या

दिश्रुत्वापृष्टःपरीक्षितादेतुमाहचतुर्भिस्तत्प्राग्जन्मचरितोक्तिभिः २ रजश्चतमश्चस्वभावोयस्य १ २ भक्तेर्दुर्ल
भत्वंप्रपंचयतित्रिभिःपार्थिवैरजोभिःपरमाणुभिःसमाःसंख्याताःअनंताइत्यर्थःजंतवोजीवाःतेषांमध्येयेके

राम: ५३

नचेंद्रभियाकृष्णंशरणंगतइत्याह यःपौरुषेणेति७ ८ यथा यथावत्शृणु ९ १०भार्यासहस्राणांदशस
हस्राणिकोटिरित्यर्थः सांतानिकःस्वयंसंतानार्होऽपिपुत्रोत्पादनसमर्थोऽपि तासुसंततिंनलेभे सर्वास्ता

अत्रनःसंशयोभूयाञ्छ्रोतुंकौतूहलंप्रभो यःपौरुषेणसमरेसहस्राक्षमतोष
यत्७सूतउवाच॥परीक्षितोऽथसंप्रश्नंभगवान्बादरायणिः निशम्यश्रद्दधा।
नस्यप्रतिनंद्यवचोऽब्रवीत्८श्रीशुकउवाच॥शृणुष्वावहितोराजन्नितिहास
मिमंयथा श्रुतंद्वैपायनमुखान्नारदाद्देवलादपि९आसीद्राजासार्वभौमःशू
रसेनेषुवैनृप चित्रकेतुरितिख्यातोयस्यासीत्कामधुङ्मही१०तस्यभार्या।
सहस्राणांसहस्राणिदशाभवन् सांतानिकश्चापिनृपोनलेभेतासुसंततिम्
११रूपौदार्यवयोजन्मविद्यैश्वर्यश्रियादिभिः संपन्नस्यगुणैःसर्वैश्चिंतावंध्याप
तेरभूत्१२नतस्यसंपदःसर्वामहिष्योवामलोचनाः सार्वभौमस्यभूश्चेयमभ
वन्प्रीतिहेतवः१३तस्यैकदातुभवनमंगिराभगवानृषिः लोकाननुचरन्ने
तानुपागच्छद्यदृच्छया१४तंपूजयित्वाविधिवत्प्रत्युत्थानार्हणादिभिः ॥

वंध्याएवदैवयोगेनमिलिताइतिभावः११ तदेवाहवंध्यापतेरिति१२ १३ १४उपासीदत् तस्यसमीपउपवि

विश समाहितः संयतः १५ १६ अपिकिं अनामयमारोग्यं स्वस्तिशुभं प्रकृत्यधीनमेवहिराज्यमितिसदृष्टां
तमाह यथामहदाद्याभिः सप्तभिः प्रकृतिभिः पुमान् जीवोनित्यंगुप्तोभवति नतुतद्व्यतिरेकेणक्षणमपिति
ष्ठति तथाराजाऽपिसप्तप्रकृतिभिः स्वाम्यमात्यौजनपदाद्दुर्गद्रविणसंचयाः दंडोमित्रंचतस्यैताः सप्तप्रकृत
योमताइत्युक्तलक्षणाभिर्नित्यंगुप्तः सन् १७ आत्मानंप्रकृतिषु अद्धासाक्षान्निधाय तदनुवर्तिनंकृत्वा श्रे

कृतातिथ्यमुपासीदत्सुखासीनंसमाहितः १५ महर्षिस्तमुपासीनंप्रश्रयाव
नतंस्थितौ प्रतिपूज्यमहाराजसमाभाष्येदमब्रवीत् १६ अंगिराउवाच अपि।
तेऽनामयंस्वस्तिप्रकृतीनांतथात्मनः यथाप्रकृतिभिर्गुप्तःपुमान्राजापिस
प्तभिः १७ आत्मानंप्रकृतिष्वद्धानिधायश्रेयआप्नुयात् राज्ञातथाप्रकृतयोनर
देवाहिताधयः १८ अपिदाराःप्रजामात्याभृत्याःश्रेण्योथमंत्रिणः पौराजानप
दाभूपाआत्मजावशवर्तिनः १९ ७ योराज्यसुखं प्राप्नुयादित्यर्थः स्वामीगुरुः स्वयंवामंत्रसहा
योमित्रं कर्मसहायोमात्यइतिभेदः प्रकृतीनांचसुखंराजाधीनमेवेत्याह हेनरदेवतथाप्रकृतयोऽपिराज्ञाआ
हिताधयः निहितनिक्षेपाः धनैःसमृद्धाभवंतिपाठांतरे आसमंततोहृताधयोनिरस्तमनोदुःखाभवंतीत्यर्थः
१८ प्रजाश्चअमात्याश्चश्रेण्यश्चसमयविशेषेणसंघशोवर्तमानावणिक्प्रभृतयः पौराःपुरवासिनःजानपदास्त

तवमनः स्ववशेवानवेत्यर्थात्पृच्छति यस्यात्मामनः अनुवशः अनुवर्ती आधीनः स्यात्तस्यवशगाइमेसर्वेभ
वंति किंच लोकाश्चतस्यबलिंयच्छंति २० आत्माभवान् आत्मनोनप्रीयतेनतुष्यति तत्किंपरतोवास्वतोवाअ

यस्यात्माऽनुवशश्चेत्स्यात्सर्वेतद्वशगाइमे लोकाः सपालायच्छंतिसर्वेबलिम
तंद्रिताः २० आत्मनः प्रीयतेनात्मापरतः स्वतएववा लक्षयेलब्धकामंत्वांचिंत
याशबलंमुखं २१ एवंविकल्पितोराजन्विदुषामुनिनापिसः प्रश्रयावनतोऽभ्या
हप्रजाकामस्ततोमुनिं २२ चित्रकेतुरुवाच भगवन्किंनविदितंतपोज्ञानसमा
धिभिः योगिनांध्वस्तपापानांवहिरंतः शरीरिषु २३ अथापिपृच्छतोब्रूयांब्रह्म
न्नात्मनिचिंतितं भवतोविदुषश्चापिचोदितस्त्वदनुज्ञया २४ लोकपालैरपि
प्रार्थ्याः साम्राज्यैश्वर्यसंपदः ननंदयंत्यप्रजंमांक्षुत्तृट्कामभिवापरे २५ ततः
पाहिमहाभागपूर्वैः सहगतंतमः यथातरेमदुस्तारंप्रजयातद्विधेहिनः २६ श्रीशु
कउवाच इत्यर्थितः सभगवान्कृपालुर्ब्रह्मणः सुतः ॥ लब्धकामंत्वांलक्षये २१ विदुषासर्वे
ज्ञेनापि २२ अलब्धकामत्वंकथयन् पुत्रंयाचतेभगवन्नितिचतुर्भिः २३ २४ अप्रजमपुत्रं क्षुत्तृड्भ्यामन्नपा
नकाममपरेखकुर्चंदनादयोयथानसुखयंति २५ पूर्वैः पित्रादिभिः सहगतंप्राप्तं तमोनरकंप्रजयायथातरेम

२७ यज्ञोच्छिष्टं यज्ञशेषं २८ जन्मना हर्षं मरणेन च शोकं प्रददातीति तथा इत्येवमुक्त्वा ययौ २९ ३० शूरसेना

श्रपयित्वा चरुं त्वाष्ट्रं त्वष्टारमयजद्विभुः २७ ज्येष्ठा श्रेष्ठा च या राज्ञो महिषीणां च भा
रत नाम्ना कृतद्युतिस्तस्यै यज्ञोच्छिष्टमदाद्द्विजः २८ अथाह नृपतिं राजन्भवितै
कस्तवात्मजः हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमिति ब्रह्मसुतो ययौ २९ सापि तत्प्राशनादेव
चित्रकेतोरधारयत् गर्भं कृतद्युतिर्देवी कृत्तिकाऽग्नेरिवात्मजं ३० तस्या अनुदि
नं गर्भः शुक्लपक्ष इवोडुपः ववृधे शूरसेनेशतेजसा शनकैर्नृप ३१ अथ काल उ
पावृत्ते कुमारः समजायत जनयन्शूरसेनानां शृण्वतां परमां मुदं ३२ हृष्टो रा
जा कुमारस्य स्नातः शुचिरलंकृतः वाचयित्वाशिषो विप्रैः कारयामास जात
कं ३३ तेभ्यो हिरण्यं रजतं वासांस्याभरणानि च ग्रामान्हयान्गजान्प्रादाद्धेनू
नामर्बुदानि षट् ३४ ववर्ष काममन्येषां पर्जन्य इव देहिनां धन्यं यशस्यमा
युष्यं कुमारस्य महामनाः ३५ कृच्छ्रलब्धेऽथ राजर्षेस्तनयेऽनुदिनं पितुः ॥ रास:

नामीशस्य तेजसा वीर्येण यो गर्भः स ववृधे ३१ ३२ जातकं जातकर्म ३३ अर्बुदं दशकोटयः वेदे तु कोटिरे ५५
वार्बुदं नियुतं च प्रयुतं चार्बुदं चेति प्रयुतानंतरं निर्देशात् ३४ धन्यं धनकरं आयुष्यमायुःकरं ३५ ॥

३६ मोहस्यसमुद्भवोयस्मिन् प्रजाकामरूपज्वरस्तापः ३७ दारइत्येकवचनमार्षं ३८ आनपत्येन अपुत्रत्वनिमित्तेन ३९ नगृहेसंमतानबहुमता यद्वा गृहिण्येवगृहंनभार्येतिसंमतामित्यर्थः ४० दास्यादासीय

यथानिःस्वस्यकृच्छ्राप्तेधनेस्नेहोऽन्ववर्धत ३६ मातुस्त्वतितरांपुत्रेस्नेहोमोह
समुद्भवः कृतद्युतेःसपत्नीनांप्रजाकामज्वरोऽभवत् ३७ चित्रकेतोरतिप्रीति
र्यथादारेप्रजावति नतथाऽन्येषुसंजज्ञेबालंलालयतोऽन्वहं ३८ ताःपर्यतप्य
न्नात्मानंगर्हयंत्योऽभ्यसूयया आनपत्येनदुःखेनराज्ञोऽनादरणेनच ३९ धि
गप्रजांस्त्रियंपापांपत्युश्चागृहसंमतां सुप्रजाभिःसपत्नीभिर्दासीमिवतिरस्कृ
तां ४० दासीनांकोनुसंतापःस्वामिनःपरिचर्यया अभीक्ष्णंलब्धमानानांदास्या
दासीवदुर्भगाः ४१ एवंसंदह्यमानानांसपत्न्याःपुत्रसंपदा राज्ञोऽसंमतवृत्ती
नांविद्वेषोबलवानभूत् ४२ विद्वेषनष्टमतयःस्त्रियोदारुणचेतसः गरंददुःकुमा
रायदुर्मर्षानृपतिंप्रति ४३ कृतद्युतिरजानंतीसपत्नीनामघंमहत् सुप्तएवेतिसं
चिंत्यनिरीक्ष्यव्यचरद्गृहे ४४ शयानंसुचिरंबालमुपधार्यमनीषिणी ७ थातथावयंदुर्भगाः कृ० ५७

४१ नसंमतावृत्तिर्जीवनंयासां ४२ विद्वेषेणनष्टामतिर्यासांताः गरंविषं दुर्मर्षाः असहमानाः ४३ ४४ धात्रींस्तनदा

४५ उद्धृतेतारकेकनीनिकेययोस्तेलोचनेयस्यतं ४६ ४७ विभ्रष्टाःशिरोरुहाःअंबरंचयस्याःसा ४८ ताश्चसप
त्न्योऽपि ४९ अलक्षितःअंतकःमृत्युहेतुर्यस्यतं अनुगताःप्रकृतयोऽमात्यादयोयस्यसोऽनुप्रकृतिः ५० बाष्प

पुत्रमानयमेभद्रेइतिधात्रीमचोदयत् ४५ साश्यानमुपव्रज्यदृष्ट्वाचोत्तारलोचनं
प्राणेंद्रियात्मभिस्त्यक्तंहताःस्मीत्यपतद्भुवि ४६ तस्यास्तदाकर्ण्यभृशातुरंस्वरंघ्नं।
त्याःकराभ्यामुरउच्चकैरपि प्रविश्यराज्ञीत्वरयात्मजांतिकं ददर्शबालंसहसामृतं
सुतं ४७ पपातभूमौपरिवृद्धयाशुचामुमोहविभ्रष्टशिरोरुहांबरा ४८ ततोनृपांतः
पुरवर्तिनोजनानराश्चनार्यश्चनिशम्यरोदनम् आगत्यतुल्यव्यसनाःसुदुःखिता
स्ताश्चव्यलीकंरुरुदुःकृतागसः ४९ श्रुत्वामृतंपुत्रमलक्षितांतकंविनष्टदृष्टिःप्रप
तन्स्खलन्पथि स्नेहानुबंधैधितयाशुचाभृशंविमूर्छितोऽनुप्रकृतिर्द्विजैर्वृतः ५०
पपातबालस्यसपादमूलेमृतस्यविस्रस्तशिरोरुहांबरः दीर्घंश्वसन्बाष्पकलो
परोधतोनिरुद्धकंठोनशशाकभाषितुं ५१ पतिंनिरीक्ष्योरुशुचाऽर्पितंतदामृतंच
बालंसुतमेकसंततिं जनस्यराज्ञीप्रकृतेश्चहृद्रुजंसतीदधानाविललापचित्रधा ५२

कलाभिःअश्रुबिंदुभिरुपरोधतःसंवृतत्वेननिरुद्धःकंठोयस्य ५१ उरुशुचाऽर्पितंबहुशोकेनव्याप्तं एकमेवसंत

विगलंत्यः स्रजो येभ्यस्तान् केशान् ५३ आत्मसृष्टेरप्रतिरूपमननुरूपं चेष्टसे तदेवाह ननु अहो परे वृद्धे जीवति अप
रस्य बालस्य यामृतिस्तत् तदाहि वृद्धस्य सृष्टिसामर्थ्याभावे बाले च मृते सति तव सृष्टिर्नष्टा स्यादित्यर्थः ननु सा
प्रतं स्वसृष्टेर्विपरीतोऽस्मीति चेत्तत्राह विपर्ययः विपरीतोऽसि चेत्तर्हि त्वं प्राणिनामतिदुःखकारित्वात् ध्रुवः नि
त्यः परः शत्रुरसि नतु कृपालुरित्यर्थः ५४ ननु जीवकर्मानुसारेण जन्मादिकुर्वतो मम को पराधस्तत्राह नहीति।

स्तनद्वयं कुंकुमगंधमंडितं निषिंचती सांजनबाष्पबिंदुभिः विकीर्य केशान्विगल
त्स्रजः सुतं शुशोच चित्रं करीव सुस्वरं ५३ अहो विधातस्त्वमतीव बालिशो यस्त्वात्म
सृष्ट्यप्रतिरूपमीहसे परेऽनुजीवत्यपरस्य यामृतिर्विपर्ययश्चेत्त्वमसि ध्रुवः परः
५४ नहि क्रमस्त्वेदिह मृत्युजन्मनोः शरीरिणामस्तु तदात्मकर्मभिः यः स्नेहपाशो
निजसर्गवृद्धये स्वयं कृतस्ते तमिमं विवृश्चसि ५५ त्वं तात नार्हसि च मां कृपणाम
नाथां त्यक्तुं विचक्ष्व पितरं तव शोकतप्तम् ७ पुत्रे जीवत्येव पिता म्रियते पितरि जीवत्येव पुत्रो
जायत इति क्रमो नास्ति कर्माधीनत्वादिति चेत्तर्ह्यात्मकर्मभिरेव तज्जन्मादिकमस्तु किं त्वया कृत्यं ननु म
यावीश्वरेण विना जडैः कर्मभिरिदं कथं सिध्येत् भवतु नाम तथापि निजसर्गवृद्धये तेत्वया यः स्नेहपाशः कृत
स्तमिमं स्वयमेव विवृश्चसि छिनत्सीत्यादि क्रोशति नह्येवं विधं दुःखं दृष्ट्वा कश्चिदपि पित्रादिषु स्नेहं करिष्यतीति

अक्रूरणेनसह ५६ अशनयासुधा ५७ तनूजहेपुत्र नाहंप्रथमंत्वत्यार्श्वमागतासती तवमुग्धस्मितंवक्त्रं
ददर्शेदृष्टवत्यस्मि इदानीमपिगिरोनशृणोमि तर्हिकिमपुनरत्वयंपुनरागमनंयथानभविष्यतितथागतोऽ

अंजस्तरेमभवताऽप्रजदुस्तरंयद्ध्वांतंनयाह्यकरुणेनयमेनदूरम् ५६ उत्तिष्ठतात
तइमेशिशवोवयस्यास्त्वामाह्वयंतिनृपनंदनसंविहर्तुम् सुप्तश्चिरंह्यशनयाचभ
वान्परीतोभुंक्ष्वस्तनंपिबशुचोहरनःस्वकानाम् ५७ नाहंतनूजददृशेहतमंगला
तेमुग्धस्मितंमुदितवीक्षणमाननाब्जम् किंवागतोऽस्यपुनरन्वयमन्यलोकंनी॥
तोऽघृणेननशृणोमिकलागिरस्ते ५८ श्रीशुकउवाच विलपंत्यामृतंपुत्रमितिचि
त्रविलापनैः चित्रकेतुर्भृशंतप्तोमुक्तकंठोरुरोदसः ५९ तयोर्विलपतोःसर्वेदंप॥
त्योस्तदनुव्रताः रुरुदुःस्मनरानार्यःसर्वमासीदचेतनम् ६० एवंकश्मलमापन्नं
नष्टसंज्ञमनायकम् ज्ञात्वांऽगिरानामऋषिराजगामसनारदः ६१ इतिश्रीभागवते
महापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ श्रीशुकउवाच ऊचतुर्मृतकोपांतेपति
तंमृतकोपमं शोकाभिभूतंराजानंबोधयंतौसदुक्तिभिः १ सि ५८ ५९ ६० ६१ इतिषष्ठस्कं

धेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः १४ ततःपंचदशेचित्रकेतोःशोकापनोदनं कृतंतत्त्वोपदेशेननारदेनांगिरेयुजा १

त्वंचास्यबंधूनांकतमः सृष्टौप्रजारूपायां अयंपुत्रः अहंचास्यपितेतिचेत्तत्राहद्वाभ्यां पुरेति येपूर्वजन्मनिपित्रा
दिरूपेणसंयुक्ताआसन् तएवमरणेनवियुक्ताः संतोवर्तमानजन्मनि कदाचित्तस्यैवान्यस्यवापुत्रादयोभ
वंति तेजन्मांतरेतस्यैवान्यस्यवाकलत्रादयः शत्रुमित्रादयोवाभवंति अतोनायंनियमइतिभावः २ तमेवा
भिप्रायंप्रकटयति यथेति स्रोतसःप्रवाहस्य वेगेनयथाप्रयांतिवियुज्यंते संयातिसंयुज्यंते तथाकालवेगेन

कोऽयंस्यात्तवराजेंद्रभवान्यमनुशोचति त्वंचास्यकतमःसृष्टौपुरेदानीमतःप
रं २ यथाप्रयांतिसंयांतिस्रोतोवेगेनबालुकाः संयुज्यंतेवियुज्यंतेतथाकालेनदेहि
नः ३ यथाधानासुवैधानाभवंतिनभवंतिच एवंभूतेषुभूतानिचोदितानीशमा
यया ४ वयंचत्वंचयेचेमेतुल्यकालाश्चराचराः जन्ममृत्योर्यथापश्चात्प्राङ्नैवम
धुनाऽपिभो ५ ॥ देहिनोजीवाअपि ३ तथाप्येतावंतंकालंममपुत्रोनाभूद्वार्धकेजातोमृतइतिदुःखमि
तिचेत्तत्राहद्वाभ्यां यथाधानासुबीजेषुधानाः बीजांतराणिभवंति कासुचित्कदाचिन्नभवंतिनोत्पद्यंतेनश्यंतिच
नतुभवंत्येवतिष्ठंत्येवेतिवानियमः एवमेव भूतानिपुत्रादिरूपाणिभूतेषुपित्रादिषु अतोधानानांजन्यजन
कत्वेऽपियथापितृपुत्रादिभावोनास्ति एवमत्रापीतिनशोकःकार्यइतिभावः ईशमायाप्रेरितानामेवभवनम
भवनं नवस्तुतः ४ तस्यचसर्वसाधारणत्वान्नपुत्रएवशोचनीयइत्याहद्वाभ्यां वयंचेति तुल्यकालावर्तमानका
लीनाः जन्मनः प्राक्मृत्योः पश्चाच्चयथानसंति एवमधुनाऽपिनसंति भोराजन् आद्यंतयोरसत्त्वात्स्वप्नवदित्यर्थः

असत्त्वे कथं प्रतीतिः कथं वाऽहमस्य जनक इत्याद्यभिमानस्तत्राह तु: भूतैरिति ईश्वरेण मायया सृष्टत्वात् प्रतीतिनिमित्तमात्रत्वेनैव भूतानामयमभिमान इति भावः ननु ईश्वरस्य सृष्ट्यादिभिः साध्यमस्ति चेत्तर्हि अपूर्णकामता प्राप्ता नास्ति चेत्कुतः प्रवृत्तिस्तत्राह तु: अनपेक्षोऽपि बालवल्लीलया करोतीति ६ अयं च जन्मादिव्य

भूतैर्भूतानि भूतेशः सृजत्यवति हन्त्यजः आत्मसृष्टैरस्वतन्त्रैरनपेक्षोऽपि बालवत् ६ देहेन देहिनो राजन्देहाद्देहोऽभिजायते बीजादेव यथा बीजं देह्यर्थ इव शाश्वतः ७ देहदेहिविभागोऽयमविवेककृतः पुरा जातिव्यक्तिविभागोऽयं यथा वस्तुनि कल्पितः ८ श्रीशुक उवाच एवमाश्वासितो राजा चित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः प्रमृज्य पाणिना वक्त्रमाधिम्लानमभाषत ९ राजोवाच कौ युवां ज्ञानसंपन्नौ महिष्ठौ च महीयसाम् अवधूतेन वेषेण गूढाविह समागतौ १० चरन्ति ह्यवनौ कामं ब्राह्मणा भगवत्प्रियाः

६ व्यवहारो देहानामेव न त्वात्मन इत्याह तु: देहिनः पितुर्देहेन देहिनः पुत्रस्य देहो मातुर्देहिनो देहादभिजायते यथा बीजादेव बीजं जायते देही तु शाश्वत एव अर्थो भूम्यादिर्यथा तद्वत् ७ ननु नश्वरदेहप्रतियोगित्वात् देह्यपि न शाश्वतः स्यात्तत्राह तु: देहदेहिनोरयं परस्परप्रतियोगिविभागः पुरा अनादिरविवेककृतः अज्ञानकल्पितः जातिः सामान्यं व्यक्तिर्विशेषः तयोर्विभागो यथा वस्तुनि सन्मात्रे कल्पितः परस्परापेक्ष

येषांते ११ १२ १३ १४ १५ ममप्रभूरक्षकौ बोधेसमर्थाविति वा अतोवांयुवाभ्यांज्ञानदीपः प्रवर्त्यतां १६ १७

मादृशांग्राम्यबुद्धीनांबोधायोन्मत्तलिंगिनः ११कुमारोनारदऋभुरंगिरादेवलो
ऽसितः अपांतरतमोव्यासोमार्कंडेयोथगौतमः १२वसिष्ठोभगवान्रामःकपि
लोबादरायणः दुर्वासायाज्ञवल्क्यश्चजातूकर्ण्यस्तथाऽरुणिः १३रोमशश्च्यव
नोदत्तआसुरिःसपतंजलिः ऋषिर्वेदशिरावोध्योमुनिःपंचशिखस्तथा १४हिर
ण्यनाभःकौशल्यःश्रुतदेवऋतध्वजः एतेपरेचसिद्धेशाश्चरंतिज्ञानहेतवः १५
तस्माद्युवांग्राम्यपशोर्ममूढधियःप्रभू अंधेतमसिमग्नस्यज्ञानदीपउदीर्यतां
१६अंगिराउवाच अहंतेपुत्रकामस्यपुत्रदोऽस्म्यंगिरानृप एषब्रह्मसुतःसाक्षा
न्नारदोभगवानृषिः इत्थंत्वांपुत्रशोकेनमग्नंतमसिदुस्तरे अतदर्हमनुस्मृ
त्यमहापुरुषगोचरं १८अनुग्रहायभवतःप्राप्तावावामिहप्रभो ब्रह्मण्योभग
वद्भक्तोनावसीदितुमर्हसि १९तदैवतेपरंज्ञानंददामिगृहमागतः ज्ञात्वाऽन्या
भिनिवेशंतेपुत्रमेवददावहं २०अधुनापुत्रिणांतापोभवतैवानुभूयते ॥

महापुरुषगोचरम् हरिभक्तंत्वां १८ १९ तदैव यदापूर्वमागतोऽस्मि २० रायःअर्थाः ॥ ६ ॥ ६

२१ यद्वाचलाः अनित्याः किंच महीति २२ हे शूरसेन इमे सर्वेऽपि शोकादिप्रदाः किंच आगमापायित्वेन गंधर्वनगरतुल्याः गंधर्वनगरं ह्यकस्मादेव क्वचिदायाति अपयाति चेति प्रसिद्धं तदेवमनित्यत्वं शोकादिहेतुत्वं चागमापायित्वं चोक्तं मिथ्यात्वमप्याह स्वप्नश्च माया च मनोरथश्च यथा तद्वत् २३ एते मनोभवाः मनोमात्रविजृंभिताः अत्र हेतुः अर्थेन तात्विकस्वरूपेण विनैव दृश्यमानाः तत् कुतः यस्मात् क्षणांतरे न दृश्यंते।

एवं दाराग्रहा राया विविधैश्वर्यसंपदः २१ शब्दादयश्च विषयाश्चला राजविभूतय। यः मही राज्यं बलं कोशो भृत्यामात्याः सुहृज्जनाः २२ सर्वेऽपि शूरसेनेमे शोकमोहभयार्तिदाः गंधर्वनगरप्रख्याः स्वप्नमायामनोरथाः २३ दृश्यमाना विनाऽर्थेन न दृश्यंते मनोभवाः कर्मभिर्ध्यायतो नानाकर्माणि मनसोऽभवन् २४ अयं हि देहिनो देहो द्रव्यज्ञानक्रियात्मकः देहिनो विविधक्लेशसंतापकृदुदाहृतः २५

तात्विकत्वे हि क्षणांतरे बाधो न स्यात् अतो मनोमात्रविजृंभितत्वेन स्वप्नादिवन्मिथ्याभूता इत्यर्थः नन्वेते पुण्यापुण्यकृता इति मीमांसकाः प्राहुः तत्कुतो मनोभवत्वं तत्राह कर्मभिः कर्मवासनाभिः अर्थान् ध्यायतः पुंसो मनस एव निमित्तात् कर्माण्यभवन् पाठांतरे कर्मईप्सितममभिध्यायत इत्यर्थः कर्मणोऽपि मनोभवत्वात् तत्साध्या अर्था अपि मनोभवा एवेति भावः २४ तदेवं ममतास्पदानां दुःखादिहेतुत्वमुक्तं तत्र देहसंबंधो मूलमित्याह अयं हीति हीत्यवधारणे अयं द्रव्यज्ञानक्रियात्मकः अधिभूताधिदैवाध्यात्मरूपो देह एव दे

हिनः देहोऽहमितिमन्यमानस्य देहिनोजीवस्यविविधान् क्लेशान्संतापांश्चकरोतीतितथा २५ स्वच्छेनाव्य
ग्रेण गतिंतत्त्वं ध्रुवोऽयमर्थइतिविश्रंभंविश्वासंप्रणयंवात्यज ततश्चउपशममाविश आश्रय २६ अंगिरसो
पदिष्टंतत्त्वंपरमेश्वरप्रसादंविनानप्राप्यतइति तत्प्रसादायमंत्रविद्यांनारदउपदिशति एतामिति उप

तस्मात्स्वच्छेनमनसाविमृश्यगतिमात्मनः द्वैतेध्रुवार्थविश्रंभंत्यजोपशममा।
विश २६ नारदउवाच एतांमंत्रोपनिषदंप्रतीच्छप्रयतोमम यांधारयन्सप्त।
रात्रात् द्रष्टासंकर्षणंप्रभुं २७ यत्पादमूलमुपसृत्यनरेंद्रपूर्वेशर्वादयोभ्रममिमं
द्वितयंविसृज्य सद्यस्तदीयमतुलानधिकंमहित्वंप्रापुर्भवानपिपरंनचिरादुपैति
२८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ श्रीशुकउवाच अ
थदेवऋषीराजन्संपरेतंनृपात्मजं दर्शयित्वेतिहोवाचज्ञातीनामनुशोचतां १

निषदंपरंश्रेयोऽस्यामित्युपनिषत् मंत्रएवोपनिषत् तांप्रतीच्छगृहाण द्रष्टाद्रक्ष्यतिभवान् २७ अतुलंचत
दनाधिकंचसमानाधिकशून्यं परंमहिमानंप्रापुः उपैतिउपैष्यति २८ इ० ष० पंचदशोऽध्यायः १५ षोडशे त
त्सुतोक्त्यैवविशोकीकृत्यतंनृपं आदिदेशमहाविद्यांनारदःशेषतोषणीम् १ आदौतावत्तत्सुतमुखेनैवपि
तृपुत्रादिसंबंधोमिथ्येतिदर्शयितुंयोगबलेनतमेवज्ञातीनांदर्शयित्वाजीवात्मनित्याह्युवाच ॥१॥ ६ ॥

२ शेषमवशिष्टमायुरस्ति अपमृत्युनामृतत्वादित्यर्थः तदेवकलेवरंप्रविश्योत्थितोजीवउवाच यद्वा अंतरालेप्रेतशरीरे स्थित्वेतिज्ञेयं ३ ४ मयिमृतेपुत्रदृष्ट्याशोकश्चेत् शत्रुदृष्ट्याहर्षः किंनक्रियतइत्याशयेनसंवंधस्यानियतत्वमाह वंधवोविवाहादिभिः संवंधिनः ज्ञातयः सपिंडाः अरयोघातकाः मित्राणिरक्षकाः म

नारदउवाच जीवात्मन्पश्यभद्रंतेमातरंपितरंचते सुहृदोवांधवास्तप्ताःन्शुचात्वत्कृतयाभृशं २ कलेवरंस्वमाविश्यशेषमायुःसुहृद्वृतः भुंक्ष्वभोगान्पितृप्रतानधितिष्ठन्पासनं ३ जीवउवाच कस्मिन्जन्मन्यमीमह्यंपितरोमातरोऽभवन् कर्मभिर्भ्राम्यमाणस्यदेवतिर्यङ्नृयोनिषु ४ वंधुज्ञात्यरिमध्यस्थमित्रोदासीनविद्विषः सर्वएवहिसर्वेषांभवंतिक्रमशोमिथः ५ यथावस्तूनिपण्यानिहेमादीनिततस्ततः पर्यटंतिनरेष्वेवंजीवोयोनिषुकर्तृषु ६ नित्यस्यार्थस्यसंवंधोह्यनित्योदृश्यतेनृषु यावद्यस्यहिसंवंधोममत्वंतावदेवहि ७

७ ध्यस्थाउभयव्यतिरिक्ताः साधारणाः विद्विषोद्रव्यादिनिमित्तेनद्वेषिणः उदासीनास्तद्व्यतिरिक्ताइतिभेदः ५ कर्मभिर्भ्राम्यमाणत्वेदृष्टांतः यथापण्यानिक्रयविक्रयाद्यर्हाणि कर्तृषुव्यवहर्तृषुपरिभ्रमंति एवंजीवोऽपियोनिषुजनकेषु ६ सकस्मिन्नपिजन्मनिसंवंधस्यानियतत्वंसदृष्टांतमाहद्वाभ्यां नित्यस्यजीवतोऽपिअर्थस्यपश्वादेः अनित्यः अ

एवंयोनिगतः पित्रादिसंबंधप्राप्तोऽपि सजीवोनित्यः देहजन्मादिनातस्यजन्माद्यभावात् अतएववस्तुतोनि
रहंकृतः अहमस्यपुत्रइत्यभिमानशून्यः यत्रपित्रादौसंबंधिनियावदुपलभ्येत कर्मवशेनवर्तेत तावदेव
तस्यपित्रादेः तत्तस्मिन्स्वत्वंनतुविक्रयाद्युत्तरकालमपि अथवैवंसंबंधः यदुक्तंकलेवरंसमाविश्येति तत्र
तस्मिन्कलेवरेममेदानींस्वत्वंनिवृत्तमितिसदृष्टांतमाह नित्यस्यचिरकालावस्थायिनः सुवर्णादेः योनिगतो
देहंप्रविष्टः यत्रदेहेतस्यजीवस्यतत्तस्मिन्देहेस्वत्वं नतुमरणोत्तरकालमपीत्यर्थः शेषंसमानं ॥ जीवस्यानि

एवंयोनिगतोजीवः सनित्योनिरहंकृतः यावद्यत्रोपलभ्येततावत्स्वत्वंहितस्यत
त् ॥ एषनित्योऽव्ययः सूक्ष्मएषसर्वाश्रयः स्वदृक् आत्ममायागुणैर्विश्वमात्मानं
सृजतेप्रभुः ॥ नह्यस्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोऽपिवा एकः सर्वधियांद्रष्टा
कर्तॄणांगुणदोषयोः १०७ त्यत्वंसाधयति एषनित्यः तत्रहेतुः अव्ययः अपक्षयशून्यः तत्कुतः सू
क्ष्मः जन्मादिशून्यः तत्कुतः सर्वाश्रयः जन्मादिमतोदेहादेराश्रयः नतुदेहादिरूपः यतः स्वदृक् स्वप्रकाशः
सर्वाश्रयत्वमुपपादयति आत्मनः माययागुणैरात्मानमेवविश्वंविश्वात्मकंसृजति तदात्मानं स्वयमकुरु
तेतिश्रुतेः उपादानकारणत्वात्सर्वाश्रयइत्यर्थः जीवस्यवस्तुतोब्रह्मत्वात् ब्रह्मणएवचिच्छक्तिविशिष्टस्येश्व
रत्वेनस्रष्टृत्वाज्जीवः सृजतीतिवाचोयुक्तिः यद्वा स्वकर्मद्वारासृष्टिनिमित्तत्वेनस्रष्टृत्वंभोग्यस्यचसर्वभोक्त्राश्र
यत्वात्सर्वाश्रयत्वंचोक्तमितिद्रष्टव्यं ॥ यदुक्तंसुहृद्वतइतिसुहृदेशांस्तथानीतिचतदप्याह नह्यस्येति तत्रहे

तुः एकः सुहृदादिसंगरहितः तत्कुतः गुणदोषयोर्हि
ताहितयोः कर्तॄणांमित्रादीनांयाः सर्वाधियः विचित्रा

वुद्धयः तासांद्रष्टासाक्षी १० यच्चोक्तंभुंक्ष्वभोगानित्यादितत्राप्याह नादत्तइति गुणंसुखं दोषंदुःखंक्रियाफलं
चराज्यादिकम् उदासीनत्वेहेतुः परावरदृक्कारणस्यकार्यस्यचसाक्षी नतुभोक्ता यतः ईश्वरः देहादिपारतं
त्र्यशून्यः अतएवंभूतस्यममचयुष्माकंचसंबंधाभावाच्छोकंमाकुरुतेतिवाक्यार्थः ११ १२ १३ द्विजभाषित

नादत्तआत्माहिगुणंनदोषंनक्रियाफलम् उदासीनवदासीनःपरावरदृगीश्वरः
११ श्रीशुकउवाच इत्युदीर्यगतोजीवोज्ञातयस्तस्यतेतदा विस्मितामुमुचुःशोकं
छित्वात्मस्नेहशृंखलाम् १२ निर्हृत्यज्ञातयोदेहंतथाकृत्वोचिताःक्रियाः तत्यजुर्दु
स्त्यजंस्नेहंशोकमोहभयार्तिदं १३ बालघ्न्योव्रीडितास्तत्रबालहत्याहतप्रभाः बाल
हत्याव्रतंचेरुर्ब्राह्मणैर्यन्निरूपितं यमुनायांमहाराजस्मरंत्योद्विजभाषितं १४ स
इत्थंप्रतिबुद्धात्माचित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः गृहांधकूपान्निष्क्रांतःसरःपंकादिवद्वि
पः १५ कालिंद्यांविधिवत्स्नात्वाकृतपुण्यजलक्रियः मौनेनसंयतप्राणोब्रह्मपुत्रा
ववंदत १६ अथतस्मैप्रपन्नायभक्तायप्रयतात्मने ॥ मंगिरसाप्रोक्तंप्रश्नादीनांदुःखहेतु॥

त्वंस्मरंत्यः पुत्रकामनाशून्यानिमेत्त्वराःसत्यइतिभावः १४ निबिडपंकतुल्यंगृहंविहायनिष्क्रमणमतिधीर
स्यतस्यैवयोग्यंनान्यस्येतिदृष्टांतमाह सरसः पंकाद्द्विपोगजइव १५ कृताःपुण्यजलक्रियाः पितृतर्पणाद्याये

१७ नमोधीमहि ध्यायेममनसानमस्यामइत्यर्थः १८ निवृत्ताद्वैतदृष्टिर्यस्मात् १९ न्यस्तानिरस्ताःशक्त्यूर्मयः मायानिमित्तारागद्वेषादयोयेन २० मनसासहवचसिअप्राप्योपरतेसतियएकएवप्रकाशते वचसीतिसर्वेंद्रि योपलक्षणं सोऽस्मानव्यात्सदसत्परः कार्यकारणयोःकारणम् २१ तदेवाह यस्मिन्निति इदंकार्यकारणंतिष्ठ

भगवान्नारदःप्रीतोविद्यामेतामुवाचह १७ नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायधीमहि
प्रद्युम्नायानिरुद्धायनमःसंकर्षणायच १८ नमोविज्ञानमात्रायपरमानंदमूर्तये
आत्मारामायशांतायनिवृत्तद्वैतदृष्टये १९ आत्मानंदानुभूत्यैवन्यस्तशक्त्यूर्मये।
नमः हृषीकेशायमहतेनमस्तेविश्वमूर्तये २० वचस्युपरतेऽप्राप्ययएकोमनसा
सह अनामरूपश्चिन्मात्रःसोऽव्यान्नःसदसत्परः २१ यस्मिन्निदंयतश्चेदंतिष्ठत्य
प्येतिजायते मृण्मयेष्विवमृज्जातिस्तस्मैतेब्रह्मणेनमः २२ यंनस्पृशंतिनविदुर्म
नोबुद्धींद्रियासवः अंतर्बहिश्चविततंव्योमवत्तन्नतोऽस्म्यहम् २३ इति अप्येतिच यतः।

श्चजायते मृण्मयेषुघटादिषुमृज्जातिर्मृन्मात्रमिवसर्वानुस्यूतंयततस्मै २२ ननुसर्वानुस्यूतंचेन्मृज्जा तिवत्प्रतीयेत कथंमनोवचसोरप्राप्तिस्तत्राह यद्ब्रह्मव्योमवद्विततमपि असवः प्राणाः क्रियाशक्त्या नस्पृशंतिमनआदीनिचज्ञानशक्त्यानविदुः तद्ब्रह्मनतोऽस्मि ॥२३॥

तेषांतदज्ञानेहेतुमाह देहेंद्रियादयोऽमी यदंशविद्धायच्चैतन्यांशेनाविष्टाः संतः कर्मसुस्वस्वविषयेषु
प्रचरंति जाग्रत्स्वप्नयोः अन्यदासुषुप्तिमूर्छादौनैवप्रचरंति यथाअप्रतप्तंलोहंनदहति अतोयथालोहम
ग्निशक्त्यैवदाहकंसदग्निंविनानदहति एवंब्रह्मगतज्ञानक्रियाशक्तिभ्यांप्रवर्तमानादेहादयस्तन्नस्पृ
शंति नविदुश्चेतिभावः जीवस्तर्हिद्रष्टृत्वाज्जानातुनेत्याह स्थानेषुजाग्रदादिषुद्रष्टृपदेशंद्रष्टृसंज्ञंतदेवे

देहेंद्रियप्राणमनोधियोऽमीयदंशविद्धाःप्रचरंतिकर्मसु नैवान्यदालोहमिवाप्र
तप्तंस्थानेषुतद्द्रष्टृपदेशमेति २४ ॐनमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावाय
महाविभूतिपतयेसकलसात्वतपरिवृढनिकरकरकमलकुड्मलोपलालितच
रणारविंदयुगलपरमपरमेष्ठिन्नमस्ते २५ श्रीशुकउवाच भक्तायैतांप्रपन्नाय।
विद्यामादिश्यनारदः ययावंगिरसासाकंधामस्वायंभुवंप्रभो २६

ति प्राप्नोति नान्योऽतो
ऽस्तिद्रष्टेत्यादिश्रुतेः यद्वाद्रष्टृपदेशंद्रष्टृसंज्ञंजीवमपितदेवएति जानातिनतुजीवस्त
ज्ज्ञानातीत्यर्थः तदुक्तंहंसगुह्यस्तोत्रे देहोऽसवोऽक्षाइत्यादि २४ सकलायेसात्वतपरिवृढाः तेषांनिकरः
समूहस्तस्यकरकमलानांकुड्मलैर्मुकुलैरुपलालितंचरणारविंदयुगलंयस्यतस्यसंबोधनम् परमउत्कृ
ष्ट परमेष्ठिन्सर्वेश्वर पू २५ पूर्वंसनारदोऽगिराआजगामेत्युक्तंगिराः प्रधानंउक्तः चित्रकेतोःपुत्रप्रदत्वेनतस्यपूर्वं

थयुक्तत्वात् इहतुनारदोऽगिरसासाकंयया वितिनारदस्य प्राधान्यनिर्देशः तदुपदेशेनतस्यवैराग्योत्पत्तेः प्रभोहे समर्थ २६ यथायथावद्धारयामास २७ विद्याधराधिपत्यंचावांतरफलंलेभे अप्रतिहतमस्खलितं २८ कतिपयैरहोभिः विद्ययाइद्धेनदीप्तेनमनसागतिर्यस्य २९ मृणालवत् गौरं शितिवाससंनीलांबरं स्फुरंतिकि

चित्रकेतुस्तुविद्यांतांयथानारदभाषिताम् धारयामाससप्ताहमब्भक्षः सुसमाहि
तः २७ ततश्चसप्तरात्रांतेविद्ययाधार्यमाणया विद्याधराधिपत्यंसलेभेऽप्रतिह
तंनृप २८ ततःकतिपयाहोभिर्विद्ययेद्धमनोगतिः जगामदेवदेवस्यशेषस्यचर
णांतिकं २९ मृणालगौरंशितिवाससंस्फुरत्किरीटकेयूरकटित्रकंकणं प्रसन्नव
क्त्रारुणलोचनंतंददर्शसिद्धेश्वरमंडलैःप्रभुं ३० तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषः
स्वच्छामलांतःकरणोऽभ्ययान्मुनिः प्रवृद्धभक्त्याप्रणयाश्रुलोचनःप्रहृष्टरोमाऽ
नमदादिपूरुषं ३१ सउत्तमश्लोकपदाब्जविष्टरंप्रेमाश्रुलेशैरुपमेहयन्मुहुः ॥

रीटादीनियस्य कटित्रंकटिसूत्रं प्रसन्नानिवक्त्राणियस्यअरुणानिलोचनानियस्यतंचतंच ३० दृष्ट्वाचतमा दिपुरुषमभ्ययाच्छरणंगतःअनमन्ननाम कथंभूतः तस्यदर्शनेनध्वस्तंसमस्तंकिल्बिषंयस्य स्वच्छममलं चांतःकरणंयस्य प्रणयेनाश्रुयुक्तेलोचनेयस्य प्रहृष्टानिरोमाणियस्यसः ३१ तंप्रसमीडितुंस्तोतुंचिरंनैवाश

१६ भा॰ष॰ टी॰ ६३

कृत नशशाक तत्रहेतुः उत्तमश्लोकस्य पादाब्जयोर्विष्टरमासन उपमेहयन् अभिषिंचन् प्रेम्णाउपरुद्धः अ
खिलानांवर्णानांनिर्गमउच्चारणंयस्यसः ३२ मनीषयाबुद्ध्या मनः समाधायेतद्वक्ष्यमाणंबभाषे प्रतिलब्धा
वाग्येन सात्वतशास्त्रोक्तोविग्रहोयस्यतं ३३ अन्योऽन्यप्रेमजानंदनिभृतान्स्वामिसेवकान् अभिनंदन्मुदास्तो
तिदशभिः पंचभिर्विभुम् हेअजितअन्यैरजितोऽपिभवान् साधुभिर्भक्तैर्जितः स्वाधीनएवकृतः यतोभवानति

प्रेमोपरुद्धाखिलवर्णनिर्गमोनैवाशकत्तंप्रसमीडितुंचिरं ३२ ततःसमाधायमनोम
नीषयाबभाषएतत्प्रतिलब्धवागसौ नियम्यसर्वेंद्रियबाह्यवर्तनंजगद्गुरुंसात्वत
शास्त्रविग्रहं ३३ चित्रकेतुरुवाच अजितजितःसममतिभिर्भवान्जितात्मभिर्भा
वता विजितास्तेऽपिचभजतामकामात्मनांयआत्मदोऽतिकरुणः ३४ तवविभवः
खलुभगवन्जगदुदयस्थितिलयादीनि विश्वसृजस्तेंऽशांशास्तत्रमृषास्पर्धंते
पृथगभिमत्या ३५ ॥ करुणः तेपिचनिष्कामाअपिभवताविजिताः योभवान् अकामात्मनामात्मा
नमेवददाति ३४ ननुभक्तैरेवजितइतिकथंस्पर्धमानैरपिसृष्ट्यादिकर्तृभिरन्यैरीश्वरैर्जयसंभवात्तत्राह त
वेति जगतउदयादीनितवैवविभवः विभवनंमहिमालीलेतियावत् आदिशब्देनप्रवेशनियमनादीनि रामः
विश्वसृजस्तुब्रह्मादयोनेश्वराः किंतु तेतवांशोयःपुरुषः तस्यांशाः तत्रएवंस्थितेऽपिपृथक्पृथगीश्वरावय ६३

त्वमेवसृष्ट्यादिकर्तेत्येतदुपपादयति परमाणुः सूक्ष्ममूलकारणं परममहदंतिमंकार्यंतयोस्त्वमेवाद्यं।
तांतरवर्ति आदावंतेच अंतरेमध्येचवर्तितुंशीलंयस्यसः अतएवत्रयविधुरः आद्यंतमध्यशून्योध्रुवः तेच
त्वयासृज्यंतेनतुध्रुवाः कुतइत्यतआह सत्वानांसत्वेनप्रतीतानांकार्याणामादावंतेऽपिअंतरालेऽपिचतदेव
ध्रुवंसुवर्णादिवत् ३६ ध्रुवंध्रुवत्वेन कालतः परिच्छेदोनास्तीत्युक्तं देशतोऽप्यपरिच्छेदमाह क्षित्यादि
भिरिति पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् दशगुणमुत्तरोत्तरैरधिकैरावृतः यत्रत्वयिअणुकल्पः पततिपरिभ्र

परमाणुपरममहतोस्त्वमाद्यंतांत रवर्तित्रयविधुरः आदावंतेऽपिचसत्वानां
यत्ध्रुवंतदेवांतरालेऽपि ३६ क्षित्यादिभिरेषकिलावृतःसप्तभिर्दशगुणोत्तरैरंड
कोशः यत्रपतत्यणकल्पःसहांडकोटिकोटिभिस्तदनंतः ३७ विषयतृषानर
पशवोयउपासतेविभूतीर्नपरंत्वां तेषामाशिषईशतदनुविनश्यंतियथारा।
जकुलम् ३८ ॥ मति तत्तस्मादनंतस्त्वम् ३७ यस्मादेवंपरमेश्वरस्त्वमेव अन्येदेवास्त
वविभूतयः अतस्त्वांविहाय विषयकामनयाऽन्योपासका अतिमंदाइत्याह विषयेषुतृट् तृष्णायेषांतेन
राकाराः पशवः कुतः येविभूतीरिंद्राद्याउपासतेनतुपरंत्वाम् ततः किंतत्राह तेषामितितदनुउपास्य
नाशानंतरं यथाराजकुलमनुराजकुलनाशानंतरंयथातत्सेवकानामाशिषोनश्यंतितद्वत् अयंचपरमो

विषयकामेनापिकृतात्वत्सेवामोक्षफलैवेत्याह कामधियः विषयकामनाअपिहे परमत्वयिरचिताः कृ
ताश्चेत् नरोहंतिदेहांतरोत्पत्तयेनभवंति करंभबीजानिभर्जितबीजानियथा यतोऽस्यजीवस्यगुणगणादे
वद्वंद्वसमूहाभवंति अतः कामेनापिनिर्गुणस्यतवभजनान्नैर्नैर्गुण्यंभवतीत्यर्थः ३९ फलकामनयाऽपि
त्वदाराधनंयदामोक्षहेतुस्तदाकिंवक्तव्यंभगवद्धर्ममाहात्म्यमितिवक्तुंतत्संप्रदायप्रवर्तकत्वेनभगवंतं
स्तौति जितमितियदाभवान् भागवतंधर्ममाह तदाहेभगवन् त्वयाजितंसर्वोत्कर्षेणास्थितम् तत्रहेतुः

**काम धियस्त्वयिरचितानपरमरोहंतियथाकरंभबीजानि ज्ञानात्मन्यगुणमयेगुण
गणतोऽस्यद्वंद्वजालानि ३९ जितमजिततदाभवतायदाहभागवतंधर्ममनवद्यम्
निष्किंचनायेमुनयआत्मारामायमुपासतेऽपवर्गाय ४० विषममतिर्नयत्रनृणांत्व
महमितिममतवेतिचयदन्यत्र विषमधियारचितोयःसह्यविशुद्धःक्षयिष्णुरध
र्मबहुलः ४१**

येनिष्किंचनाः सनत्कुमारादयोमुनयस्तेयंभगवंतमपवर्गायसेवंतेतेनभवताजि
तम् यंधर्ममितिवा ४० अनवद्यतामेवाह विषममतिः यत्रयस्मिन् भागवतेधर्मेनास्ति यदन्यत्रयथान्य
स्मिन् काम्यधर्मे ननुसोपिवेदोक्तत्वादनवद्यएवतत्राह विषमधियाशत्रुमारणादिकामनयारचितोयः
सह्यविशुद्धः रागद्वेषादिमत्वात् क्षयिष्णुश्च नश्वरफलत्वात् अधर्मबहुलश्चहिंसादिबाहुल्यात् तदुक्तंश

एतत्प्रपंचयति कः क्षेमः कुशलं न किंचित् निजपरयोः स्वस्यपरस्यच स्वपरद्रुहास्वस्मैपरस्मैचद्रुह्यतीति स्वपरध्रुक् तेन यतः स्वद्रोहात् अत्यंतकायक्लेशात् तवकोपः पीडासंभवति तदुक्तंगीतासु कर्षयंतः शरीरस्थंभूतग्राममचेतसः मांचैवांतःशरीरस्थंतान्विध्यासुरनिश्चयानिति तथापरसंपीडयाऽधर्मःच स्वात्तवकोपश्च अतस्त्वयारागांधमपिकथंचिद्देदमार्गेप्रवर्तयितुंकाम्यधर्मोऽभिहितोनतत्त्वदृष्ट्या ४२ भा

कः क्षेमोनिजपरयोः कियानर्थः स्वपरद्रुहाधर्मेण स्वद्रोहात्तवकोपः परसंपीडया चतथाऽधर्मः ४२ नव्यभिचरतितवेक्षायया ह्यभिहितोभागवतोधर्मः स्थिरचरसत्वकदंबेष्वपृथग्धियोयमुपासतेत्वार्याः ४३ नहिभगवन्नघटितमिदंत्वद्दर्शनान्नृणामखिलपापक्षयः यन्नामसकृच्छ्रवणात्पुल्कसकोऽपिविमुच्यतेसंसारात् ४४ अथभगवन्वयमधुनात्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः सुरऋषिणायदुदितंतावकेनकथमन्यथाभवति ४५ भगवतधर्मेणनतुद्रोहइत्याह नेति नव्यभिचरतिनपरमार्थंजहाति तवईक्षादृष्टिः अव्यभिचारेहेतुः स्थिरेति स्थावरजंगमप्राणिसमूहेषुसमबुद्धयोभागवतायंधर्मंसेवंते ४३ एवंभूतस्यभागवतधर्मप्रवर्तकस्यतवदर्शनात् सर्वपापक्षयोभवतीतिकिंचित्रमित्याह नहीति॥ ४४ अतोहंकृतार्थोस्मीत्याह अथेति अतोहेतोः तवालोकनेन परिमृष्टानिरस्ताः आशयेचित्तेमलायेषांते त्व

यथाचाहंपूर्वमतिमूढआसं यथाचनारदेनानुगृहीतोऽस्मि तत्सर्वंतर्यामिणस्तवमयाकिंप्रकाशनीयमित्या
हविदितमिति विशेषणत्रयंप्रकाशनीयंकियदिव नाकिमपीत्यर्थः सवितुर्यथाखद्योतैःप्रकाशनीयंना
स्तितद्वत् ४६ उक्तलक्षणंभगवंतंप्रणमति नमइति द्वाभ्याम् सकलस्यजगतः स्थित्यादीनामीशायसमर्था

**विदितमनंतसमस्तंतवजगदात्मनोजनैरिहाचरितम् विज्ञाप्यंपरमगुरोःकिय
दिवसवितुरिवखद्योतैः ४६ नमस्तुभ्यंभगवतेसकलजगत्स्थितिलयोदयेशाय दु
रवसितात्मगतयेकुयोगिनांभिदापरमहंसाय ४७ यंवैश्वसंतमनुविश्वसृजःश्वसं
तियंचेकितानमनुचित्तयउच्चकंति भूमंडलंसर्षपायतियस्यमूर्ध्नितस्मैनमोभ
गवतेऽस्तुसहस्रमूर्ध्ने ४८ श्रीशुकउवाच संस्तुतोभगवानेवमनंतस्तमभाषत
विद्याधरपतिंप्रीतश्चित्रकेतुंकुरूद्वह ४९ श्रीभगवानुवाच यन्नारदांगिरोभ्यां
तेव्याहृतंमेऽनुशासनम् संसिद्धोसितयाराजन्विद्ययादर्शनाच्चमे ५० अहंवैसर्व
भूतानिभूतात्माभूतभावनः** ५१ य दुरवसिताअविज्ञाताआत्मगतिर्निजतत्त्वंयस्यतस्मै केषांकुयो
गिनाम् केनभिदाभेददृष्ट्या ४७ श्वसंतिचेष्टंते चेकितानंपश्यंतमनु चित्तयःज्ञानेंद्रियाणि उच्चकंतिस्वा
रूढंपश्यंति ४८ ४९ मेऽनुशासनंमद्विषयउपदेशः तेनतयाचविद्ययाअस्माच्चदर्शनात्संसिद्धोऽसि ५० तद्बोध

सर्वभूतान्यहमेवभूतानामात्माभोक्ताप्यहमेव भोक्तृभोग्यात्मकंविश्वंमद्व्यतिरिक्तंनास्तीत्यर्थः यतोऽहंभू
तभावनः भूतानांप्रकाशकः कारणंच ननुशब्दब्रह्मप्रकाशकंपरंब्रह्मकारणंचप्रकाशकंच सत्यं तेउभेम
मैवरूपेइत्याह शब्दब्रह्मेति शाश्वती शाश्वत्यौ ५१ अतस्त्वमेवंपश्येत्याह लोकेभोग्यप्रपंचे भोक्तृत्वेनवि
ततमनुगतमात्मानंलोकंचात्मनिभोग्यत्वेनसंततंव्याप्तम् तदुभयंचमयाकारणात्मनाव्याप्तम् मयिचैवो

शब्दब्रह्मपरंब्रह्ममभोभे शाश्वतीतनू ५१ लोकेविततमात्मानंलोकंचात्मनिसंत
तं उभयंचमयाव्याप्तंमयिचैवोभयंकृतं ५२ यथासुषुप्तः पुरुषोविश्वंपश्यतिचा।
त्मनि आत्मानमेकदेशस्थंमन्यतेस्वप्नउत्थितः ५३ एवंजागरणादीनिजीवस्थाना
निचात्मनः मायामात्राणिविज्ञायतद्द्रष्टारंपरंस्मरेत् ५४ उभयंकृतंप्रकल्पितंस्मरेदितिवि

ततीयेनान्वयः पश्येदित्यध्याहारोवा ५२ ननुजाग्रदाद्यवस्थाभेदेनभोक्तृभोग्यात्मकंविश्वंस्फुटंप्रतीयमानं
कथंकल्पितंस्यादित्याशंक्य स्वप्नगतजाग्रदादिदृष्टांतेनसंभावयन्नाह यथेतिद्वाभ्यां यथास्वप्नेसुप्तोविश्वंगिरि
वनादिरूपंदेशांतरस्थमात्मन्येवपश्यति स्वप्नमध्येसुषुप्तिंस्वप्नंचपश्यतीत्यर्थः तथास्वप्नएवोत्थितः सन् आ
त्मानमेकदेशस्थंशयनदेशेस्थितंमन्यते जाग्रदवस्थामनुभवति ५३ एवंप्रसिद्धान्यपिजागरादीनिजीवस्था
नानिजीवोपाधेर्बुद्धेरवस्थाभूतानिआत्मनोमायामात्राणिइत्येवंविज्ञायतेषांद्रष्टारमतएवपरंतदवस्थार

नन्नु तेषांद्रष्टारमितिकथमुच्यते स्वापेदृश्याभावेनद्रष्टृत्वाभावात्तत्राह येनेति प्रसुप्तःपुरुषोजीवोयेनरूपेण तदास्वापकालेआत्मनःस्वापंनिर्गुणमतींद्रियंसुखंचवेद तमात्मानंब्रह्ममामवेहि तदास्वापसुखयोरसंवेदनेसुखमहमस्वाप्समितिस्मृतेरसंभवात् ५५ नन्नु स्वापसाक्षिणादृष्टंकथंजाग्रदवस्थःस्मरेत् नह्यन्येन दृष्टंमन्यःस्मरति तत्राह उभयंप्रस्वापंप्रतिबोधंचस्मरतःअनुसंदधतः तयोःप्रस्वापप्रतिबोधयोःप्रका

येनप्रसुप्तःपुरुषःस्वापंवेदात्मनस्तदा सुखंचनिर्गुणंब्रह्मतमात्मानमवेहिमाम् ५५ उभयंस्मरतःपुंसःप्रस्वापप्रतिबोधयोः अन्वेतिव्यतिरिच्येततज्ज्ञानंब्रह्मतत्परं ५६ यदेतद्विस्मृतंपुंसोमद्भावंभिन्नमात्मनः ततःसंसारएतस्यदेहाद्देहोमृतेर्मृतिः ५७ लब्ध्वेहमानुषींयोनिंज्ञानविज्ञानसंभवाम् आत्मानंयोनबुद्ध्येतनक्किचित्क्कमवाप्नुयात ५८

शकत्वेनयदन्वेतिताभ्यांव्यतिरिच्येतयत् एकैकापायेऽप्यनपायात् तत्ज्ञानंपरंब्रह्मतदेव नतुभिन्नमित्यर्थः अतोबाल्येदृष्टस्ययौवनेस्मृतिवदवस्थांतरत्वेऽपिस्वापानंदयोःस्मरणंघटतइतिभावः तदेवंभूतंब्रह्मात्मानमवेहीत्यनुषंगः ५६ विपक्षेदोषमाह यत्यदिएतन्मयिभावं मत्स्वरूपंब्रह्मविस्मृतं तदात्मनःसकाशाद्भिन्नंभवति ततएतस्यपुंसःसंसारोभवति ———— संसारस्वरूपमाह देहाद्देहोजन्मानंतरंपुनर्जन्म मृतेरनंतरंमृतिश्चेति ५७ योन्यंतरेऽपिभोगादिसंपादनंशक्यं ज्ञानार्थंत्वत्रैवयतितव्यमित्याह लब्ध्वेति ज्ञानंशास्त्रोक्तं विज्ञानमपरोक्षं तयोःसंभवोयस्यांतां ॥ ५८ ॥

वैराग्यार्थमाह ईहायांप्रवृत्तिमार्गे ततईहातः अनीहायांनिवृत्तिमार्गेतुअभयंमोक्षोभवतीतिचस्मृत्वा फलसंकल्पाद्विरमेत् पाठांतरेनोभयंपरिक्लेशः फलविपर्ययश्चनास्तीत्येवंस्मृत्वा ५९ एतद्विवृणोतिसु खायेतित्रिभिः दुःखस्यानिवृत्तिः सुखस्याप्राप्तिः ६० विज्ञाःउद्यमेप्रवीणावयमित्यभिमानवतां स्थानत्र

स्मृत्वेहायांपरिक्लेशंततःफलविपर्ययम् अभयंचाप्यनीहायांसंकल्पाद्विरमे
त्कविः ५९ सुखायदुःखमोक्षायकुर्वातेदंपतीक्रियाः ततोनिवृत्तिरप्राप्तिर्दुःख
स्यचसुखस्यच ६० एवंविपर्ययंबुध्वानृणांविज्ञाभिमानिनाम् आत्मनश्चगतिं
सूक्ष्मांस्थानत्रयविलक्षणां ६१ दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिर्निर्मुक्तःस्वेनतेजसा ज्ञान
विज्ञानसंतुष्टोमद्भक्तःपुरुषोभवेत् ६२ एतावानेवमनुजैर्योगनैपुण्यबुद्धिभिः
स्वार्थःसर्वात्मनाज्ञेयोयत्परात्मैकदर्शनम् ६३ त्वमेतच्छ्रद्धयाराजन्नप्रमत्तोव
चोमम ज्ञानविज्ञानसंपन्नोधारयन्नाशुसिद्ध्यसि ६४ श्रीशुकउवाच आश्वास्य
भगवानित्थंचित्रकेतुंजगद्गुरुः पश्यतस्तस्यविश्वात्मातत्श्चांतर्दधेहरिः ६५

यविलक्षणांतुरीयांबुध्वा ६१ दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिरैहिकामुष्मिकैर्विषयैः स्वेनत्तेजसाविवेकबलेन ६२ नचा तःपरःपुरुषार्थोऽस्तीत्याह एतावानिति योगेनैपुण्ययस्यांसाबुद्धिर्येषाम् परस्यात्मनएकंदर्शनमितियत्

 इतिषष्ठेटीकायांषोडशोऽध्यायः १६ ततः सप्तदशेमोघमहर्द्धिंप्राप्यखेचरन् विहस्यगिरिशंशापादुमा
 यावन्नतांगतः १ यतोयस्याम् तस्यैदिशेनमः नमनंकृत्वा १ सचित्रकेतुः विद्याधरस्त्रीभिर्हरिंगायन्रेम
 इतिद्वयोरन्वयः अव्याहतंबलमिंद्रियपाटवंयस्य २ नानाविधाःसंकल्पेनैव सिद्धयोयासुतासु ३ अक

इ०भा०म० षष्ठस्कंधेषोडशोऽध्यायः १६ श्रीशुकउवाच यतश्चांतर्हितोऽनंतस्त
स्यैकृत्वादिशेनमः विद्याधरश्चित्रकेतुश्चचारगगनेचरः १ सलक्षंवर्षलक्षाणा
मव्याहतबलेंद्रियः स्तूयमानोमहायोगीमुनिभिःसिद्धचारणैः २ कुलाचलेंद्रद्रो
णीषुनानासंकल्पसिद्धिषु रेमेविद्याधरस्त्रीभिर्गापयन्हरिमीश्वरम् ३ एकदा
सविमानेनविष्णुदत्तेनभास्वता गिरिशंददृशेगच्छन्परीतंसिद्धचारणैः ४ आलिं
ग्यांकीकृतांदेवींबाहुनामुनिसंसदि उवाचदेव्याःशृण्वंत्याजहासोच्चैस्तदंतिके
५ चित्रकेतुरुवाच एषलोकगुरुःसाक्षाद्धर्मवक्ताशरीरिणां आस्तेमुख्यःसभा
यांवैमिथुनीभूयभार्यया ६

७ स्मादद्भुतैश्वर्यगर्वात्प्राचीनकर्मतः आसुरींयोनिमापन्नोभवानी
शापतःसन् तदाह एकदेत्यादिना ४ अंकीकृतामुत्संगेनैकीकृत्यदेवींबाहुनाआलिंग्यस्थितंउवाचजहास
च तस्यांतिकेस्थितःसन् ५ धर्मवक्तावदतिशरीरिणांमध्येमुख्यश्चभार्ययामिथुनीभूयचास्ते ॥ ६ ॥

७ ८ अगाधागंभीराधीर्यस्यसः ९ नतस्यवीर्यप्रभावंविद्वान् अतद्वीर्यविद्वान्तस्मिन् निर्जितात्माभिमानि
नेजितेंद्रियोऽहमित्यभिमानवते इतिरुषाक्रोधेनाह १० विरुद्धंप्रकर्षेणकरोतीतिविप्रकृत् ११ अतिवर्ति
नंशास्त्रमतिक्रम्यवर्तमानशीलं येनोविषेधंति ननिवारयंति १२ एषांब्रह्मादीनामनुध्येयंपदाब्जयुग्मंय

जटाधरस्तीव्रतपाब्रह्मवादीसभापतिः अंकीकृत्यस्त्रियंचास्तेगतह्रीःप्राकृतो
यथा ७ प्रायशःप्राकृतास्त्रापिस्त्रियंरहसिबिभ्रति अयंमहाव्रतधरोबिभर्तिस
दसिस्त्रियम् ८ भगवानपितच्छ्रुत्वाप्रहस्यागाधधीर्नृप तूष्णींबभूवसदसिसभ्या
श्चतदनुव्रताः ९ श्रीशुकउवाच इत्यतद्वीर्यविदुषिब्रुवाणेबह्वशोभनम् रुषाह
देवीधृष्टायनिर्जितात्माभिमानिने १० पार्वत्युवाच अयंकिमधुनालोकेशास्तादंड
धरःप्रभुः अस्मद्विधानांदुष्टानांनिर्लज्जानांचविप्रकृत् ११ नवेदधर्मंकिलपद्मयो
निर्नब्रह्मपुत्रानभृगुनारदाद्याः नवैकुमारःकपिलोमनुश्चयेनोनिषेधंत्यतिवर्ति
नंहरम् १२ एषामनुध्येयपदाब्जयुग्मंजगद्गुरुंमंगलमंगलंस्वयम् यःक्षत्रबंधुःप
रिभूयसूरीन्प्रशास्तिधृष्टस्तदयंहिदंड्यः १३ नायमर्हतिवैकुंठपादमूलोपसर्पणम् ॥

स्यतम् मंगलमंगलंपरमधर्ममूर्तिम् सूरीनपरिभूय अज्ञानकृत्वाजगद्गुरुंयः प्रशास्तितत्तस्मात् १३ ननुहरिभ

परिसेवितंवैकुंठस्य पादमूलोपसर्पणमर्हति यतःसंभाविताअहमधिकइतिकृतामतिर्येन अतएवस्तब्धो॥
नम्रः १४ तदेवंस्वयंदुष्यत्वंनिश्चित्यतंप्राह अतइति हेपुत्रयथाभूयोमहतांकिल्बिषमपराधंनकर्तानकरिष्य
तितथायाहीत्यर्थः १५ १६ पूर्वदिष्टंप्राचीनकर्मप्राप्तमेव १७ अयंचसंसारचक्रस्वभावएवनचित्रमित्याह सं

संभावितमतिःस्तब्धःसाधुभिःपर्युपासितम् १४ अतःपापीयसींयोनिमासुरींया
हिदुर्मते यथेहभूयोमहतांनकर्ताप्रुत्रकिल्बिषम् १५ श्रीशुकउवाच एवंशप्तश्चि
त्रकेतुर्विमानादवरुह्यसः प्रसादयामाससतींमूर्ध्नानम्रेणभारत १६ चित्रकेतुरु
वाच प्रतिगृह्णामितेशापमात्मनोंऽजलिनांऽबिके देवैर्मर्त्याययत्प्रोक्तंपूर्वदिष्टं
हितस्यतत् १७ संसारचक्रएतस्मिनजंतुरज्ञानमोहितः भ्राम्यनसुखंचदुःखंच
भुंक्तेसर्वत्रसर्वदा १८ नैवात्मानपरश्चापिकर्तास्यात्सुखदुःखयोः कर्तारंमन्यते
प्राज्ञआत्मानंपरमेवच १९ गुणप्रवाहएतस्मिन्कःशापःकोन्वनुग्रहः कःस्वर्गोन
रकःकोवाकिंसुखंदुःखमेववा २० एकःसृजतिभूतानिभगवानात्ममायया ।७ सारचक्र
इति १८ अतएवात्रममचतवचनकोऽपिदोषइत्याह नैवेति १९ एवंतावत् सुखदुःखादिकमंगीकृत्योक्तमिदा
नींतदपिवस्तुतोनास्तीत्याहगुणानांमायामयानां प्रवाहेसंसारे २० ननुमायागुणानांचेदयंप्रवाहस्तर्हितेषांजड

एकः परमेश्वरो मायया निमित्तभूतया भूतानि प्राणिनः सृजति एषां बंधादिकं च सृजति तथाऽपि तत्तत्क
र्मवशात्सर्वं घटत इत्याह नतस्येति द्वाभ्यां प्रतीपः अप्रियः नज्ञातिर्बंधुश्चेत्यर्थः सर्वत्र समस्य ततः कुतः नि
रंजनस्य निःसंगस्य अत एव तन्निमित्ते सुखे रागो नास्ति रागानुबंधो रोषः कुतः स्यात् २२ यद्यप्येवं तथाऽ
पि तस्य शक्त्या मायया यो विसर्गः पुण्यपापादिलक्षणं कर्म एषां शरीरिणां सुखाद्यर्थमवकल्पते समर्थो भ

एषां बंधं च मोक्षं च सुखं दुःखं च निष्कलः २१ न तस्य कश्चिद्दयितः प्रतीपो न ज्ञा
तिर्बंधुर्न परो न च स्वः समस्य सर्वत्र निरंजनस्य सुखे न रागः कुत एव रोषः २२
तथापि तच्छक्तिविसर्ग एषां सुखाय दुःखाय हिताहिताय बंधाय मोक्षाय च मृ
त्युजन्मनोः शरीरिणां संसृतयेऽवकल्पते २३ अथ प्रसादये न त्वां शापमोक्षाय
भामिनि यन्मन्यसे असाधूक्तं मम तत्क्षम्यतां सति २४ श्रीशुक उवाच इति प्रसा
द्य गिरिशौ चित्रकेतुररिंदम जगाम स्वविमानेन पश्यतोः स्मयतोस्तयोः ॥ २५ ॥

वति यथोक्तं गीतासु भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञित इति २३ अथ तस्मात् भामिनि हे कोपने त्वां के
वलं प्रसादयामि न तु शापमोक्षाय तर्हि किं प्रसादनेन अत आह ममोक्तमुक्तिं साधु अपि असाधु वन्मन्यसे त
त् त्वया क्षम्यतां २४ गिरिशौ भवानीशंकरौ प्रसाद्य स्मयतोः विस्मयं कुर्वतोः सतोः ॥ २५ ॥ छ ॥ छ ॥

२६ २७ स्वर्गादावेवतुल्योऽर्थः प्रयोजनमितिद्रष्टुंशीलंयेषांतेतथा २८ तत्रतदुक्तमेवहेतुमाहद्वाभ्यां दे
हिनांसुखदुःखमित्यादिद्वंद्वानि ईश्वरस्यलीलयामाययाभवंति २९ तेषुचगुणदोषविकल्पइत्येवेत्यन्व
यः इष्टानिष्टभेदइव यःस्फुरतिसआत्मन्यर्थभेदः पुंसःस्वप्नेयथाअविवेककृतोभवति स्रजिवसर्पमाला

ततस्तुभगवान्रुद्रोरुद्राणीमिदमब्रवीत् देवर्षिदैत्यसिद्धानांपार्षदानांचशृ
ण्वताम् २६ श्रीरुद्रउवाच दृष्टवत्यसिसुश्रोणिहरेरद्भुतकर्मणः ॥ माहात्म्यं
भृत्यभृत्यानांनिस्पृहाणांमहात्मनाम् २७ नारायणपराःसर्वेनकुतश्चनबिभ्य
ति स्वर्गापवर्गनरकेष्वपितुल्यार्थदर्शिनः २८ देहिनांदेहसंयोगाद्द्वंद्वानीश्वर
लीलया सुखंदुःखंमृतिर्जन्मशापोऽनुग्रहएवच २९ अविवेककृतःपुंसो
ह्यर्थभेदइवात्मनि गुणदोषविकल्पश्चभिदेवस्रजिवत्कृतः ३० वासुदेवेभग
वतिभक्तिमुद्वहतांनृणाम् ज्ञानवैराग्यवीर्याणांनेहकश्चिद्व्यपाश्रयः ३१ नाहं
विरिंचोनकुमारनारदौनब्रह्मपुत्रामुनयःसुरेशाः ७ दिभिर्यथातथैवकृतइत्यर्थःस्रग्व
दितिवक्तव्येस्रजिवदित्यार्षम् पाठांतरेतुसुगमं ३० अतोभागवतानां निस्पृहत्वमुचितमेवेत्याह वासुदे
वइति ज्ञानवैराग्ययोर्वीर्यंबलंयेषांतेषां व्यपाश्रयः विशिष्टवुत्थ्याआश्रयणीयोऽर्थोनास्ति ३१ अस्यचहरिदास

नाहमितिद्वाभ्यां ईहितमभिप्रायंलीलांवा यदावयंनविद्मस्तदातस्यस्वरूपमंशकांशकाअपिसंतः पृथ
गीशमानिनोनविदुरेव ३२ अतएवहरिरपिसर्वेषांभूतानांप्रियः ३३ अहंचैवाच्युतस्यप्रियः तस्मान्ममास्मि

विदामयस्येहितमंशकांशकानतत्स्वरूपंपृथगीशमानिनः ३२ नह्यस्यास्ति।
प्रियःकश्चिन्नाप्रियःस्वःपरोऽपिवा आत्मत्वात्सर्वभूतानांसर्वभूतप्रियोहरिः ३३
तस्यचायंमहाभागश्चित्रकेतुःप्रियोऽनुगः सर्वत्रसमदृक्शांतोह्यहंचैवाच्यु।
तप्रियः ३४ तस्मान्नविस्मयःकार्यःपुरुषेषुमहात्मसु महापुरुषभक्तेषुशांते।
षुसमदर्शिषु ३५ श्रीशुकउवाच इतिश्रुत्वाभगवतःशिवस्योमाऽभिभाषितम् ब।
भूवशांतधीराजन्देवीविगतविस्मया ३६ इतिभागवतोदेव्याःप्रतिशप्तुमलंतमः
मूर्ध्नासंजगृहेशापमेतावत्साधुलक्षणम् ३७ जज्ञेत्वष्टुर्दक्षिणाग्नौदानवींयोनि।
माश्रितः वृत्रइत्यभिविख्यातोज्ञानविज्ञानसंयुतः ३८ एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मां
त्वंपरिपृच्छसि वृत्रस्यासुरजातेश्चकारणंभगवन्मतेः ३९ नृक्रोधोनाभूदितिभावः ३४
३५ ३६ प्रतिशापंदातुमलंतमःसमर्थतमोऽपि ३७ ३८ असुरजातेःअसुरभावेनोत्पत्तेःभगवतिमतेश्च ३९

४० एतत् एतम् ४१ इतिषष्ठेटीकायांसप्तदशोध्यायः १७ आदित्यानांचतुर्थस्यत्वष्टुर्वंशप्रसंगतः प्रोक्तमिंद्रकृतंविश्वरूपवृत्रवधादिकम् १ अदितेः पंचमादीनांपुत्राणामन्वयोक्तिभिः अष्टादशेदितेर्गर्भेशक्रेणमरुतांभिदा २ त्वष्टुर्वंशमनुक्रम्यसप्रसंगंयथाक्रमम् आदित्यानामथान्येषांवंशानाहमुनीश्वरः ३ दक्षक

इतिहासमिमंपुण्यंचित्रकेतोर्महात्मनः माहात्म्यंविष्णुभक्तानांश्रुत्वाबंधाद्विमुच्यते ४० यएतत्प्रातरुत्थाययश्रद्धयावाग्यतः पठेत् इतिहासंहरिंस्मृत्वासयातिपरमांगतिम् ४१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेसप्तदशोध्यायः १७ श्रीशुकउवाच पृश्निस्तुपत्नीसवितुःसावित्रींव्याहृतींत्रयीम् अग्निहोत्रंपशुंसोमंचातुर्मास्यंमहामखान् १ सिद्धिर्भगस्यभार्यांगमहिमानंविभुंप्रभुम् आशिषंचवरारोहांकन्यांप्रासूतसुव्रताम् २ धातुःकुहूःसिनीवालीराकाचानुमतिस्तथा

न्यान्वयानुकथनेआदित्याः द्वादशपुत्राः प्रोक्ताः विवस्वानर्यमापूषात्वष्टाथसविताभगःधाताविधातावरुणोमित्रःशक्रउरुक्रमइति अत्रअष्टाध्यायांतमारभ्यविश्वरूपवत्रचित्रकेतूपाख्यानैस्त्वष्टुर्वंशमनुवर्ण्य इदानींसवितुर्वंशमाह पृश्निस्त्विति सावित्रीमित्यादिषुप्रासूतेत्युत्तरस्यानुषंगः पशुंपशुयागम् महामखान् पंचयज्ञान् १ २ धातुर्भार्याकुहूः सायंप्रातःप्रासूत एवंसिनीवालीदर्शमित्यनुक्रमात् समनंतरोविधाता

क्रियायां पुरीष्यानग्नीन् पंचचितान् पुरीष्यासोऽअग्नयइतिपंचवाएतेऽग्नयोयच्चितयइतिश्रुतेः ३ चर्ष
णीवरुणस्यभार्यासीत् पूर्वंब्रह्मणःपुत्रोभृगुर्यस्यांपुनर्जातःवाल्मीकिर्वरुणस्यैवपुत्रोऽभवत् एतौवरुण

सायंदर्शमथप्रातःपूर्णमासमनुक्रमात् अग्नीन्पुरीष्यानाधत्तक्रियायांसम
नंतरः ३ चर्षणीवरुणस्यासीद्यस्यांजातोभृगुःपुनः वाल्मीकिश्चमहायोगीव
ल्मीकादभवत्किल ४ अगस्त्यश्चवसिष्ठश्चमित्रावरुणयोर्ऋषी रेतःसिषिच
तुःकुंभेउर्वश्याःसन्निधौद्रुतम् ५ रेवत्यांमित्रउत्सर्गमरिष्टंपिप्पलंव्यधात् ६
पौलोम्यामिंद्रआधत्तत्रीन्पुत्रानितिनःश्रुतम् जयंतमृषभंतातततीयंमीढु
षंप्रभुः ७ उरुक्रमस्यदेवस्यमायावामनरूपिणः कीर्तौपत्न्यांबृहत्श्लोकस्त
स्यासन्सौभगादयः ८ तत्कर्मगुणवीर्याणिकश्यपस्यमहात्मनः पश्चाद्वक्ष्या
महेऽदित्यांयथैवावततारह ९ अथकश्यपदायादान्दैतेयान्कीर्तयामिते ॥

स्यासाधारणौपुत्रौ ४ तथोत्सर्गादयोमित्रस्यासाधारणाः तयोरेवसाधारणौद्वौपुत्रौचाह अगस्त्यश्चवसिष्ठश्च
ऋषीमित्रावरुणयोरभवताम् यतउभावपिकुंभेरेतःसिषिचतुःसन्नेहजाताविषितानमोभिःकुंभेरेतःसिषि

चतुःसमानमितिश्रुतेः ॥ इतिस्कन्दे ५।६।७। ८ पञ्चा
१९ मस्कंधे ९ अथेतिकश्यपस्यादितेःपुत्राणां द्वा

द्र्शादित्यानांसंततिमुक्त्वादितेः पुत्रान्कथयामीत्यर्थः १० हिरण्यकशिपुर्हिरण्याक्षश्चेतिप्रथमंद्वाभ्यांना
तौचकीर्तितौतृतीयस्कंधे ११ १२ विप्रचित्तोदानवाद्भर्तुः सकाशात् राहुंपुत्रमग्रहीत् १३ ततः संह्रादाद
यत्रभागवतः श्रीमान्प्रह्लादोबलिरेवच १० दितेर्द्वावेवदायादौदैत्यदानववंदि
तौ हिरण्यकशिपुर्नामहिरण्याक्षश्चकीर्तितौ ११ हिरण्यकशिपोर्भार्याकया
धुर्नामदानवी जंभस्यतनयादत्तासुषुवेचतुरः सुतान् १२ संह्लादंप्रागनुह्ला
दंह्लादंप्रह्लादमेवच तत्स्वसासिंहिकानामराहुंविप्रचितोऽग्रहीत् १३ शिरोऽ
हरद्यस्यहरिश्चक्रेणापिबतोऽमृतम् संह्लादस्यकृतिर्भार्याऽसूतपंचजनंत
तः १४ ह्लादस्यधमनिर्भार्याऽसूतवातापिमिल्वलम् योऽगस्त्यायत्वतिथयेपे
चेवातापिमिल्वलम् १५ अनुह्लादस्यसूर्म्यायांवाष्कलोमहिषस्तथा विरोच
नस्तुप्राह्लादिर्देव्यास्तस्याभवद्बलिः १६ वाणज्येष्ठंपुत्रशतमशनायांततोऽ
भवत् ७ सूत १४ योमेषरूपंवातापिंपेचे तमिल्वलम् यंपेचेतंचवातापिंचासूतेत्यन्वयः १५ रास॰
१६ ततोवलेः सकाशाद्भवत्तस्यवलेरनुभावः सुश्लोक्यः पुण्यकीर्त्यर्हः यद्वा अनुभाष्यतेसद्भिस्तूय ७१

तद्नुभावः सुश्लोक्यंयशइतिशेषः १७ तस्यगणेषुमुख्यतांप्राधान्यम् १८ सात्मतांसमानरूपताम्
१९ सात्म्यादेवत्वंप्रापिताः २० २१ आदृतंसादरम् अल्पंमिताक्षरम् अर्थवत्बह्वर्थयुक्तम् सत्रमयन

तस्यानुभावः सुश्लोक्यः पश्चादेवाभिधास्यते १७ वामनआदित्यगिरिशंलेभे
तद्गुणमुख्यताम् यस्मिन्वैभगवानास्तेह्यद्यापिपुरपालकः ॥ १८ ॥ म
रुतश्चादितेः पुत्राश्चत्वारिंशन्नवाधिकाः तआसन्नप्रजाः सर्वेनीताइंद्रे
णसात्मताम् १९ राजोवाच कथंतआसुरंभावमपोह्यौत्पत्तिकंगुरो इंद्रेणप्रा
पिताः सात्म्यंकिंतत्साधुकृतंहितैः २० इमेश्रद्दधतेब्रह्मन्नृषयोहिमयासह
परिज्ञानायभगवन्तन्नोव्याख्यातुमर्हसि २१ सूतउवाच तद्विष्णुरातस्यस
बादरायणिर्वचोनिशम्यादृतमल्पमर्थवत् सभाजयन्संनिभृतेनचेतसा
जगादसत्रायणसर्वदर्शनः २२ श्रीशुकउवाच हतपुत्रादितिः शक्रपार्ष्णिग्रा
हेणविष्णुना मन्युनाशोकदीप्तेनज्वलंतीपर्यचिंतयत् २३ ॥ ६ ॥ ६ ॥

मात्मयोयस्यहेसत्रायणशौनक २२ पार्ष्णिग्राहेण पृष्ठतः सहायेन ॥ २३ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६

भ्रातृहंतारमिंद्रं मारयित्वा सुखिनी स्यामिति चिंतयामास दितिः उल्बणं क्रूरम् अक्लिन्नहृदयं कठिनचित्तम् २४ ननु राजा स्वदेहरक्षार्थमन्येषां घातं करोत्येव किमत्र चित्रं तत्राह कृमीति ईशः प्रभुरित्यभिहितस्यापि यस्य पूर्वेषां राज्ञां देहस्य मरणानंतरं द्वित्रिदिनावस्थितस्य कृमयइति श्वादिभिर्भक्षितस्य तु विष्ठेति

कदानु भ्रातृहंतारमिंद्रियाराममुल्बणं अक्लिन्नहृदयं पापं घातयित्वा शये सुखम् २४ कृमिविड्भस्मसंज्ञासीद्यस्येशाभिहितस्य च भूतध्रुक्तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः २५ आशासानस्य तस्येदं ध्रुवमुन्नद्धचेतसः मदशोषक इंद्रस्य भूयाद्येन सुतो हि मे २६ इति भावेन सा भर्तुराचचारासकृत्प्रियम् शुश्रूषयाऽनुरागेण प्रश्रयेण दमेन च २७ भक्त्या परमया राजन्मनोज्ञैर्वल्गुभाषितैः मनो जग्राह भावज्ञा सुस्मितापांगवीक्षणैः २८ एवं स्त्रिया जडीभूतो विद्वानपि विदग्धया

७ दग्धस्य भस्मेति संज्ञा आसीत्तत्कृते तस्य देहस्यार्थे यो भूतेभ्यो द्रुह्यति स किं स्वार्थं वेद न वेदैव तत्र हेतुः यतो भूतद्रोहान्निरयो भवति २५ इदं देहादिकं ध्रुवं नित्यमाशासानस्य मन्यमानस्य अत उन्नद्धमुच्छृंखलं चेतो यस्य तस्येंद्रस्य यो मदस्तस्य शोषकः पुत्रो मे येन हेतुना भूयात् भवेत् २६ रास:
भर्तुः प्रियाचरणमेवेति भावेन सा भर्तुः प्रियमसकृदाचचार २७ २८ विवशः स्त्रीपरतंत्रः सन् वाढं तवम ७२

नोरथं पूरयिष्यामीतियदाह तन्नचित्रम् २९ तत्रहेतुमाह विलोक्येति एकांतभूतानिनिःसंगानि मैथु
नेनसृष्टिरस्यर्थस्व देहार्धमेवस्त्रियं चक्रे ३० एवंस्त्रियाशुश्रूषितःसन् ३१ इह चकारात्परत्रच अग
मः अप्राप्यः ३२ ननुपरमेश्वरे सुप्रीते सर्वकामप्राप्तिरितिप्रसिद्धं तत्राह पतिरेवेति ३३ ननुमनसिस्थि

वाढमित्याह विवशो न तच्चित्रं हि योषिति २९ विलोक्यैकांतभूतानि भूतान्यादौ
प्रजापतिः स्त्रियं चक्रे स्वदेहार्धं यया पुंसां मतिर्हृता ३० एवं शुश्रूषितस्तात भ
गवान्कश्यपः स्त्रिया प्रहस्य परमप्रीतो दितिमाहाभिनंद्य च ३१ कश्यप उ
वाच वरं वरय वामोरु प्रीतस्तेहमनिंदिते स्त्रिया भर्तरि सुप्रीते कः काम इ
ह चागमः ३२ पतिरेव हि नारीणां दैवतं परमं स्मृतम् मानसः सर्वभूतानां वा
सुदेवः श्रियः पतिः ३३ स एव देवतालिंगैर्नामरूपविकल्पितैः इज्यते भ
गवान्पुंभिः स्त्रीभिश्च पतिरूपधृक् ३४ तस्मात्पतिव्रता नार्यः श्रेयस्कामाः
सुमध्यमे ३५ तः श्रीवासुदेव एव लक्ष्मीपतिः परं दैवतमिति प्रसिद्धम् सत्यम् स एव स्वाधिकारेणरू
पभेदैः पूज्यत इत्याह मानस इति सार्धेन देवतालिंगैः मूर्तिभिरुपलक्षितः तान्येवाह नामइंद्रादि रूपंव

१८
भा०ष ३५ ३६ इंद्रहणइंद्रहंतारम् अमृत्युंमृत्युशून्यम् येनइंद्रेणविष्णुनासहायेनघातितौ ३७ ३८ ३९स्व
टी० भावमनुवर्तमानायायोषितः कोऽतिक्रमोऽपराधः ४० स्वभावमेवाहद्वाभ्याम् शरत्पद्मस्येवोत्सवोवि॥
७३ यजंतेऽनन्यभावेनपतिमात्मानमीश्वरम् ३५ सोऽहंत्वयार्चितोभद्रेईदृ
ग्भावेनभक्तितः तत्तेसंपादयेकाममसतीनांसुदुर्लभम् ३६ दितिरुवा
च वरदोयदिमेब्रह्मन्पुत्रमिंद्रहणंवृणे अमृत्युंमृतपुत्राऽहंयेनमेघा॥
तितौसुतौ ३७ निशम्यतद्वचोविप्रोविमनाःपर्यतप्यत अहोअधर्मःसुम
हानद्यमेसमुपस्थितः ३८ अहोअद्येंद्रियारामोयोषिन्मय्येहमायया गृ ६
हीतचेताःकृपणःपतिष्येनरकेध्रुवम् ३९ कोऽतिक्रमोऽनुवर्तंत्याःस्वभा
वमिहयोषितः धिङ्मांबताबुधंस्वार्थेयदहंत्वजितेंद्रियः ४० शरत्पद्मो॥
त्सवंवक्त्रंवचश्चश्रवणामृतम् हृदयंक्षुरधाराभंस्त्रीणांकोवेदचेष्टितम्
४१नहिकश्चित्प्रियःस्त्रीणामंजसास्वाशिषात्मनाम् पतिंपुत्रंभ्रातरंवाघ्नंत्य
र्थेघातयंतिच ४२ ६ काशोयस्मिन् श्रवणेश्रुतीतयोरमृतम् सुरधारोपमंचित्तम् ४१ स्वाशिषात्म॥ ७३

तत्रेदमुपकल्पते योग्यं भवति अयंभावः वैष्णवंव्रतंतावदुपदेक्ष्यामि तेनैवास्याः शुद्धचित्तायाः इंद्रं प्रतिक्रोधोनिवर्तिष्यते पुत्रस्त्वमर्त्योभविष्यति दीर्घकालत्वेचव्रतस्यकथंचिद्वैगुण्येसतींद्रस्यवधोऽपि नभविष्यतीति ४३ ४४ हेभद्रे अंजः सम्यग्यदिधारयिष्यसि तर्हींद्रहाभविष्यति वैगुण्येतुदेवबांध

प्रतिश्रुतंददामीतिवचस्तन्नमृषाभवेत् वधंनार्हतिचेंद्रोऽपितत्रेदमुपक ल्पते ४३ इतिसंचिंत्यभगवान्मारीचःकुरुनंदन उवाचकिंचित्कुपितआ त्मानंचविगर्हयन् ४४ कश्यपउवाच पुत्रस्तेभविताभद्रेइंद्रहादेवबांधवः संवत्सरंव्रतमिदंयद्यंजोधारयिष्यसि ४५ दितिरुवाच धारयिष्येव्रतंब्रह्मन् ब्रूहिकार्याणियानिमे यानिचेहनिषिद्धानिनव्रतंघ्नंतियान्युत ४६ कश्यप उवाच नहिंस्याद्भूतजातानिनशपेन्नानृतंवदेत् नछिंद्यान्नखरोमाणिन। स्पृशेद्यदमंगलम् ४७ नाप्सुस्नायान्नकुप्येतनसंभाषेतदुर्जनैः ८

वोभविष्यति वैष्णवत्वाद्व्रतस्यकथंचिद्वैगुण्येऽपिसतिसर्वथावैकल्याभावात् ४५ कार्याण्यावश्यकानिव्रतंयानिनघ्नंति। आवश्यकानिनचनिषिद्धानिकिंत्वभ्यनुज्ञातानितानिसर्वाण्यपिब्रूहि ४६ तत्रैकत्रिंशन्निषेधानाह नहिंस्यादितिपंचभिः नशपेन्नाक्रोशेत् यदमंगलंकपालास्थ्यादिकंतन्नस्पृशेत् ४७ नाप्सुप्रविश्यस्नायात् ॥

पूर्वविधृतां स्रजं पुनर्न धारयेत् ४८ भोजने पंच निषेधानाह नोच्छिष्टमिति चंडिकान्नं भद्रकाल्यै निवेदि-
तम् पिपीलिकादिदूषितं वा अंजलिनात्वपो न पिबेत् ४९ गृहाद्बहिर्निर्गमे सप्त निषेधानाह नोच्छिष्टेति

नवसीताधौतवासः स्रजं च विधृतां क्वचित् ४८ नोच्छिष्टं चंडिकान्नं च सामि
षं वृषलाहृतम् भुंजीतोदक्यया दृष्टं पिबेदंजलिनात्वपः ४९ नोच्छिष्टास्पृष्ट
सलिला संध्यायां मुक्तमूर्धजा अनर्चितासंयतवागसंवीता बहिश्चरेत् ५० ॥
नाधौतपादाप्रयतानार्द्रपान्नोउदक्शिराः शयीत नापराङ् नान्यैर्न नग्ना न
च संध्ययोः ५१ धौतवासाः शुचिर्नित्यं सर्वमंगलसंयुता पूजयेत्प्रातराशात्प्रा
ग्गोविप्राञ्छ्रियमच्युतम् ५२ स्त्रियो वीरवतीश्चार्चेत्स्रग्गंधबलिमंडनैः
पतिं चार्च्योपतिष्ठेत ध्यायेत्कोष्ठगतं च तम् ५३ सांवत्सरं पुंसवनं व्रतमेत
दविप्लुतम् धारयिष्यसि चेत्तुभ्यं शक्रहा भविता सुतः ५४ ७ अनर्चिता मंडनहीः

ना असंवीता अप्रावृता ५० शयने षट् निषेधानाह नाधौतपादेति नापराक् पश्चिमशिराः ५१ कार्याण्या-
ह धौतवासा इति द्वाभ्याम् प्रातराशात् प्रथमभोजनात् ५२ वीरवतीर्जीवद्भर्तृकाः अर्च्य संपूज्य कोष्ठगतं कुड्यन्तरगतम् ५३ पुंसवनं पुत्रोत्सवनिकरं व्रत्यंतव ५४

५५ ५६ ५७ हरिरिंद्रोव्रतस्यच्छिद्रंप्रेप्सुः प्राप्तुमिच्छुः जिह्मः कुटिलः साधुवेषः मृगहालुब्धकोयथामृग
वादमित्यभिप्रेत्यायदितौराजन्महामनाः काश्यपंगर्भमाधत्तव्रतंचांजो
दधारसा५५ मातृष्वसुरभिप्रायमिंद्रआज्ञायमानद शुश्रूषणेनाश्रमस्थांदि
तिंपर्यचरत्कविः५६ नित्यंवनात्सुमनसः फलमूलसमित्कुशान् पत्रांकुर
मृदोऽपश्चकालेकालउपाहरत्५७ एवंतस्याव्रतस्थायाव्रतच्छिद्रंहरिर्नृप
प्रेप्सुःपर्यचरज्जिह्मोमृगहेवमृगाकृतिः५८ नाध्यगच्छद्व्रतच्छिद्रंतत्परोऽ
थमहीपते चिंतांतीव्रांगतःशक्रःकेनमेस्याच्छिवंत्विह५९ एकदासातुसं
ध्यायामुच्छिष्टाव्रतकर्शिता अस्पृष्टवार्यधौतांघ्रिःसुष्वापविधिमोहिता६०
लब्ध्वातदंतरंशक्रोनिद्रापहृतचेतसः दितेःप्रविष्टउदरंयोगेशोयोगमा
यया६१ चकर्तसप्तधागर्भंवज्रेणकनकप्रभम् रुदंतंसप्तधैकैकंमारोदीरि
तितान्पुनः६२ ५८ वंचनायमृगवेषोभवति५८ केनमेशिवंस्यादितिचिंताप्राप्तः५९ अस्पृष्टवारि
श्चासावधौतांघ्रिश्च६० निद्रयापहृतंचेतोयस्याः६१ मारोदीरित्युपलालयन्निवतान्पुनःसप्तधाचकर्त।

६३ कौशिकः इंद्रः गणान् सप्त सप्तगणा वै मरुत इति श्रुतेः ६४ ६५ ६६ सजूः सह ६७ ६८ ६९ ७०

तेतमूचुः पीड्यमानाः सर्वे प्रांजलयो नृप नो जिघांससि किं इंद्र भ्रातरो म
रुतस्तव ६३ माभैष्ट भ्रातरो मह्यं यूयमित्याह कौशिकः अनन्यभावान्पा
र्षदानात्मनो मरुतां गणान् ६४ न ममार दितेर्गर्भः श्रीनिवासानुकंपया॥
बहुधा कुलिशक्षुण्णो द्रौण्यस्त्रेण यथा भवान् ६५ सकृदिष्ट्वादिपुरुषं पुरु
षो याति साम्यताम् संवत्सरं किंचिदूनं दित्या यद्धरिरर्चितः ६६ सजूरिंद्रे
ण पंचाशद्देवास्ते मरुतोऽभवन् व्यपोह्य मातृदोषं ते हरिणा सोमपाः कृताः
६७ दितिरुत्थाय ददृशे कुमाराननलप्रभान् इंद्रेण सहितान्देवी पर्यतुष्य
दनिंदिता ६८ अथेंद्रमाह ताताहमादित्यानां भयावहम् अपत्यमिच्छंत्य
चरं व्रतमेतत्सुदुष्करम् ६९ एकः संकल्पितः पुत्रः सप्त सप्ताभवन्कथम् य
दि ते विदितं पुत्र सत्यं कथय मा मृषा ७० इंद्र उवाच अंब तेऽहं व्यवसितमुप
धार्यागतोऽंतिकम् ७१ दित्या निष्कपटमुक्ते सति इंद्रोऽपि निष्कपटमेवाह अंबेति लब्धमंत

रंयेन अर्थेएवबुद्धिर्यस्य ७१ ७२ ७३ ७४ गुणस्पर्शंविषयभोगं बुधः कोवृणीते यद्यस्मान्नरकेऽपि

लब्धांतरोऽच्छिदंगर्भमर्थबुद्धिर्नधर्मवित् ७१ कृत्तोमेसप्तधागर्भआसन्सप्तकुमारकाः तेऽपिचैकैकशोवृक्णाःसप्तधानापिमम्रिरे ७२ ततस्तत्परमाश्चर्यंवीक्ष्याध्यवसितंमया महापुरुषपूजायाःसिद्धिःकाप्यानुषंगिणी ७३ आराधनंभगवतईहमानानिराशिषः येतुनेच्छंत्यपिपरंतेस्वार्थकुशलाःस्मृताः ७४ आराध्यात्मप्रदंदेवंस्वात्मानंजगदीश्वरम् कोवृणीतेगुणस्पर्शंबुधःस्यान्नरकेऽपियत् ७५ तदिदंममदौर्जन्यंबालिशस्यमहीयसि क्षंतुमर्हसिमातस्त्वंदिष्ट्यागर्भोमृतोत्थितः ७६ श्रीशुकउवाच इंद्रस्तयाऽभ्यनुज्ञातःशुद्धभावेनतुष्टया मरुद्भिःसहतांनत्वाजगामत्रिदिवंप्रभुः ७७ एवंतेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि मंगलंमरुतांजन्मकिंभूयःकथयामिते ७८ इतिश्रीभा०म०षष्ठस्कंधेअष्टादशोऽध्यायः १८

७५ विषयभोगः स्यात् ७५ महीयसिमहत्तमे मृतः सन्नुत्थितः ७६ ७७ ७८ इतिषष्ठस्कंधेटीकायांअष्टादशोऽध्यायः १८

१९

भा॰ष॰ ऊनविंशेतुयत्प्रोक्तंकश्यपेनदितेर्व्रतं तदेवविस्तरंलोकेहितायहरितोषणं १ तस्यप्रकारमितिशे

टी॰ षः १ मार्गशिरेमासेशुक्लपक्षे आदितः प्रतिपदि २ अनुमंत्र्यएप्रा शुक्लादंतायस्याः साशुक्लदती धौ

७६ तदंता अलंकृतासतीपूजयेत् ३ आदौतावन्नमस्कारमंत्रानाहत्रिभिः तेतुभ्यमलंपर्याप्तमेवसर्वेन

राजोवाच व्रतंपुंसवनंब्रह्मन्भवतायदुदीरितम् तस्यवेदितुमिच्छामि येनविष्णुःप्रसीदति १ श्रीशुकउवाच शुक्लेमार्गशिरेपक्षेयोषिद्भर्तुरनुज्ञया आरभेतव्रतमिदंसार्वकामिकमादितः २ निशम्यमरुतांजन्मब्राह्मणाननुमंत्र्यच स्नात्वाशुक्लदतीशुक्लेवसीतालंकृतांबरे पूजयेत्प्रातराशात्प्राग्भगवंतंश्रियासह ३ अलंतेनिरपेक्षायपूर्णकामनमोस्तुते महाविभूतिपतयेनमःसकलसिद्धये ४ यथात्वंकृपयाभूत्यातेजसामहिनौजसा जुष्टईशगुणैःसर्वैस्ततोसिभगवान्प्रभुः ५ विष्णुपत्निमहामायेमहापुरुषलक्षणे प्रीयतांमेमहाभागेलोकमातर्नमोऽस्तुते ६

७ किंचिदन्यैः कृत्यमस्ति अतः केवलंतेतुभ्यंनमोऽस्तुपर्याप्तोहेतवः निरपेक्षाय हेपूर्णकाम महाविभूतिपतयेलक्ष्मीपतये सकलाःसिद्धयोऽपि मायायस्मिन्तस्मै ४ भोईश यथायथावत् त्वंकृपादिभिःजुष्टः अन्यैश्चसत्यसंकल्पत्वादिभिः ७६

पूजामंत्रमाह ओंनमइति हविःशेषमुपहारावशिष्टम् ७ होममंत्रस्योदाहरणंदर्शयति ओमितिप्र

ॐनमोभगवतेमहापुरुषायमहानुभावायमहाविभूतिपतयेसहमहा
विभूतिभिर्बलिमुपहराणीतिअनेनाहरहर्मंत्रेणविष्णोरावाहनार्घ्यपा
द्योपस्पर्शनस्नानवासउपवीतविभूषणगंधपुष्पधूपदीपोपहाराद्युप
चारांश्चसमाहितउपाहरेत्हविःशेषंतुजुहुयादनलेद्वादशाहुतीः ७ ॐ
नमोभगवतेमहापुरुषायमहाविभूतिपतयेस्वाहेति श्रियंविष्णुंचवर
दावाशिषांप्रभवावुभौ भक्त्यासंपूजयेन्नित्यंयदीच्छेत्सर्वसंपदः ८ प्रण
मेहंडवद्भूमौभक्तिप्रह्वेणचेतसा दशवारंजपेन्मंत्रंततस्तोत्रमुदीरयेत्
९ युवांतुविश्वस्यविभूजगतःकारणंपरम् इयंहिप्रकृतिःसूक्ष्मामायाश
क्तिर्दुरत्यया १० तस्याअधीश्वरःसाक्षात्त्वमेवपुरुषःपरः त्वंसर्वयज्ञइज्ये
यंक्रियेयंफलभुग्भवान् ११ गुणव्यक्तिरियंदेवीव्यंजकोगुणभुग्भवान्

कर्षेणभवंत्याभ्यामितिप्रभवौ ८ ९ १० इज्यायज्ञाभिनिवर्तकःपुरुषव्यापारोभावनाख्यःक्रियालोकि

अपाश्रयः तयोराधारः १२ १३ १४ १५ महापुरुषचेतसाईश्वरबुद्ध्याउपनमेत् भजेत् पतिश्चस्व
यंप्रेमशीलः सन् पत्न्याः कर्माणिबिभृयात् तदनुकूलोभवेदित्यर्थः १६ यतोदंपत्योर्मध्येएकतरे

त्वंहिसर्वशरीर्यात्माश्रीःशरीरेंद्रियाशया नामरूपेभगवतीप्रत्ययस्त्वम
पाश्रयः १२ यथायुवांत्रिलोकस्यवरदौपरमेष्ठिनौ तथामउत्तमश्लोकसं
तुसत्यामहाशिषः १३ इत्यभिष्टूयवरदंश्रीनिवासंश्रियासह तन्निःसार्या
पहरणंदत्त्वाचमनमर्चयेत् १४ ततस्तुवीतस्तोत्रेणभक्तिप्रह्वेणचेतसा
यज्ञोच्छिष्टमवघ्रायपुनरभ्यर्चयेद्धरिम् १५ पतिंचपरयाभक्त्यामहापुरु
षचेतसा प्रियैस्तैस्तैरुपनमेत्प्रेमशीलःस्वयंपतिः बिभृयात्सर्वकर्माणि
पत्न्याउच्चावचानिच १६ कृतमेकतरेणापिदंपत्योरुभयोरपि पत्न्यांकु
र्यादनर्हायांपतिरेतत्समाहितः १७ विष्णोर्व्रतमिदंबिभ्रन्नविहन्यात्कथं
चन विप्रान्स्त्रियोवीरवतीःस्रग्गंधबलिमंडनैः अर्चेदहरहर्भक्त्यादेवं
नियममास्थितः ॥१८॥ णकृतमुभयोरपिभवति १७ नविहन्यात् नविच्छिंद्यात् ॥ १८

१९ द्वादशमासानित्युक्ते कदाचित्तन्मध्ये मलमासे सति तेन सह द्वादशसंख्यायां सत्यां शुद्धस्यैकस्य
त्यागः स्यात् ॐ ॐ हायनमित्युक्ते तन्मध्यपतितस्यापि प्रसंगः स्यात् तदुभयं वारयितुमुभ

उद्वास्य देवं स्वे धाम्नि तन्निवेदितमग्रतः अद्यादात्मविशुद्ध्यर्थं सर्वकाम
र्द्धयेतथा १९ एतेन पूजाविधिना मासान्द्वादशहायनम् नीत्वाऽथोपच
रेत्साध्वी कार्तिके चरमेऽहनि २० श्वोभूतेऽप उपस्पृश्य कृष्णमभ्यर्च्य पूर्व
वत् पयःशृतेन जुहुयाच्चरुणा सह सर्पिषा पाकयज्ञविधानेन द्वादशैवा
हुतीः पतिः २१ आशिषः शिरसादाय द्विजैः प्रीतैः समीरिताः प्रणम्य शिरसा
भक्त्या भुंजीत तदनुज्ञया २२ आचार्यमग्रतः कृत्वा वाग्यतः सह बंधुभिः द
द्यात्पत्न्यै चरोः शेषं सुप्रजास्त्वं सुसौभगम् २३ एतच्चरित्वा विधिवद्व्रतं विभोर
भीप्सितार्थं लभते पुमानिह स्त्री त्वेतदास्थाय लभेत सौभगं श्रियं प्रजां जीवप
तिं यशो गृहम् २४ ७ यमुक्तम् उपचरेत् उपवसेत् २० श्वोभूते प्रभाते सति पयसि शृतेन पक्वेन
पाकयज्ञविधानेन पार्वणस्थालीपाकविधानेन २१ २२ सुप्रजास्त्वं सत्पुत्रकरमित्यर्थः वाग्यतः सन्

अवीराविधवा धनेश्वरीसत्यपियासुदुर्भगा सासुभगाभवति२५ यआमयावीरोगीसविरुजाविशिष्यारु

कन्याचविंदेतसमग्रलक्षणंवरंत्ववीराहतकिल्बिषागतिम् मृ
तप्रजाजीवसुताधनेश्वरीसुदुर्भगासुभगारूपमग्र्यम् २५ विं
देद्विरूपाविरुजाविमुच्यतेयआमयावींद्रियकल्पदेहम् एत
त्पठंन्नाभ्युदयेचकर्मण्यनंततृप्तिः पितृदेवतानाम् ॥ २६॥

जाविमुच्यतेइंद्रियै सहितंकल्पंदेहंचविंदेदितिशेषः पठन्योवर्तेत तस्यपितृणांदेवतानांचानं
ततृप्तिर्भवतीत्यर्थः ॥ २६ ॥

उपसंहरति राजन्निति महत्पुण्यं जन्म महद्व्रतं च २७ षष्ठस्कंधनिगूढार्थपदभावार्थदीपिका सद्भि

तुष्टाः प्रयच्छंति समस्तकामान्होमावसाने हुतभुक्श्रीहरिश्च राज
न्महन्मरुतां जन्म पुण्यं दितेर्व्रतं चाभिहितं
महत्ते २७ इतिश्रीभा गवते महापुराणे ष
ष्ठस्कंधे पुंसवनव्रतक थनं नाम एकोनविं
शोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॐ ॥ ॐ ॥ ॐ ॥ ॐ

रासेव्यतामेषा यतिश्रीधरनिर्मिता १ इतिश्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे श्रीधरस्वामिविरचितायां
मेकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ श्रीमद्भागवते षष्ठमस्कन्धः समाप्तः